

Prvi slobodni izbori u Hrvatskoj u hrvatskom tisku

Kardum, Tomislav

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:731376>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-04-02**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI

Tomislav Kardum

**Prvi slobodni izbori u Hrvatskoj u hrvatskom
tisku**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2019.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
ODSJEK ZA KOMUNIKOLOGIJU

DIPLOMSKI RAD

**Prvi slobodni izbori u Hrvatskoj u hrvatskom
tisku**

Student: Tomislav Kardum

Mentor: doc. dr. sc. Jelena Jurišić

Zagreb, rujan 2019.

SADRŽAJ RADA

Sažetak.....	3
Summary.....	4
1. Uvod.....	5
1. 1 Predmet istraživanja.....	5
1. 2 Pregled literature.....	6
1. 3 Struktura rada.....	6
2. Višestranačje i demokratizacija.....	8
2. 1 Tranzicija u istočnom bloku.....	9
2. 2 Tranzicija u Hrvatskoj.....	9
3. Mediji, demokracija i tranzicija.....	17
3. 1 Sloboda medija i informiranja.....	17
3. 2 Mediji u SRH i SFRJ.....	18
4. Medijska pristranost.....	23
4. 1 Definiranje pojma.....	23
4. 2 Medijska pristranost i predizborna kampanja.....	23
4. 3 Vrste medijske pristranosti.....	25
4. 4 Relevantnost stranaka i medijska pristranost.....	25
5. Medijsko praćenje predizborne kampanje prvih slobodnih izbora u Hrvatskoj.....	29
5. 1 Ciljevi i hipoteze istraživanja.....	29
5. 2 Metoda istraživanja i uzorak.....	29
5. 3 Rezultati istraživanja.....	30
5. 4 Rasprava.....	57
6. Zaključak.....	61
7. Popis korištenih izvora.....	63
7. 1 Literatura.....	63
7. 2 Novinski članci.....	67
8. Prilozi.....	69
8. 1 Popis tablica.....	69
8. 2 Popis grafikona.....	70
8. 3 Analitička matrica.....	70

Sažetak

U radu se obrađuje praćenje predizborne kampanje prvih slobodnih izbora u Hrvatskoj u hrvatskom tisku. Rad je nastojao ustvrditi je li postojala medijska pristranost u praćenju predizborne kampanje prvog kruga parlamentarnih izbora 1990. u Hrvatskoj. Analizirano je na koji su način dnevnici (*Vjesnik* i *Večernji list*) i tjednici (*Danas* i *ST*) pisali o političkim strankama i koalicijama u promatranom razdoblju. Definirane su tri vrste pristranost: „vratarska“ pristranost, koja se odnosi na tendenciju medija da posvećuju ogromnu većinu prostora izbornim favoritima, sadržajna pristranost koja postoji ako jednako relevantne opcije ne dobivaju podjednak prostor te pristranost medijskih stavova koja se odnosi na pozitivnije ili negativnije prikazivanje jedne, u usporedbi s drugim opcijama, odnosno na favoriziranje. Prvi cilj istraživanja bio je dokazati postoji li medijska pristranost, a drugi postoji li pluralizam medija nakon gotovo polustoljetnog jednostranačkog socijalističkog sustava. Kvantitativnom analizom sadržaja obuhvaćeno je ukupno 1.185 članaka. Pokazalo se da medijska pristranost postoji u svim promatranim medijima, ali se favorizirane i marginalizirane stranke razlikuju, ovisno o promatranom mediju.

Ključne riječi: *medijska pristranost, hrvatski izbori 1990., tranzicija, medijski pluralizam, HDZ, SKH-SDP, KNS*

Summary

The paper deals with the covering of the election campaign of the first free elections in Croatia, in Croatian press. The thesis tried to find out, did media bias existed in covering of the election campaign of the first round of Croatian parliamentary election in 1990. It is analyzed how daily *Vjesnik* and *Večernji list* and weekly *Danas* and *ST*, were covering political parties and coalitions in the examined period. Three subdivisions of media bias are defined: gatekeeping bias, which is a tendency of the media to give immense space to elections favourites, content bias that exists if relevant options do not get an equal amount of space, and finally statement bias, that exists if some relevant parties are portrayed in a more favorable way than the others. The first aim of the research was to demonstrate, whether media bias existed in the coverage of election campaign, and the second whether the media pluralism existed after almost half a century of a one-party socialist system. Quantitative content analysis is used to analyze a total of 1.185 articles, included in the research. It is shown that media bias existed in all analyzed media but favored and marginalized parties were different.

Key words: *media bias, Croatian election 1990., transition, media pluralism, HDZ, SKH-SDP, KNS*

1. UVOD

Uloga medija u prvim slobodnim izborima u Hrvatskoj, i tranziciji općenito, slabo je istraživana. Način na koji su mediji pratili parlamentarne izbore 1990., koji su izrazito važan događaj u demokratskim promjenama, važan je kotačić u razumijevanju same tranzicije u Hrvatske, a time naravno i medijske tranzicije. Kao studentu komunikologije i povijesti ova se tema pružila kao prirodni izbor koji može objediniti dva područja interesa. Nitko do sada nije istraživao (ne) postojanje medijske pristranosti u izborima 1990., zbog čega je ova tema novitet.

Mediji su u predizbornoj kampanji komunikacijski kanal koji povezuje političare i javnost (Jakubowicz, 1996: 131). Zbog toga su važni u predizbornoj kampanji, a pogotovo na prijelomnim izborima, kao što su izbori u Hrvatskoj 1990. Mediji u takvim trenucima mogu odigrati značajnu ulogu jer javnost ne može, u kratkom roku, od pojave prvih stranaka do izbora biti upoznata s programom svih (brojnih) stranaka. Dakako, mediji selekcijom, naglašavanjem i vrijednosnim prikazom stranaka mogu utjecati na birače.

1. 1 Predmet istraživanja

Predmet istraživanja je način na koji su hrvatski mediji pratili predizbornu kampanju za prvi krug parlamentarnih izbora 1990. u Hrvatskoj koji su se održali 22. i 23. travnja. Točnije, glavna je tema način na koji su mediji prikazivali stranke i koalicije, od početka predizborne kampanje 23. veljače do 21. travnja, kada je na snagu stupila predizborna šutnja. Pritom je istraženo pisanje dva tjednika (*Danas* i *ST*) i dvoje dnevnih novina (*Vjesnik* i *Večernji list*).

Medijsko praćenje predizborne kampanje prvih slobodnih izbora u Hrvatskoj 1990. godine vrlo je rijetko bilo predmet znanstvenog istraživanja. Primjerice, Davor Pauković (2008) obrađuje temu historiografski, deskriptivno (bez teorijskog okvira) i selektivno obrađuje prikaz pojedinih događaja - miting na Petrovoj gori i atentat na Franju Tuđmana u Benkovcu - koji su obilježili predizbornu kampanju. On obrađuje način na koji su ti događaji prikazivani u hrvatskim medijima (*Danas*, *Start*, *Večernji list*, *Vjesnik*) i srpskim medijima (*Politika*, *Duga*, *NIN*, *Intervju*). Na sličan je način isti autor obradio temu u objavljenom doktoratu o tranziciji u Hrvatskoj (Pauković, 2018). Dražen Lalić (1995) proveo je analizu sadržaja kojom je pobrojao slogane, oglase, intervjue, konferencije za tisak i predizborne skupove po strankama/koalicijama u zadnja tri tjedna kampanje prije prvog kruga izbora u *Novom listu*, *Slobodnoj Dalmaciji*, *Večernjem Listu* i *Vjesniku*. Također je istražio glavne poruke koje su odašiljale najsnažnije stranke putem spomenutih tiskovina.

Međutim, nitko istraživao je li postojala medijska pristranost (*media bias*) u medijskom prikazu predizborne kampanje i stranaka/koalicija. U hrvatskoj je znanosti jedino Zrinjka Peruško provela istraživanje o prisutnosti (ne)pristranosti u predizbornom izvještavanju, u dnevnicima na hrvatskim televizijama (Nova TV, HRT i RTL), u predizornoj kampanji za parlamentarne izbore 2007 (Peruško, 2008: 5-34).

1. 2 Pregled literature

Literatura korištena u ovom radu može se podijeliti po liniji koja korespondira poglavljima u ovom radu. A propos sloma demokratizacije u Jugoslaviji i sloma jednostranačja, postoje brojni historiografski i politološki radovi. Na tom polju izdvajam recentnu knjigu Davora Paukovića (2018) *Usred oluje: politička tranzicija u Hrvatskoj 1989./90.*, dok je za objašnjenje međunarodnog konteksta ponajviše, u ovom radu, korištena knjiga Stephena Kotkina i Jana Grossa (2012) *Necivilno društvo: 1989. i pad komunističkog poretka*. Karol Jakubowicz (1995 i 1996) u svojim radovima obrađuje medijsku tranziciju u bivšem komunističkom bloku i time pruža komparativnu perspektivu, dok Katrin Voltmer (2004) istražuje utjecaj masovnih medija na demokratizaciju. Budući da se u radu istražuje medijska pristranost u izborima, radovi autora koji razrađuju sam koncept, bili su od velike koristi za ovaj rad. Prije svega članak „Media Bias in Presidential Elections: A Meta-Analysis“, D'Alessia i Allena (2000), Groelingov (2013) članak „Media Bias by the Numbers: Challenges and Opportunities in the Empirical Study of Partisan News“, Entmanov (2007) članak „Framing Bias: Media in the Distribution of Power“, ali i knjiga Denisa McQuaila (2010).

1. 3 Struktura rada

U prvom poglavlju, naslovljenom „Višestranačje i demokratizacija“, objašnjeni su procesi demokratizacije i liberalizacije, uzimajući u obzir međunarodni kontekst, koji su doveli do uspostave višestranačja u Hrvatskoj. Poslije toga obrađuje se izborni zakon po kojem su održani izbori 1990. te su ukratko navedene i opisane stranke te koalicije koje su sudjelovale na izborima. Uloga medija u tranziciji i demokraciji, je u fokusu trećeg poglavlja. Prvi dio poglavlja na načelnoj obrađuje ulogu medija u višestranačju i tranziciji, dok je tema drugog dijela poglavlja položaj medija u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj, uključujući poimanje novinara u SRH, kao i moguće implikacije koje to ima na praćenje izbore 1990. te, naposljetku, proces liberalizacije u toj sferi. U

četvrtom je poglavlju razrađen koncept medijske pristranosti te su navedene vrste medijske pristranosti relevantne za naše istraživanje, budući da će se istraživanjem utvrditi (ne)postojanje istih. Peto poglavlje donosi rezultate istraživanja, koje je provedeno metodom analize sadržaja. Naposljetku su analizirani rezultati istraživanja.

2. VIŠESTRANAČJE I DEMOKRATIZACIJA

Preduvjet za prve slobodne izbore u Hrvatskoj bio je dakako početak tranzicije iz jednostranačkog komunističkog sustava u demokratski poredak. O'Donnell i Schmitter (1986: 6) smatraju da je demokratska tranzicija interval između dvaju političkih režima (prema: Solberg, 2006: 36). Stvaranje demokratskih institucija, slobodni i demokratski izbori, omogućavanje slobode udruživanja i stvaranja političkih stranaka te slobode medija, temeljne su sastavnice demokratske tranzicije (Budimir, 2017: 52). U prvom potpoglavlju objašnjava se tranzicija u istočnom bloku, dok će se u drugom potpoglavlju obraditi tranzicija i omogućavanje višestranačja u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj, kao i izborni zakon koji je vrijedio za izbore 1990. Također, navodi se koje su važnije stranke osnovane u Hrvatskoj i koje su koalicije formirane.

2. 1 Tranzicija u istočnom bloku

Tranzicija započinje slabljenjem represivnosti režima, odnosno liberalizacijom, koja ne vodi nužno u stvaranje demokracije, a u slučaju da na vlast dođe demokratski izabrana opcija, nastupa proces konsolidacije demokracije koji može dugo potrajati (Solberg, 2006: 36). Postoje, dakle, tri faze transformacije sustava. Prvo propada autoritarni režim, zatim dolazi do demokratizacije i naposljetku nastupa proces konsolidacije. Sama tranzicija završava donošenjem ustava te nastupa proces konsolidacije demokracije koji je uspješan ako se učvrste demokratske institucije, a demokratski poredak postane „siguran“ pa se njegovo postojanje ne dovodi u pitanje (Budimir, 2017: 55-58). Prema Kasapović (1991: 44), „kompetitivni izbori tumače se kao prvi korak u preobrazbi totalitarnih i autoritarnih režima u demokratske političke poretke uopće”.

Cijeli socijalistički blok krajem 80-ih proživljava krizu zbog gubitka političke legitimnosti i katastrofalnih gospodarskih rezultata, pogotovo u usporedbi s kapitalističkim svijetom. Rušenju komunističkih režima pridonijelo je i to što je Mihail Gorbačov, vođa Sovjetskog Saveza, 1989. i formalno ukinuo Brežnjevljevu doktrinu, prema kojoj je Sovjetski Savez reagirao na ugroze socijalističkog poretka unutar Varšavskog pakta (primjerice Čehoslovačka 1968.). Samuel P. Huntington (2004: 44-88) kao faktore demokratizacije krajem 80-ih navodi opadanje legitimnosti režima, ekonomski razvoj i ekonomske krize, religijske promjene, novu politiku vanjskih aktera i demonstracijski učinak, koji se odnosi na fenomen da demokratizacija u jednoj zemlji potiče demokratizaciju u drugim nedemokratskim zemljama, stvarajući tako situaciju sličnu domino

efektu (Ibid: 88).

Suočeni s opozicijom režimu i krizom legitimnosti, čelnici zemalja Varšavskog pakta nisu mogli računati na sovjetsku pomoć. Štoviše, Gorbačov je nakon pobjede opozicijskog poljskog pokreta *Solidarnost* u lipnju 1989. čestitao Tadeuszu Mazowieckom (Kotkin, Gross, 2012: 9-13). Ipak, kako ističu Kotkin i Gross, opozicija nije srušila komunističke režime, zato što jednostavno nije postojala kao snažan faktor, uz moguću iznimku Mađarske i pogotovo Poljske (Ibid, 10).¹ Režim je u Poljskoj i Mađarskoj organizirao okrugle stolove s opozicijom, čime je opozicija simbolički, ali i stvarno priznata kao bitan faktor u tim zemljama. Pregovori su u Poljskoj trajali od veljače do travnja 1989., a 4. lipnja organizirani su izbori na kojima pobjeđuje *Solidarnost*. U Mađarskoj je, pak, okrugli stol s 300 sesija i 500 sudionika trajao tri mjeseca, međutim, ključni je čimbenik sloma bio gubitak interesa komunističke elite za očuvanjem sustava koji nije dugoročno bio održiv (Ibid, 18, 32). S druge strane, u Rumunjskoj i Bugarskoj je vladajuća, reformirana, elita pokrenula i kontrolirala tranziciju u novi sustav. Bugarskog diktatora Todora Živkova srušila je 10. studenog vlastita partija, nakon prosvjeda koji su započeli u listopadu. (Pauković, 2018: 134-135). Rumunjski je diktator Nicolae Ceaușescu pogubljen 25. 12. zajedno s suprugom, nakon spontanih prosvjeda potaknutih progonom kalvinističkog mađarskog svećenika Laszla Tokesa u Temišvaru. Prosvjede će naposljetku „preuzeti“ reformirani komunisti (Kotkin, Gross, 2012: 19). Front nacionalnog spasa, odnosno reformirani rumunjski komunisti, uz kontrolu medija, državnog aparata i dviju novina s velikom nakladom, s lakoćom pobjeđuje na parlamentarnim izborima u Rumunjskoj u svibnju 1990., a njihov vođa Ion Iliescu pobjeđuje na predsjedničkim izborima. U Bugarskoj pak, na izborima u lipnju 1990., također pobjeđuju reformirani komunisti (Deletant, 1990: 23-26) (Crampton, 1990: 33-35).

2. 2 Tranzicija u Hrvatskoj

Slom komunizma u Europi imao je velik utjecaj na donošenje odluke o višestranačju u Hrvatskoj, u prosincu 1989. Prije donošenja te odluke pao je Berlinski zid (studenti 1989.), a za vrijeme održavanja kongresa na kojem je donesena ta povijesna odluka urušavao se komunizam u Čehoslovačkoj uslijed Baršunaste revolucije (Pauković, 2018: 138). Hrvatska je dakle specifičan slučaj u kojemu nije došlo do masovnog prosvjeda protiv vladajućeg režima, a Savez komunista Hrvatske (SKH) je bio među zadnjim komunističkim partijama u Europi koje su legalizirale

¹ Do početka 1989. prema procjeni čehoslovačke tajne policije u toj zemlji nije bilo više od 500 aktivnih disidenata, uključujući jezgru od 60-ak ljudi, a o sličnom je broju riječ i u Istočnoj Njemačkoj (Kotkin, Gross, 2012: 31).

višestranačje.

Jedn stranački komunistički režim u Hrvatskoj postupno gubi legitimitet te sredinom 80-ih možemo govoriti o sve većoj liberalizaciji. Vladajući SKH je, kako navodi Goldstein (2008: 632), smatrao "da će liberalizacija u Hrvatskoj ublažiti kritike i nezadovoljstvo, a da će je komunisti moći kontrolirati i zadržati u okvirima dotadašnjih društvenih odnosa". Usprkos labavljenju kontrole nad društvom i manjoj represiji, u usporedbi s prethodnim razdobljima SFRJ, vladajuća partija nije puštala uzde s upravljanja političkih procesima sve do kraja 1989. Nakon sloma Hrvatskog proljeća 1971. nastupila je tzv. Hrvatska šutnja, a jakih opozicijskih djelovanja nije bilo. Sinonim za režimsko nepopuštanje i proskripciju nepoćudnih glasova u 80-ima je tzv. Šuvarova „Bijela knjiga” (kolokvijalni naziv) objavljena 1984., odnosno dokument *Centra za informiranje i propagandu Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske naziva O nekim idejnim i političkim tendencijama u umjetničkom stvaralaštvu, književnoj, kazališnoj i filmskoj kritici, te o javnim istupima jednog broja kulturnih stvaralaca u kojima su sadržane neprihvatljive poruke* (Lučić, 2010: 7-31).

Godine 1986. održani su delegatski izbori za sve društveno-političke organizacije te je tada formirana komunistička vrhuška SR Hrvatske koja će krajem 1989. omogućiti višestranačje (Budimir, 2018: 212). U toj će eliti doći do rascjepa na „ortodoksne“ i „pragmatične“ komuniste. Pritom su prvi bili dogmati koji su pod svaku cijenu htjeli saćuvati postojećí jedn stranački poredak i prevlast partije, dok su „pragmatičari“ pragmatično uvidjeli da je komunistički sustav izgubio sve legitimacijske osnove te su bili za popuštanje ideološke kontrole, a naposljetku su raspisali i izbore (Kasapović, 1991: 29-31).² Međutim, „pragmatična partijska frakcija nije (...) imala vlastiti politički program, nego se ogranićila na prešutno ublažavanje ili suzbijanje posljedica ideologijskog diktata u javnom životu“ (Ibid, 31). Pragmatičnost te struje ili „mekolinijaša“ najbolje se oslikava izrazito velikom promjenom stavova o višestranaćju tijekom 1989., ovisno o okolnostima i zamahu liberalizacije te spoznaji o neodrživosti jedn stranaćkog sustava i statusa quo:

Tek će se pod utjecajem krize i zamahom liberalizacije početi dovoditi u pitanje osnove sistema. Proporcionalno jaćanju liberalizacije povećavao se pritisak izvanpartijske kritike, ćime su i unutar Saveza komunista sve više dolazile do izražaja stvarne reformske tendencije. Krajem osamdesetih iscrpile su se gotovo sve legitimacijske osnove vlasti: nestala je karizma partijskih vođa (...); iscrpljeno je ideologiziranje marksizma i lenjinizma: gospodarski napredak i rezultati industrijalizacije "zaboravljeni su" pod pritiskom dugogodišnje krize; sve veće pozivanje na tradiciju revolucionarne prošlosti pokazivalo je iscrpljenost ostalih legitimacijskih osnova. Sve se više gubila i "snaga revolucionarne prošlosti" zbog pogoršanja međunacionalnih odnosa. (Pauković,

² Pauković (2008: 14) govori o „tvrđolinijašima“ i „mekolinijašima“

Vladajući komunistički sustav imao je razgranatu mrežu tzv. „društveno-političkih organizacija“, koju su sačinjavali Savez komunista Hrvatske (SKH), Savez socijalističkog radnog naroda Hrvatske (SSRNH), Savez sindikata Hrvatske (SSH), Savez udruženja boraca narodnooslobodilačkog rata Hrvatske (SUBNOR) i Savez socijalističke omladine Hrvatske (SSOH). Te su organizacije imale ključnu ulogu u političkom kadrovanju (Budimir, 2018: 212). One su funkcionirale kao paravan vladajuće partije, jer su se kroz njih, tobože, mogli izražavati različiti interesi. U prvoj polovici 1989. SKH je zagovarao koncept tzv. nestranačkog pluralizma koji je podrazumijevao „socijalističku demokraciju“ unutar Socijalističkog saveza radnog naroda.³ Zbog koncepcije nestranačkog pluralizma Udruženje za jugoslavensku demokratsku inicijativu (UJDI), prvo opozicijsko političko udruženje u Hrvatskoj osnovano 2. veljače 1989. nije legalizirano. Naime, čelnici UJDI-a nisu pristali djelovati u okviru SSSRNH, što je primarni razlog nemogućnosti registriranja, a ne „nepoćudna“ stajališta (Pauković, 2018: 56-60).⁴ Predstavnik „reformске“ partijske struje Celestin Sardelić je tako 29. ožujka 1989. na 146. sjednici Predsjedništva Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske (CK SKH) kazao da su „legitimni oni oblici političkog pluralizma koji su socijalistički i samoupravno utemeljeni, koji polaze od slobode i ravnopravnosti ljudi, bratstva i jedinstva jugoslavenskih naroda i narodnosti, u avnojevskoj Jugoslaviji kao federativnoj zajednici ravnopravnih naroda i narodnosti“ (Ibid, 65). Dakle, legitime su one organizacije koje imaju program SKH-a. U prvoj polovici 1989. režim ne popušta, a važno je istaknuti da tada SKH nije smatrao opoziciju značajnom prijetnjom (Ibid, 74).

Ta ocjena možda i nije tada bila pogrešna. Naime, na svjetski Dan ljudskih prava, 10. prosinca 1988. Vladimir Šeks je Saboru SRH predao zahtjev za popuštanjem političke represije prema političkim disidentima i vraćanje oduzetih putovnica. Dražen Budiša, Ferdo Bušić, Ivan Brizić, Marko Dizdar, Jerko Đerek, Vladimir Grabovac, Ivo Jurić, Tonči Marinković, Krešo Martinac, Ante Paradžik, Vladimir Šeks, Hrvoje Šošić, Marko Veselica i Ante Znaor, potpisali su zahtjev, koji je, prema Domagoju Kneževiću „jedna od prvih naznaka demokratskih promjena u Hrvatskoj“ (Knežević, 2015: 19). Činjenica da je ta akcija pokrenuta krajem 1988., a da će prve

³ SSRNH je bio najmasovnija politička društveno-politička organizacija u SRH, a nastao je iz Narodne fronte Hrvatske koja je, kao i u ostalim komunističkim državama, poslužila kao paravan za višestranačje, okupljanjem komunistima lojalnih građanskih opcija, poput frakcije HSS-a Franje Gažija (Jukić, 2014: 293-306)

⁴ UJDI se zalagao za demokratsku i federativnu Jugoslaviju, a na osnivačkoj skupštini, održanoj na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 2. veljače 1989., za predsjednika je izabran ekonomist Branko Horvat. Predsjednik izvršno odbora tada je postao Žarko Puhovski, a ostali su članovi bili Mirjana Kasapović, Petar Lađević, Alija Hodžić, Mladen Lazić, Nenad Zakošek, Milorad Pupovac i Srđan Dvornik (Pauković, 2018: 56-57).

političke stranke biti osnovane još kasnije, svjedoči o niskom stupnju organiziranosti hrvatske opozicije i snažnoj kontroli režima.

Uz to, hrvatska (i jugoslavenska) posebnost je nepostojanje jakog osporavanja komunističkog režima iz liberalno-demokratske pozicije. Kako navodi Kasapović (1991: 22):

Socijalni pokret u Jugoslaviji samo je djelomice sličan istočnoeuropskim pokretima. On s njima dijeli masovnost, nenasilnost, nacionalizam, državotvornost i euforičnost. Razlikovao se po tome što nije imao oblikovanu demokratsku, protupartijsku i protusocijalističku/protukomunističku opciju.

U Sloveniji je već 11. siječnja 1989. osnovan Slovenski demokratski savez, stranka koja se zalagala za uvođenje parlamentarne demokracije i suverenost Slovenije (Pauković, 2018: 54). U Hrvatskoj gotovo pola godine poslije dolazi do osnivanja prvih opozicijskih stranaka. Prva opozicijska stranka, Hrvatski socijalno-liberalni savez, osnovana je 20. svibnja 1989. godine. Za predsjednika Savjeta stranke izabran je Slavko Goldstein, a za potpredsjednika Vlado Gotovac (Dunatov, 2010: 385). Iako je HSLŠ prihvatio djelovanje unutar SSRNH te je uputio 5.6. zahtjev za registraciju Republičkom sekretarijatu za upravu i pravosuđe, nije legaliziran kao stranka jer nisu dobili odgovor od nadležnih organa (Pauković, 2018: 78). HDZ je imao prvo javno predstavljanje inicijative na tribini Društva književnika Hrvatske 28. 2. 1989, a Osnivačka skupština održana je u prostorijama NK Borca na Jarunu 17. 6. 1989. Na Osnivačkoj skupštini nije sudjelovala Veseličina frakcija koja će kasnije osnovati Hrvatsku demokratsku stranku (HDS). Za predsjednika HDZ-a izabran je Franjo Tuđman, a HDZ je također izrazio volju za djelovanjem unutar SSRNH (Knežević, 2015: 29-48).

Predsjedništvo CK SKH je na sjednici 15. 11. 1989. usvojilo tzv. *Stavove* koji dobro oslikavaju gledišta SKH prema demokratizaciji, u tom razdoblju. Važno je primijetiti kako je taj dokument donesen više od dva tjedna nakon smaknuća Ceaucescu. Predsjedništvo je tada smatralo da udruženja koja žele sudjelovati na izborima moraju biti članice SSRNH-a te da mogu djelovati na izborima jedino kroz SSRNH. Također, nacionalna struktura članstva koja preslikava nacionalnu strukturu stanovništva na zadanom području trebala je biti uvjet za registraciju. Uvođenju višestranačja osobito se protivila partijska organizacija Jugoslavenske narodne armije (JNA) i SUBNOR (Pauković, 2018: 103, 117). Opozicija u tom razdoblju povećava svoje aktivnosti te su se u Otočcu na Krki, u Sloveniji, 8. listopada 1989. sastali predstavnici slovenske, hrvatske i srpske opozicije. S Hrvatske su strane bili prisutni HDZ, HSLŠ, Društvo za jugoslavensko-evropsku suradnju, Hrvatsko društvo za ljudska prava Ivana Zvonimira Čička, Samostalna inicijativa za pravnu državu, Transnacionalna radikalna stranka, Hrvatska demokratska zajednica u osnivanju

(budući HDS), Mirotvorni demokratski pokret i Inicijativa za osnivanje Saveza zelenih Hrvatske. Usvojena je zajednička *Izjava* kojom se zahtijeva opće pravo glasa, uvođenje tržišne privrede, poštivanje prava pojedinaca, ukidanje verbalnog delikta, oslobađanje političkih zatvorenika itd. Uskoro je provedena i najveća akcija opozicije – skupljanje potpisa za povratak kipa bana Josipa Jelačića 8. listopada, koju je organizirao HSLŠ, skupivši pritom 70 tisuća potpisa koji su predani predsjedniku zagrebačke gradske skupštine. HDZ je tada podijelio oko 20 tisuća letaka građanima sa zahtjevom za povratak kipa (Ibid, 107-113). Nakon pada Berlinskog zida i uslijed Baršunaste revolucije u Čehoslovačkoj, Koordinacija hrvatskih oporbenih stranaka i grupacija je, na inicijativu Hrvatskog društva za zaštitu i promicanje ljudskih prava, napisala predstavku za prijevremene parlamentarne izbore upućenu Predsjedništvu SRH. Također je pokrenuto skupljanje potpisa za inicijativu te je od 10. (međunarodni dan prava čovjeka) do 17. prosinca sakupljeno 146 tisuća potpisa u cijeloj Hrvatskoj (Hudelst, 1999: 154-167).

Na 11. kongresu SKH koji je trajao od 11.-13. prosinca, konačno je poražena dogmatska struja partije, a za predsjednika CK SKH izabran je Ivica Račan, porazivši konzervativnijeg Družića s 41 na prema 29 glasova (Pauković, 2018: 124). CK SKH je sa sedam glasova za i pet protiv glasao za uvođenje višestranačja (Hudelst, 1999: 207).⁵ Pauković (2018: 125) kao razloge prihvaćanja višestranačja navodi unutarstranački faktor, koji se odnosi na borbu reformatora i dogmata, republički faktor, federalni faktor, odnosni velikosrpski „izvoz“ antibirokratske revolucije i pokušaj organiziranja „mitinga istine“ u Ljubljani te međunarodni faktor, što se odnosi na slom komunizma. U partiji je većina članova bila srednjestrujaška te je podržavala reformiste/dogmate sukladno razvoju situacije, a navedeni su faktori išli u prilog reformistima (Ibid, 125-126).

Opisani procesi pokazuju da je, kako kaže Budimir (2018: 9), do promjene došlo „odozgo“, odnosno „stvaranjem uvjeta od strane vladajuće komunističke elite po tzv. upravljanom obrascu“.⁶ Vladajući je režim očito, barem u tom trenutku, mislio da će moći lakše upravljati

⁵ Ipak, stranke će biti legalizirane tek 5. veljače 1990. Tada je Republički sekretarijat za upravu i pravosuđe registrirao osam stranaka: HSLŠ, HDS, Socijaldemokratsku stranku Hrvatske, Hrvatsku kršćansko demokratsku stranku, Radikalno udruženje za sjedinjene evropske države, SKH i SSRNH. Također, 14. veljače Sabor SRH je usvojio amandmane na Ustav SRH kojima se jamči sloboda političkog udruživanja, sloboda informiranja, izražavanja mišljenja i javnog okupljanja (Pauković, 2018: 146-147). Dan poslije toga, 15. veljače Sabor SRH usvojio je *Zakon o izboru i opozivu odbornika i zastupnika*, koji omogućuje provedbu izbora, a 23. veljače predsjednik Sabora raspisao je izbore za zastupnike u tri doma Sabora SRH. (Marijan, 2017: 169).

⁶ Prema Jadwigi Staniszkis postoje tri oblika tranzicije u srednjoj i istočnoj Europi: revolucija odozgo prema dolje, odnosno promjena „dekretom“, implozija (kolaps većine institucija i dezintegracija države) i evolucijska promjena. Posljednje se odnosi na nastavak prošlosti uz postupnu promjenu, pri čemu, „društvenopolitički kontekst daje starim institucijama novo značenje i nove oblike funkcioniranja“. U Hrvatskoj je vjerojatno riječ o kombinaciji prvog i trećeg oblika (prema Jakubowicz, 1996: 150). Sličnu podjelu daje i Budimir (2017: 52) prema kojoj je do promjene dolazilo: a) „tajnim sporazumom političke elite“, b) dogovorom s opozicijom za okruglim stolom, c) „revolucijom ili uličnim

daljnjim procesima i dobro proći na izborima, krojenjem pravila koja mu naočigled idu na ruku (npr. izborni zakon), ali „jedna od karakteristika 'utemeljiteljskih izbora' je vrlo teško predviđanje raspodjele biračkih preferencija zbog male stranačke prepoznatljivosti, uzavrele atmosfere i velikog broja neodlučnih prije prvih izbora“ (Pauković, 2018: 15).

Nakon odluke o višestranačju CK SKH je prvotno govorio o prijevremenim izborima koji bi se održali u roku od mjesec dana, čemu se protivila opozicija, budući da se u tako kratkom vremenskom roku ne bi mogle dobro predstaviti nove političke opcije. SKH u tom razdoblju sebe nastoji predstaviti kao jedinu komunističku stranku u Europi koja je omogućila višestranačje bez pritisaka (Pauković, 2018: 140-141). SKH je proglasio raskid „s komunističkom partijom staroga tipa“ te su govorili o slobodi, ljudskim pravima, ravnopravnosti, demokraciji, zalažući se za federativnu Jugoslaviju, s pravom republika na odcjepljenje (Marijan, 2017: 168). Važno je bilo donijeti odluku o izbornom sustavu, a SKH se odlučio za većinski sustav, nasuprot proporcionalnom, misleći da će mu takav sustav odgovarati, što se pokazalo pogrešnim.

Prema *Zakonu o izboru i opozivu odbornika i zastupnika*, donesenog 15. veljače 1990. uveden je dvokružni većinski izborni sustav. Ukoliko u prvom krugu izbora niti jedan kandidat ne bi dobio više od 50 posto glasova, u određenoj izbornoj jedinici, drugi krug izbora održao bi se za 14 dana. U drugom su krugu izbora mogli sudjelovati kandidati koji dobiju najmanje 7 posto glasova, a mandat bi osvojio kandidat s najvećim brojem glasova. Teoretski je dakle po tom modelu neka stranka mogla u svakoj izbornoj jedinici osvojiti 51 % glasova i imati 100 % mandata (Podolnjak, 2008: 336). Zakonodavna vlast u SRH bila je trodomna. Sastojala se od Vijeća općina, Društveno-političkog vijeća i Vijeća udruženog rada. Na izborima nije vrijedilo jednako, demokratsko izborni pravo za sva tri doma, već samo za Društveno-političko vijeće. Naime, u Vijeću udruženog rada glasali su samo zaposleni građani, dok je za Vijeće općina svaka općina davala po jednog zastupnika. Diskrepancija je u nekim slučajevima bila ogromna. Primjerice, općina Lastovo imala je 705 birača, a općina Rijeka 153.825 birača (Kasapović, 1991: 43). Prvi krug izbora održan je 22. i 23. travnja 1990. Za Društveno političko vijeće biralo se 80 zastupnika (385 kandidata), za Vijeće općina 112 zastupnika (463 kandidata), a za Vijeće udruženog rada 160 zastupnika (761 kandidat, od kojih 508 nezavisnih). Ukupno se kandidiralo 1.609 kandidata (Pauković, 2018: 214-215). U Hrvatskoj su do početka izbora registrirane 33 stranke (Litvan, 1990: 5). Dobar dio stranaka bio je organiziran u koalicije, a također je većina stranaka na izborima odigrala marginalnu ulogu.

nemirima“ i d) „odlukom komunističke elite“.

Hrvatska demokratska zajednica osnovala je 5. travnja Hrvatski demokratski blok (HDB) s nekoliko manjih stranaka. Članice HDB-a, uz HDZ, bile su Hrvatska stranka (HS), koju su osnovali Hrvoje Šošić i Ante Korljan, kada su isključeni iz Hrvatske kršćansko demokratske stranke (HKDS), Hrvatska stranka prava (HSP), koja nije istaknula svoje kandidate na izborima, Demokratska kršćanska stranka (DKS), Demokratska akcija Hrvatske (DAH) i frakcija Hrvatske seljačke stranke (HSS) Ivana Zvonimira Čička. Stranke su samostalno izlazile na izbore, a dogovor je bio da u drugom krugu podrže kandidate bloka koji dobiju najviše glasova (Ivanković, 1990b: 6).⁷ Budući da je ova koalicija formirana vrlo kasno te kako je HDZ imao daleko veći značaj od svih drugih stranaka HDB-a, one će u analizi građe biti promatrane odvojeno od HDZ-a do 5. travnja, a nakon osnutka koalicije zajedno s HDZ-om.

Savez komunista je 20. 3. u naziv stranke dodao SDP (stranka demokratskih promjena), tako da je stranka nastupila na izborima pod imenom SKH-SDP. Socijalistički savez radnog naroda promijenio je ime 7. veljače 1990. u Socijalistički savez-Savez socijalista Hrvatske (SS-SSH), a predsjednik im je bio Željko Mažar (Budimir, 2017: 104). Iako su u kampanji SS-SSH i SKH-SDP sudjelovali pretežito odvojeno „obje su stranke zapravo nastupale kao jedinstveni izborni blok (svojevrсна koalicija vladajućih političkih snaga), o čemu svjedoče zajednički kandidati u nizu izbornih jedinica“ (Zakošek, 1991: 218).⁸ Od ostalih društveno-političkih organizacija na izborima je sudjelovao i Savez sindikata Hrvatske⁹ te Savez socijalističke omladine Hrvatske (SSOH). Od SSOH-a odvojio se Autonomni demokratski savez Hrvatske (ADSH) na čelu s Darinkom Kosorom koji je na izbore izašao u sklopu koalicije zelenih stranaka, odnosno u sklopu Evropske zelene liste (EZL) (Ivanković, 1990a: 5). Budući da nije postojala formalna koalicija, društveno-političke organizacije bit će promatrane odvojeno od SKH-SDP-a.

Koalicija narodnog sporazuma službeno je nastala 1. ožujka, a činili su je HSLŠ, Hrvatska demokratska stranka (HDS), Socijaldemokratska stranka Hrvatske (SDSH), Hrvatska kršćansko demokratska stranka (HKDS) i istaknute ličnosti Hrvatskog proljeća kao nestranački kandidati (uz brojne druge nestranačke osobe): Savka Dabčević Kučar, Ante Miko Tripalo, Ivan Supek, Dragutin, Haramija i Srećko Bijelić. Kasnije se koaliciji pridružio HSS, odnosno frakcija HSS-a Nikole Novakovića, Hrvatski mirotvorni pokret, Demokratski savez Albanaca Hrvatske i Muslimanska demokratska stranka (Pauković, 2018: 161-163).¹⁰ Članice KNS-a u analizi neće biti

⁷ HSP i HS nastupale su s desnijih pozicija od HDZ-a, a Šošić je u intervjuu kazao da je HS „vruća desnica“ (Mance, 1990: 11).

⁸ Vidi popis kandidata po općinama u:

⁹ Predsjednik Saveza sindikata Hrvatske je nakon pobjede HDZ-a na izborima promijenio „stranu“ i postao član prve vlade (Budimir, 2010: 91).

¹⁰ Budući da se o formiranju koalicije pisalo već na sam dan početka kampanje, 24. 2., istupi sastavnica koalicije prije

promatrane odvojeno, već integralno.

Evropska zelena lista osnovana je 15. 3, a dio koalicije bili su: Autonomni demokratski savez Hrvatske (ADSH), Radikalno udruženje za Sjedinjene Evropske države (RUSED), Zelena akcija Zagreb (ZAZ). Ubrzo su se Evropskoj zelenoj listi pridružila Zelena stranka Rijeke i kao izvanstranačka organizacija Ženska lista Medveščaka, a Zelena akcija Split (ZAS) izašla je samostalno na izbore (Ivanković, 1990a: 5; Bukša, 1990a: 4). Članice Evropske zelene liste također neće u analizi biti navođene odvojeno, već će se ta koalicija promatrati integralno.

Srpska demokratska stranka (SDS) Jovana Raškovića nastupala je iz srpskih nacionalističkih pozicija, zalažući se za mogućnost osnivanja autonomnih srpskih područja u Hrvatskoj, a Jugoslavenska samostalna demokratska stranka pozivala se na jugoslavensku tradiciju, bratstvo i jedinstvo itd., ali je pretežito okupljala srpsko pučanstvo te je osnovana u Vojniću. Na tom dijelu političkog spektra postojala je i Stranka Jugoslavena (Pauković, 2018: 168-169; Šiber, 1991: 128). Socijaldemokratski savez Hrvatske (SDSH), kojemu je predsjednik bio Milorad Pupovac, nastao je iz krila UJDI-a koje je htjelo izaći na izbore (Duka, 1990a: 5). Također su postojale i regionalne stranke poput Istarskog demokratskog sabora (IDS), Riječkog demokratskog saveza (RDS), Stranke nezavisne demokracije (SND) i druge manje stranke poput Bosanske demokratske stranke (BDS), Građanske stranke (GS), Pokreta za konfederaciju itd (Pauković, 2018: 170).

formiranja KNS-a biti će tretirani kao KNS. Dragan Đurić (1990:1) piše 24. veljače u Vjesniku kako je najavljena koalicija demokršćana, socijaldemokrata, liberala i Hrvatske demokratske stranke, kojoj bi se kao nestranačke ličnosti priključili Savka Dabčević-Kučar, Miko Tripalo, Dragutin Haramija, Srećko Bijelić. Jadranko Sinković pak u istom broju piše da „više nema sumnje da će tzv. stranke centra hrvatske opozicije ući u izbornu utrku kao „široka demokratska koalicija“ te navodi već spomenute stranke i nestranačke pojedince. Tada je Savka Dabčević-Kučar potvrdila da su ona, Miko Tripalo, Dragutin Haramija i Srećko Bijelić „pozitivno reagirali“ na inicijativu formiranja koalicije HDS-,a HSLS-a, HKDS-a i SDSH-a (Sinković, 1990a:1)

3. MEDIJI, DEMOKRACIJA I TRANZICIJA

Tisak i mediji koji prate politiku „esencijalni“ su za demokraciju kako bi omogućili biračima donošenje informirane odluke (Synder, Strömberg, 2004: 355-356) (Peruško, 2006: 193). Zbog toga su sloboda medija i demokracija „usko povezani koncepti“ (Smaele, 2004: 45). Vlasti u SFRJ, SRH, i u komunističkom bloku općenito, suspendirale su slobodu medija, a novinare su promatrali kao ispostavu režima, što će imati značajne implikacije na medijsku tranziciju i praćenje prvih slobodnih izbora u Hrvatskoj.

3. 1 Sloboda medija i informiranja

Prema Katrin Voltmer (2004: 1-4), postoje tri osnovna argumenata za slobodu medija. Prema prvom, mediji su „forum“ koji omogućuje slobodnu razmjenu ideja, odnosno omogućuje pristup različitim vrstama mišljenja, što je povezano s liberalnim (J. S. Mill) poimanjem utilitarnosti pluralizma mišljenja. Drugo, oni su, kao što je već spomenuto pružatelj, informacija građanima. Posljednje, mediji bi trebali funkcionirati kao „četvrta vlast“ koja kontrolira izvršnu, sudsku i zakonodavnu vlast.

Kvalitetno pružanje informacija pogotovo je bitno u tranziciji, zato što je potrebno upoznati građane s novim institucijama, demokratskim procedurama, kandidatima, programima i slično (Voltmer, 2004: 3). Matthew Loveless (2008: 162-163) pokazao je kako su građani „ovisni“ o medijima u tranzicijskim zemljama, jer su im potrebni kako bi bili informirani o novim, nepoznatim procesima te ih u tu svrhu i koriste. Na taj način mediji provode političku socijalizaciju, dok s druge strane u stabilnim društvenim sustavima građani ne moraju „tražiti“ informacije o već ustaljenim i prihvaćenim obrascima. Sukladno tome može se reći kako su slobodni mediji preduvjet funkcionalne demokracije.

Prema Hedwigi de Smaele (2004: 36), pružanje informacije građanima je *raison d'être* medija i temelj demokracije, a mediji imaju odgovornost i dužnost pružiti informacije. Preduvjet za to je odvojenost, odnosno neovisnost medija od države i njenih institucija. U pojedinim su slučajevima mediji odigrali aktivnu ulogu u pružanju podrške demokratizaciji, tj. konsolidaciji demokracije nakon sloma dugogodišnjeg autoritarnog režima. Na taj su način djelovali mediji u Španjolskoj od 1975.-1978. Tada je većina novina, osim nekih novina krajnje desnice i baskijskih nacionalističkih novina, pružalo podršku pluralizmu, liberalno-demokratskim institucijama i demokraciji uopće (Barrera, Zugasti, 2004: 18-34). Gotovo identične „zadatke“ zadalo je Društvo

novinara Hrvatske 28. 3. 1990, hrvatskim novinarima. Naime, Predsjedništvo Društva novinara Hrvatske je tada usvojio *Načela profesionalnog djelovanja novinara u javnim glasilima*, povodom predstojećih izbora. U njima je stajalo kako je „obaveza novinara da pridonose razvoju pluralizma ideja i nazora, dosljedno brane ljudska prava i slobode, pridonose jačanju pravne države i djelovanju civilnog društva, a kao dio demokratske javnosti i da sudjeluju u kontroli organa vlasti i politike“ (prema Duka, 1990c: 6). Međutim, u Jugoslaviji je 45 godina situacija bila potpuno drugačija.

3. 2 Mediji u SRH i SFRJ

U nedemokratskim državama, poput Sovjetskog Saveza novinari su imali ograničen pristup informacijama, a informacija je prolazila kroz nekoliko „filtera“ prije no što bi postala dostupna. (Smaele, 2004: 43). Zato je informacija „ključan koncept u demokraciji i, ponekad, protuotrov mišljenju. Umjesto 'u ime demokracije' mediji bi trebali izvještavati 'u ime ljudskog prava na informaciju' (Ibid, 45). Neovisni mediji koji nisu pod partijskom/državnom kontrolom, podrazumijevaju medije kao autonomnog aktera u suodnosu s drugim interesnim skupinama, centrima moći itd. U tom slučaju mediji imaju vlastitu agendu (Mancini, Swanson, 1996:11). Međutim, postavlja se pitanje jesu li mediji 1990. mogli biti neovisni nakon 45 godina partijske kontrole, i to formalne.

Naime, u Jugoslaviji su republički i pokrajinski partijski komiteti kontrolirali rad medija, a tek 1989. donesen je savezni zakon kojim je omogućene osnivanje privatnih medija (Thompson, 1995: 5). Prvi privatni medij u Hrvatskoj, *ST* (Slobodni tjednik), će svoj prvi broj objaviti tek 28. veljače 1990. (Novak, 2005: 964). Ustav iz 1974. formalno je jamčio slobodu medija, ali su propisana ograničenja bila nejasna i otvarala su mogućnost fleksibilnog tumačenja. Tako je u članku 203. Ustava pisalo da se:

slobodama i pravim utvrđenim ovim Ustavom nitko ne smije koristiti radi rušenja osnova socijalističkog samoupravnog demokratskog uređenja utvrđenog ovim ustavom, ugrožavanja nezavisnosti zemlje, kršenja ovim ustavom zajamčenih sloboda i prava čovjeka i građanina, ugrožavanja mira i ravnopravne međunarodne suradnje, raspirivanja nacionalne, rasne i vjerske mržnje i netrpeljivosti, poticanja na činjenje krivičnih djela, niti se tim slobodama smije koristiti na način kojim se vrijeđa javni moral (Ibid, 8)

Općenito, komunisti su medije promatrali kroz vizuru instrumentalne uloge za postizanje „viših“ ciljeva. Tako je, primjerice, V. I. Lenjin smatrao da mediji imaju funkcije propagande,

agitacije i organizacije (Mickiewicz, Richte, 1996: 110). Vladajuće komunističke partije u istočnom bloku koncentrirale su svu vlast u jednom centru, monopolizirajući ekonomsku, političku, društvenu i ideološku moć te poništavajući trodiobu vlasti. U takvom sustavu, dakako, mediji nisu mogli imati neovisnu ulogu (Jakubowicz, 1995: 125). Komunisti su informaciju smatrali „konstitutivnom snagom u društvu“, a pretpostavka je bila da veća kontrola protoka informacija znači i veću moć, zbog čega se nastojala kontrolirati ne samo masovna komunikacija, već i interpersonalna te grupna komunikacija (Ibid, 126). Zbog toga je, kao i u drugim sferama, stvoren centralizirani medijski sustav, a država je imala ovlasti zabrane nepoćudnih medija, cenzure (uz raširenu autocenzuru), zabrane distribucije stranih publikacija itd. Mediji su kao državni aparat trebali postići „ideološku homogenizaciju publike i reprodukciju postojećeg društvenog poretka“ (Ibid, 127).

U Jugoslaviji je država bila vlasnik izdavačkih poduzeća i tiskara. Najveća izdavačka kuća bila je NIŠP Vjesnik u kojoj su bili koncentrirani brojni mediji (Mihaljević, 2015: 241-242). Glavne dnevne novine osnivao je Socijalistički savez radnog naroda (SSSRN) te su republičke organizacije SSSRN-a imenovale direktore, glavne i odgovorne urednike dnevnih novina, u hrvatskom slučaju *Vjesnika* i *Večernjeg lista*. Općinske su vlasti osnivale regionalne i lokalne listove, pri čemu je SK imao ključan utjecaj. Časopisi su, pak, bili dio novinskih poduzeća ili organizacija unutar SSSRN-a. Socijalistički savez ne samo što je osnivao novine, već je morao dati dozvolu za osnivanje novina, dok je SK kontrolirao sadržaj putem izdavačkih savjeta. Uz to postojale su i druge (pseudo) cenzorske institucije, povezane s Centralnim komitetom Saveza komunista, poput Komisije za ideološki rad i Komisije za političku propagandnu aktivnost u informiranju (Thompson, 1995: 12). Nadalje, Novinarski kodeks Jugoslavije definirao je novinara kao „društenopolitičkog radnika koji, svjesno pristajući uz ideje marksizma i lenjinizma, sudjeluje u izgrađivanju i razvijanju samoupravnog socijalističkog društva“.¹¹ Novinari su dakle, promatrani sukladno Lenjinovom razmišljanju o ulozi medija. Iz svega navedenog lako se izvlači zaključak da su mediji i novinari bili prožeti partijom i službenim partijskim ustanovama, a 1989. je preko 80 % novinara bilo učlanjeno u SK. Razmjeri novinarske participacije u SK najbolje se oslikavaju u usporedbi s članstvom ukupne populacije u toj organizaciji. Naime, tada je manje od 10 posto stanovništva bilo učlanjeno u vladajuću partiju (Ibid, 13).¹² Ipak, u 80-ima postoji puno veći pluralizam medija nego

¹¹ Zaključak 12. skupštine Društva novinara Hrvatske (DNH) održane 1958., bio je da se uloga medija sastoji u "pravilnom informiranju javnosti i formiranju javnog mnijenja u pravcu socijalizma" (citirano prema: Mihaljević, 2015: 242).

¹² Važan aspekt medijske tranzicije je „redefinicija novinarstva“, odnosno promjena shvaćanja novinara kao društveno političkog radnika prema autonomnom novinaru koji obavlja posao u javnom interesu i djeluje kao četvrta vlast. Postavlja se pitanje dakako mogu li u kratkom vremenu isti ljudi redefinirati svoju ulogu, što svakako može imati

u prethodnim razdobljima. Primjerice, tjednik *Danas*, koji je osnovan 23. veljače 1982., a 1988. je izlazio u 102 000 primjeraka, kritizira Miloševićevu politiku te prvi objavljuje priloge disidenata krajem 80-ih (Novak, 2005: 801-805).

Peter Gross (204: 111), sukladno navedenoj podjeli na tri faze transformacije sustava, izdvaja tri faze medijske tranzicije. Prvu fazu naziva „pripremnom“ te navodi da počinje 1989. slomom komunističkih režim, a u nekim zemljama ranije zbog razvijene mreže podzemnih i alternativnih medija. Druga faza nastupa unutar uspostavljenog demokratskog poretka koji prvotno vrši promjene koje se tiču zakonske regulacije medijske djelatnosti, a treća se događa u konsolidacijskoj fazi demokracije. Jakubowicz i Sukosd (2008: 10) navode kako je promjena u medijima dio „sistemske društvene transformacije“. U procesu demokratskog razvoja mediji su, prema navedenim autorima, ujedno i neovisna i ovisna „varijabla“. Oni imaju važnu ulogu u stvaranju demokratskih institucija, stvaranjem i/ili oblikovanjem javnog mnijenja. Primjerice, otkrivanjem zloupotreba vlasti i istraživačkim novinarstvom, oni mogu pozitivno utjecati na osnaživanje vladavine prava (Ibid, 10-11). Za vrijeme predizborne kampanje izbora 1990. u Hrvatskoj, komunistički je režim još uvijek bio na vlasti, a tek tijekom nje počele su određene promjene kojima je jasnije definira status nekih novina.

Društvo novinara je i nakon početka izborne kampanje bilo član SSRNH-a, iako se ta organizacija transformirala u političku stranku Savez socijalista-Socijalistički savez Hrvatske. Predsjednik Društva novinara Drago Flego rekao je 27. veljače da se Društvo novinara „zalaže za redefiniranje odnosa osnivač-javno glasilo, ukidanje društvenih savjeta kao kontrolora podobnosti i pravovjernosti u sistemu javnog informiranja“ (Vondraček, 1990: 1). SSRNH od 10. ožujka 1990. više nije bio vlasnik *Vjesnika*, pa od toga broja na zaglavlju više nije pisalo *Vjesnik Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske* (*Vjesnik*, 10. 3. 1990., str. 1). Savjet lista i skupština *Vjesnika* raspušteni su, a „preporučeno“ je svim urednicima da ne budu članovi izvršnih organa političkih stranaka. Ipak, osnovna organizacija Saveza komunista (OOSK) redakcije *Vjesnika* raspuštena je tek 27. ožujka 1990. (*Vjesnik*, 28. 3. 1990., str. 7). Potpredsjednik Saveza socijalista Tomislav Jantol tada je, na sastanku s predstavnicima *Vjesnika*, predložio mogućnost da list postane stranačko glasilo njegove stranke, što je glavni urednik *Vjesnika* Stevo Maoduš odbio, kazavši da „nema nikoga iz „bloka lijevih snaga“ pripravnog da pokrije ogromne troškove liste, te oni padaju na teret kuće“ (Podgornik, 1990: 1, 5). Na drugoj stranici *Vjesnika* je i u kampanji, u lijevom zaglavlju, pisalo kako je:

implikacije na praćenje predizborne kampanje 1990. (Jakubowicz, 1995: 136).

ukazom predsjednika SFRJ Josipa Broza Tita od 1. srpnja 1975. 'Vjesnik', u povodu, 35 godišnjice izlaženja, a za naročite zasluge u širenju naprednih ideja, za mobilizatorsku ulogu u toku NOB i u poslijeratnoj izgradnji zemlje te za značajan doprinos razvijanju samoupravnih socijalističkih društvenih odnosa i aktivnoj miroljubivoj i nesvrstanoj politici Jugoslavije, odlikovan Ordenom zasluga za narod sa zlatnom zvijezdom.

Večernji list je krajem 1989. izdvojen iz NIŠPRO-a (Novinsko-izdavačka, štamparska i prodajna radna organizacija) *Vjesnik* i registriran kao društveno poduzeće. Od tada Socijalistički savez Hrvatske nije njegov izdavač te je ukinut *Savjet Večernjeg lista*. (*Večernji list* 3.3. 1990, str. 3.) *Večernji list* je također raspustio osnovnu organizaciju SK u redakciji te je donesena odluka da novinari, urednici ili zaposlenici ne smiju biti članovi izvršnih, političkih tijela u političkim strankama (Ibid).

Međutim, nemamo podatke koliko je tada novinara bilo učlanjeno u pojedine stranke, prije svega u SKH-SDP. Prigovore na medijsku pristranost, odnosno na nastavak sprege vlasti i medija, opozicija je u kampanji često upućivala, pritom je najčešće na meti kritika bio TV Zagreb.

Primjerice, Franjo Tuđman, u intervjuu za *Vjesnik* 25. veljače, je istaknuo da „uvjeti za borbu nisu podjednaki“, jer „Savez komunista i Socijalistički savez raspolažu ne samo s jakim aparatom, nego još uvijek i s medijima“ (Sinković, 1990b: 10). Slično je u intervjuu ustvrdio jedan od čelnika KNS-a Ante Miko Tripalo koji je rekao kako SK ima utjecaj na „propagandu“ i „sredstva informiranja“ (Maloča, 1990: 11).¹³ Rikard Gumzej, voditelj HDZ-ove kampanje je ustvrdio kako je TV Zagreb „krajnje bezobrazna i nekorektna“ prema HDZ-u. (Tardelli, 1990: 17). HDZ-ov kandidat za gradonačelnika Zagreba Boris Buzančić kazao je kako su „smiješne stvari“ teze po kojima su mediji nepristrani. „Oni još uvijek s ljudima manipuliraju kako god hoće. I zato ja kažem da se kod nas svašta može dogoditi“, rekao je u intervjuu (Luburović, 1990c: 20). S druge strane, profesor s FPN-a Ivan Grdešić je za *Danas* konstatirao kako su „mediji još uvijek pod kontrolom Saveza komunista, ali se pokušavaju oteti: da bi pokazali kako jesu neutralni, postaju izuzetno kritični prema dosadašnjim gazdama“ (Kuzmanović, 1990: 68). Pojedini su novinari i suradnici medija sudjelovali aktivno u predizbornoj kampanji, iako je Društvo novinara Hrvatske 28. 3 objavilo kako novinar koji je uključen u izbornu proceduru, bilo kao nezavisni kandidat ili član/kandidat stranke, mora biti oslobođen obaveza „koje mu mogu omogućiti bilo kakvo favoriziranje stranačkih programa ili osobnih izbornih postupaka“ (Duka, 1990c: 6). Primjerice, na listi uglednika (Pauković, 2018: 153) koji su javno podržali SKH-SDP nalazili su se: Jelena Lovrić,

¹³ U drugom je intervjuu Tripalo ustvrdio kako je KNS „nezadovoljan televizijom“, „jer ona prije svega propagira vladajuću stranku i HDZ, bez obzira što o vladajućoj partiji uglavnom govori pozitivno, a o HDZ često negativno. (Pleše, Daskalović, 1990: 7)

kolumnistica tjednika *Danas*, književnica Slavenka Drakulić i književni kritičar Velimir Visković koji su povremeno objavljivali priloge u *Danasu* te profesorica s Fakulteta političkih nauka Mirjana Kasapović, autorica teksta, objavljenog u *Večernjom listu* 10.3., pod naslovom „Tuđmanizacija Hrvatske“, u kojemu se kritički progovara o HDZ-u. Visković i Lovrić, koja je bila njihova kandidatkinja za Društveno-političko vijeće Sabora, govorili su na predizbornom skupu SKH-SDP-a u Domu Sportova (Daskalović, Kraljević, Pleše, 1990: 1; Budimir, 2018: 305). Nadalje, Gojko Marinković, novinar *Danasa*, bio je na listi Evropske zelene liste (Bukša, Pavičić, 1990: 12). Također, KNS je svakodnevno izdavao bilten u 200 primjeraka za novinare, za što je bila zadužena tvrtka Media press. Vlasnici Media pressa bili su novinari *Danasa* Ratko Bošković i Rene Bakalović te novinar Starta Denis Kuljiš, ali oni nisu bili članovi KNS-a (Bukša, 1990b: 3).

Ipak, valjda istaknuti kako su mediji poput *Večernjeg lista* i *Vjesnika* učinili neke korake kako bi osigurali ravnopravan pristup medijima, barem u određenoj sferi. Tako je *Večernji list* dogovorio sa strankama da će stranački programi biti predstavljeni na istom prostoru, veličine oko pola stranice svakoga dana, a redosljed je određen ždrijebanjem (Duka, 1990b: 5).¹⁴ *Vjesnik* je od 27. veljače iz broja u broj, objavljivao feljtone kojima su predstavljeni njihovi programi svih sudionika izbora. Potpredsjednik HDZ-a Vladimir Šeks je na početku kampanje ustvrdio da misli da će mediji dati svima „podjednak prostor“, ali da će biti pristrani „urednički komentari“, jer su „svi urednici sredstava informiranja imenovani od Partije, još u vrijeme kad se odlučivalo o moralno-političkim kvalitetama“. Poručio je kako je prijedlog HDZ-a „da dođu specijalisti, neutralni ljudi, jer dok god sadašnji urednici tamo sjede, mi nemamo nikakvih iluzija da smo ravnopravni s Partijom. U krajnjoj liniji, otići će onda kada pobijedimo na izborima“ (Kuzmanović, 1990: 69).

Birači teško mogu donijeti informiranu, racionalnu odluku, ako nisu svi kandidati adekvatno predstavljeni, ako nisu upoznati s njihovim programom ili je određenim strankama dan izrazito malen prostor. Opozicijski kritičari medija u kampanji unisono su ukazivali na „pristranost“ medija. U idućem će poglavlju biti definirana medijska pristranost, a nakon toga će rezultati istraživanja pokazati je li uistinu postojala medijska pristranost i koja je opcija zbog medijske pristranosti bila favorizirana.

¹⁴ Također, Društvo novinara Hrvatske je sredinom ožujka iznijelo načela o objektivnom i nepristranom izvještavanju u predizbornoj kampanji (Pauković, 2018: 171)

4. MEDIJSKA PRISTRANOST

Novinari nužno moraju biti selektivni i uspostaviti prioritet jer je prostor u novinama posvećen praćenju kampanje ograničen, zbog čega ne mogu sve opcije biti jednako predstavljene (Van Dalen, 2012: 34). U ovom će se poglavlju definirati što je to medijska pristranost (*media bias*), zašto ona nastaje i koje su vrste medijske pristranosti obuhvaćene istraživanjem.

4. 1 Definiranje pojma

Premda mnogi teoretičari i teorije govore kako su mediji posrednik između politike i javnosti te da su neutralni i objektivni u svom radu, oni nisu neutralni, tj. nisu posrednik između glasača i političara. Mediji aktivno sudjeluju prezentiranjem događaja i političkih poruka te naravno samim određivanjem toga što je vrijedno da dobije medijski prostor (Vltmer, 2004: 7).

Denis McQuail (2010: 549) definira pristranost kao „svaku tendenciju devijacije od točne, neutralne, balansirane i nepristrane reprezentacije stvarnosti događaja te društvenih događaja u vijestima.“ Na drugom mjestu McQuail (2010: 355) definira pristranost kao „suprotnost objektivnosti“. Robert M. Entman (2007: 165-166) ukazuje kako je potrebno napraviti distinkciju između pristranosti (*bias*) i sklonosti (*slant*). Pritom se potonji pojam odnosi na „pojedinačne vijesti i uredničke priloge u kojima uokvirivanje (*framing*) favorizira jednu stranu ispred druge u postojećem ili potencijalnom sporu“ (Ibid, 165).

Za nas ključan pojam medijske pristranost odnosi se na postojanje „*obrazaca sklonosti* koji redovito potiču publiku, svjesno ili nesvjesno, da podrže interese partikularnih nositelja političke moći ili onih koji traže političku moć (kurziv, T.K.)“ (Entman, 2007: 166). Sličnu definiciju daje i Tim Groeling (2013: 133) za kojega je medijska pristranost „prikaz stvarnosti koji je *značajno* i *sustavno* (ne slučajno) iskrivljen (kurziv, T.K.)“. Bitno je istaknuti da „prikaz stvarnosti“ ne podrazumijeva jednak pristup za sve opcije na izborima jer nisu sve opcije jednako relevantne, o čemu će poslije biti riječi.

4. 2 Medijska pristranost i predizborna kampanja

Prema Gulatiju, Just i Crigle (2004: 237) vijesti u predizbornim kampanjama rezultat su „pregovora“ između između medija (novinari, urednici, vlasnici) i stranaka, odnosno njihovih kandidata. U tom kontekstu uredništvo ima veliku ulogu, jer odlučuje, što će postati vijest i koja će

se gledišta predstaviti (Jakubowicz, 1996: 131). Uokvirivanje (*framing*) i postavljanje agende također mogu biti dio objašnjenja za postojanje medijske pristranosti. Uokvirivanje se može definirati kao način interpretiranja pojedinačnih činjenica u određenom okviru. Takva su pojednostavljivanja neophodna za novinare, a sama po sebi predstavljaju određenu vrstu pristranosti (McQuail, 2010: 380).

Za Kunczik i Zipfel (2006: 147-148) „frame“ je „interpretacijski okvir“, tj. riječ je o „kognitivnim strukturama u svijesti novinara koje olakšavaju selekciju i obradu informacija“. Tankard (2001: 100-101), pak, definira okvir kao „središnju organizirajuću ideju za novinske sadržaje koja opskrbljuje kontekst i sugerira što je važno korištenjem selekcije, naglašavanja, odstranjivanja i razrađivanja“. Postavljanje agende odnosi se na određivanje koji su događaji i fenomeni „vrijedni“ medijske pažnje, a koji nisu (Entman, 2007: 164-165). Ukratko mediji nisu preslika stvarnosti već konstrukcija stvarnosti (Riffe, Lacy, Fico, 2014: 9). Mediji samim odabirom tema „postavljaju agendu“, budući da medijski sadržaji nikada nisu odraz stvarnosti, a teme koje su prioritet za medije, ne moraju biti prioritetne medijskim konzumentima (Kunczik, Zipfel, 2006: 197-198). Tri velika utjecaja na medijsku agendu su: utjecajni izvori (pogotovo institucionalni), drugi mediji (intermedia agenda setting) i „društvene norme i novinarska tradicija“ (Weaver, McCambs, Shaw, 2004: 269).¹⁵

Navedeni utjecaji na medijsku agendu lako proizvode tzv. nesvjesnu/nenamjernu pristranost (*unwitting bias*) koja nije rezultat namjernog favoriziranja određene stranke, već proizlazi iz već spomenutih čimbenika (McQuail, 2010: 521). Zato se, prema Hofstetteru, može govoriti o strukturalnoj pristranosti jer način praćenja kampanje ovisi i o vrsti medija, što je bitan čimbenik pri određivanju što će postati medijski sadržaj, o komercijalnoj logici te o predrasudama prema strankama koje imaju novinari (Groeling, 2013:136). David P. Baron (2006: 2-3) smatra da sam novinar ima koristi od pristranosti jer je veća šansa da će takvi prilozi biti objavljeni. Pritom medijske organizacije koje su tržišno orijentirane, odnosno teže maksimizaciji profita mogu imati poticaj za toleriranje pristranosti (Ibid, 29). Pristranost također može biti ideološke prirode, a u tom je slučaju vlasniku, uredniku i/ili novinaru novinski prilog sredstvo za promicanje određene ideologije ili svjetonazora (Ibid, 4).

¹⁵ Kako navodi McQuail (2010: 328) pristranost također može biti rezultat „organizacijske rutine“ određenog medija.

4. 3 Vrste medijske pristranosti

D'Alessio i Allen (2000: 133-156) razlikuju tri vrste medijske pristranosti. Prva se odnosi na izostavljanje i potpuno marginaliziranje stranaka koje se percipiraju beznačajnima, što nazivamo tzv. vratarskom pristranošću (*gatekeeping bias*). Druga se vrsta pristranosti odnosi na *pristranost u prikazivanju*, odnosno na neravnomjeran prostor koji se daje relevantnim strankama (*coverage bias*). Treća se, pak, pristranost odnosi na vrijednosne sudove, odnosno *pristranost medijskih stavova* (*statement bias*). Dakle, odnosi se na pozitivniji ili negativniji prikaz relevantne opcije, u odnosu na drugu relevantnu opciju. Stevenson i drugi (1973: 231) definiraju medijsku pristranost kao „neravnopravnost u praćenju“, što je sukladno sadržajnoj pristranosti (prema: Groeling, 2013: 133). Tim Groeling (2013: 133) govori o „stranačkoj pristranosti“ (*partisan bias*), koju definira kao „značajno iskrivljen prikaz stvarnosti koji sustavno i disproporcionalno favorizira jednu stranku pred drugom“.

Robert M. Entman (2007: 163) također razlikuje tri vrste pristranosti. Prva je distorzijska pristranost (*distorsion bias*) koja se odnosi na sadržaje koji „falsificiraju realnost“. Druga je sadržajna pristranost (*content bias*) koja se odnosi na nejednak prostor dan različitim opcijama, što je ekvivalent pristranosti u izvještavanju. Treća se odnosi na namjernu pristranost (*decision-making bias*) koja je plod novinarove odluke, odnosno njegovog subjektivnog stava spram teme, stranke, opcije, zbog kojeg će o određenim strankama iznositi pozitivne/negativne vrijednosne sudove. Posljednja vrsta medijske pristranosti također je slična podjeli koju navode D'Alessio i Allen. U radu će se istražiti postoje li navedene pristranosti, osim distorzijske. Važno je istaknuti kako su druga i treća pristranost po D'Alessiu i Allenu, vrlo slične Entmanovoj podjeli. Testiranje postojanja distorzijske pristranosti odbacuje i sam Entman (2007: 163). Takvu vrstu pristranosti teško možemo utvrditi te bi istraživanje poprimilo subjektivni karakter.

4. 4 Relevantnost stranaka i medijska pristranost

Postojanje vratarske pristranosti lako možemo potvrditi ako je frekvencija pojavljivanja manjih stranaka statistički zanemariva. Međutim, budući da je riječ o prvim izborima, postavlja se pitanje kako utvrditi koje su stranke relevantne, a koje su marginalne.

Jedino se možemo poslužiti istraživanjima javnog mnijenja koja pružaju okvirnu sliku o relevantnosti stranaka. Anketa *Večernjeg lista* provedena 12.-14. ožujka, u kojoj je sudjelovalo 470 ispitanika, pokazala je kako se 18, 5 % ispitanika odlučilo za SKH-SDP, 15, 6 % za HDZ, 13, 7 %

za KNS i 6% za Evropsku zelenu listu (Pauković, 2018: 174).¹⁶ Iako se „zeleni“ u raznim oblicima pojavljuju u anketama i prije formiranja koalicije, a po nekim anketama iz 1989. bili su i najsnažnija opcija, bilo je jasno da su na izborima tri ključne opcije HDZ, SKH-SDP i KNS.

Prema Sartoriju (1976.), manje su stranke relevantne ako imaju koalicijski potencijal za ulazak u vladu ili „ucjenjivački“ potencijal, što znači da svojom relevantnošću utječu na druge aktere, ali nemaju koalicijski potencijal, poput primjerice, često druge po snazi, talijanske komunističke partije koja nije imala koalicijski potencijal. Dakle, stranke koje ne mogu utjecati na možebitno formiranje vlade suviše su. Postoji stanoviti začarani krug jer relevantne stranke utječu na medijsku agendu „produkcijom“ događaja, pa, kako zaključuju Hopman i drugi (2012: 186), „ako si relevantan imaš utjecaj, a zato što imaš utjecaj, relevantan si“.

Večernji list je u redakcijskom tekstu, 18. travnja, kojim se reflektira na praćenje kampanje istaknuo kako je „primijećeno je da su informativno u Večernjem listu bile najzastupljenije vodeće stranke i koalicije (HDZ, SKH-SDP i KNS), ali to je uvjetovalo njihovo znatno učestalije javno angažiranje i pojavljivanje od ostalih stranaka (kurziv dodan)“ (*Večernji list*, 18. travnja, str. 5). Posljednji dio citata stoji jer političke stranke utječu na medijski sadržaj u kampanji, raznim aktivnostima, pseudodogađajima i slično (Hopman et al, 2012: 173-191). Međutim, to je na neki način također znak relevantnosti, a i za veliku diskrepanciju u frekvenciji pojavljivanja u medijskim sadržajima ne može biti „okrivljena“ samo stranačka „proizvodnja“ događaja. Također, argument u prilog da su ostale stranke marginalne je broj kandidata za 80 mjesta u Društveno-političkom vijeću. Naime, natjecalo se 382 kandidata, od kojih je 78 bilo HDZ-ovih, 75 KNS-ovih, 73 kandidata iz SKH-SDP-a, 60 kandidata SS-SSH-a i 12 zajedničkih kandidata SKH-SDP-a i SS-SSH-a. Evropska zelena lista kandidirala je samo 8 kandidata, dakle izašli su na izbore u 8, od 80 izbornih jedinica, dok su sve ostale stranke zajedno kandidirale 30 kandidata te je bilo 46 nezavisnih kandidata (Pauković, 2018: 177). Poštujući argument o relevantnosti stranke sukladno broju kandidiranih kandidata, proizlazi da je i SS-SSH relevantna opcija kojoj bi svakako trebao biti pridat najveći prostor, nakon HDZ, SKH-SDP-a i KNS-a. Socijalistički savez je zbog velikog broja kandidata svakako imao koalicijski potencijal, iako se znalo da ne može biti izborni pobjednik. Sukladno navedenom, smatrat će se da „vratarska“ pristranost postoji ako su ostale stranke zanemarivo predstavljane u promatranim medijima

Rezultati prvog kruga izbora, koji su prikazani u Tablici 1, također su indikativni za određivanje relevantnosti stranaka.

¹⁶ Ankete su također bitne jer su neka istraživanja da se negativno prikazuju kandidati stranaka koje loše stoje u anketama (Gulati, Just, Crigle, 2004: 240).

Stranka	Vijeće općina	DPV
HDZ	1 507 521 (43, 91 %)	1 200 691 (41, 76 %)
SKH-SDP	868 147 (25, 28 %)	678 086 (23, 59 %)
KNS	452 841 ¹⁷ (13, 19 %)	429 467 (14, 94 %)
SS-SSH	198 406 (5, 78 %)	186 726 (6, 49 %)
SKH-SDP i SSH (zajednički kandidati)	98 449 (2, 87 %)	129 248 (4, 5 %)
Nezavisni kandidati	116 332 (3, 39 %)	118 167 (4, 11 %)
SDS	30 747 (0, 90 %)	46 418 (1, 61 %)
Ostali	161 105 (4, 69 %)	86 158 (3 %)
Ukupno	3 433 548 (100 %)	2 875 061 (100 %)

Tablica 1. Rezultati prvog kruga izbora 1990. za Vijeće općina i Društveno-političko vijeće (Izvor: Klemenčić, 1991: 101-102)

Političari, za koje se smatra da potencijalno mogu imati moć ili trenutno imaju političku moć, dobivaju više prostora od manje značajnih aktera (Van Dalen, 2012: 34). Također, snažni akteri, većinom, ulažu više sredstava u vođenje kampanje, imaju lakši pristup novinarima, što uz veću vrijednost vijesti (*newsworthiness*), u kojima sudjeluju snažni akteri, stvara učinak „kumulativne nejednakosti“ spram onih koje se percipira autsajderima koji teže dobivaju prostor u medijima (Ibid, 35).

Kod pitanja utvrđivanja sadržajne pristranosti ili pristranosti u izvještavanju (u nastavku će se koristiti izraz sadržajna pristranost) također se postavlja pitanje kako postaviti kriterije za postojanje medijske pristranosti. U dvostranačkim sustavima, poput američkog, situacija je jasna jer postoje dvije najveće stranke pa se smatra kako pristranost ne postoji kada je otprilike podjednak prostor dan republikancima i demokratima (D'Alessio, Allen, 2000: 137-138). Budući da je riječ o prvim izborima, nepristrano bi praćenje izbora značilo podjednak prostor pružen HDZ-u, SKH-SDP-u i KNS-u, jer se nije moglo pretpostaviti sa sigurnošću koja je stranka najsnažnija.

Postojanje pristranosti medijskih stavova lako se utvrđuje udjelom pozitivnih, negativnih, neutralnih i mješovitih prikaza stranke/koalicije u objavi. Pritom je, naravno, važno je li vrijednosni prikaz stranke rezultat izvora vijesti ili stava koji izriče novinar. Nepristrana bi vijest trebala sadržavati različite izvore i prikazivati različita gledišta. Također činjenice bi trebale biti odvojene

¹⁷ KNS je nakon prvog kruga izbora napustio HDS koji je dobio 131 218 glasova, tj. 3, 82 % glasova na izborima za Vijeće općina i 113 544 glasova, odnosno 3, 95 posto na izborima za Društveno-političko vijeće.

od mišljenje te ne bi trebalo biti vrijednosnih sudova (McQuail, 2010: 356-357). Groseclose i Milyo (2005) su upravo kvantifikacijom izvora utvrdili postojanje medijske pristranosti. Oni su istražili koliko puta određeni medij citira liberalne/konzervativne think-thankove te su ustanovili da od 20 promatranih američkih medija 18 ima liberalnu pristranost, dok samo *Fox News' Special Report* i *Washington Times* imaju konzervativnu pristranost.

H. Denis Wu, Judith Sylvester i John Maxwell Hamilton (2002: 6-17) istraživali su način na koji novine *Philadeplhia Inquirer* prikazuju izraelsko-palestinski sukob. Ustanovili su da su palestinska i izraelska strana podjednako često prikazivane pozitivno, neutralno, negativno i mješovito, iz čega su izvukli zaključak da ne postoji medijska pristranost. Takav će kriterij biti primijenjen i u ovom radu. Primjerice, ako je HDZ prikazan negativno u 35 posto objava, KNS u 33 posto objava, a SKH-SDP u samo 12 posto objava, tada je jasno ta postoji medijska pristranost u korist SKH-SDP-a.

Slijedom svega navedenog, možemo zaključiti kako se temeljna hipoteza o postojanju medijske pristranosti temelji na: a) strukturnim razlozima koji se odnose na organizacijsku logiku medija, društvene norme itd.; b) tradiciji jednostranačja i potencijalnoj nespremnosti medija za pružanje jednakih uvjeta svim opcijama; c) povijesnom značaju prvih slobodnih izbora, zbog čega se može pretpostaviti da će mediji zauzimati aktivniju ulogu

5. MEDIJSKO PRAĆENJE PREDIZBORNE KAMPANJE PRVIH SLOBODNIH IZBORA U HRVATSKOJ

5. 1 Ciljevi i hipoteze istraživanja

Prvi cilj ovoga istraživanja je ustvrditi postoji li medijska pristranost u praćenju predizborne kampanje, u promatranim medijima, odnosno u pisanju o političkim strankama/koalicijama te, ako postoji, o kojim je vrstama medijske pristranosti riječ. Drugi cilj istraživanja je ustvrditi postoje li razlike u obrascima praćenja predizborne kampanje kod promatranih medija.

Drugi cilj istraživanja povezan je i s utvrđivanjem (ne)postojanja medijskog pluralizma u Hrvatskoj za vrijeme predizborne kampanje, nakon dugogodišnje jednostranačke, režimske supresije medije, promatranih kao alat vlasti. Naime, ako bi se ustvrdilo da svi promatrani mediji na vrlo sličan način izvještavaju o predizbornoj kampanji teško bi mogli govoriti o medijskom pluralizmu. Postavljene su hipoteze koje adresiraju ciljeve istraživanja:

H1: U medijskom praćenju prvog kruga parlamentarnih izbora 1990. postoji pristranost.

H2: Promatrani će mediji marginalizirati stranke za koje se predviđalo da neće postići značajniji uspjeh, a ogromna većina članaka bit će posvećena izbornim „favoritima“ – SKH-SDP-u, KNS-u i HDZ-u („vratarska“ pristranost)

H3: Postoji sadržajna pristranost, ali se „privilegirane“ stranke/koalicije razlikuju ovisno o mediju.

H4: Postoji pristranost medijskih stavova, ali se „privilegirane“ stranke/koalicije razlikuju ovisno o mediju.

5. 2 Metoda istraživanja i uzorak

Istraživačka metoda korištena u istraživanju je kvantitativna analiza sadržaja. Goran Milas (2005: 500) definira kvantitativnu analizu sadržaja kao „istraživačku tehniku kojom se na objektivni i sustavan način kvantitativno opisuje sadržaj nekog aspekta komunikacije. Obilježja analize sadržaja su objektivnost, sustavnost i općenitost (Ibid, 501). Riffe, Lacy i Fico (2014: 3) smatraju kako je kvantitativna analiza sadržaja „sistematsko dodjeljivanje sadržaja komunikacije kategorijama prema pravilima i analiza odnosa koji uključuju te odnose korištenjem statističkih metoda“. Analiza sadržaja pretpostavlja empirijski pristup istraživanju nasuprot idealizmu (Ibid, 4). Tri temeljna cilja analize sadržaja su: opisivanje obilježja komunikacije, zaključivanje o događajima koji prethode komunikaciji i zaključivanje o učincima komunikacije (Holsti, 1968,

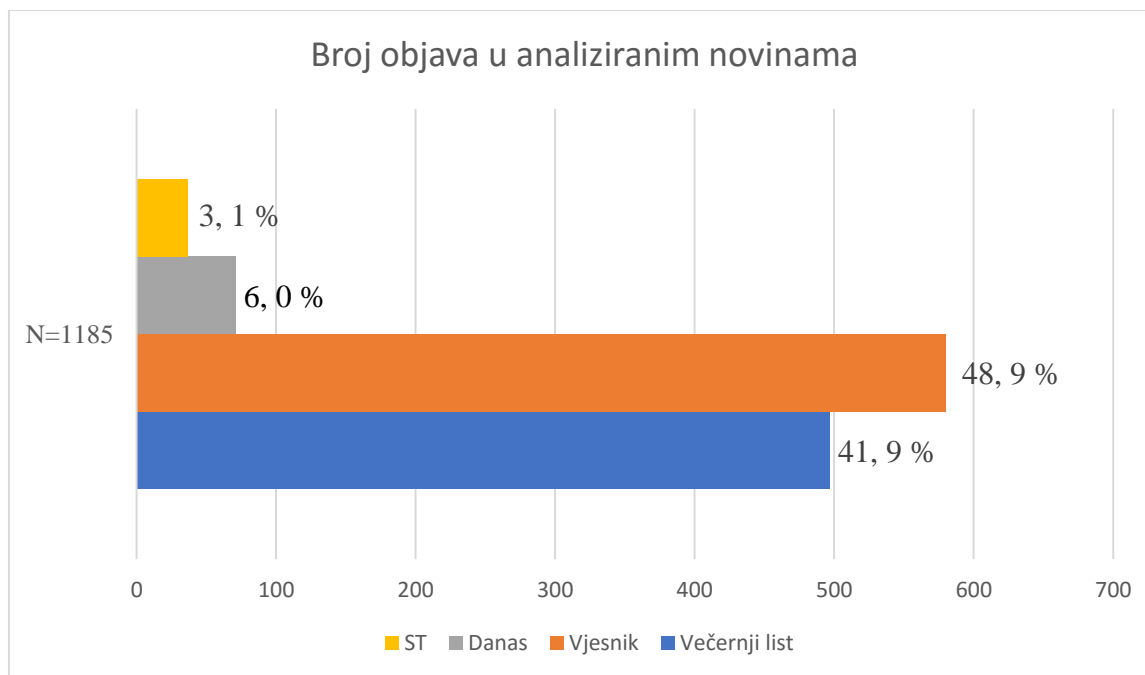
prema Milas: 2005: 502).

Uzorak istraživanja čine svi članci u promatranim medijima koji su povezani s predizbornom kampanjom za izbore 1990. Analizom su prikupljeni članci koji imaju „predizbornu implikaciju“. Dakle, uključeni su i oni članci kojima kampanja nije fokus, ali su neki akteri predizborne kampanje predmet članka. Riječ je o neprobabilističkom namjernom uzorku koji se koristi zbog „logičkih ili deduktivnih razloga koje nameće priroda istraživačkog projekta“. (Riffe, Lacy, Fico, 2014: 74). Primjerice, ako se u članku govori o ulozi Ante Mike Tripala u Hrvatskom proljeću, taj je članak analiziran, jer se u njemu govori o jednom od ključnih aktera predizborne kampanje.

Večernji list i *Vjesnik* izlazili su svakoga dana predizborne kampanje, tako da analiziranu građu čine svi brojevi *Večernjeg lista* i *Vjesnika* od 24. veljače do početka predizborne šutnje, pa su posljednji analizirani brojevi *Večernjeg lista* i *Vjesnika* izašli 20. travnja. Ukupno je dakle, analizirano 56 brojeva *Večernjeg lista* i 56 brojeva *Vjesnika*. Prvi broj tjednika *Danas*, nakon početka predizborne kampanje, izašao je 27. veljače, a posljednji broj prije početka izborne šutnje 17. travnja. Prvi broj *ST-a* (*Slobodni tjednik*) izašao je 28. veljače, a posljednji broj prije početka izborne šutnje 18. travnja. Ukupno je dakle, analizirano 8 brojeva tjednika *Danas* i 8 brojeva *ST-a*. Analiziranu građu ukupno čini 1.185 članaka, od kojih 497 u *Večernjem listu*, 580 u *Vjesniku*, 71 u *Danasu* i 37 u *ST-u*.

5. 3 Rezultati istraživanja

Pokazatelji medijske zastupljenosti su koliko je puta stranka zauzimala najveći prostor u članku, koliko je puta citirana izjava člana stranke/koalicije ili same stranke/koalicije te u koliko se članaka govori o stranci. Pritom je važno napomenuti da se pod „strankom“ misli i na članove stranke. Pokazatelji vrijednosnog prikaza stranaka su pozitivan, negativan, neutralan ili mješovit prikaz stranke u članku. Navedeno su temeljne kategorije kojima će biti utvrđeno (ne)postojanje pristranosti u promatranim medijima. Zbog velike razlike u broju članaka, ovisno o promatranom mediju rezultati će često biti iznošeni posebno.

Grafikon 1. Broj objava u analiziranim novinama (Izvor: vlastito istraživanje)¹⁸

Velika je diskrepancija u broju članaka obuhvaćenih u analizi, ovisno o formatu (dnevnik i tjednik), ali ih je osjetno veći broj objavljen u *Danasu* nego u *ST*-u te u *Vjesniku*, nego u *Večernjem listu*, što je lako objašnjivo time što je *Danas* po broju imao oko 70 stranica, dok je *ST* imao oko 20. S druge strane, *Vjesnik* je izlazio u većem formatu, od *Večernjeg lista*.

Vrsta objave	Sve novine N=1185	Večernji list N=497	Vjesnik N=580	Danas N=71	ST N=37
Vijest	39,4 %	47,5 %	38,8 %	8,5 %	0 %
Proširena vijest	23,5 %	24,1 %	24,8 %	19,7 %	2,7 %
Izveštaj	13 %	12,9 %	14,8 %	0 %	10,8 %
Intervju	5,5 %	3,6 %	3,8 %	8,5 %	51,4 %
Komentar/osvrt/kolumna	13,6 %	11,5 %	9,7 %	57,7 %	18,9 %
Reportaža	0,8 %	0,4 %	0,3 %	2,8 %	8,1 %
Feljton	4,1 %	0 %	7,8 %	2,8 %	2,7 %
Recenzija	0,2 %	0 %	0 %	0 %	5,4 %

Tablica 2. Vrsta objava u promatranim novinama

Tablica 2. pokazuje kako u dnevnim novinama najveći udio zauzimaju vijesti i proširene vijesti, s razlikom što je kod *Večernjeg lista* nešto veći udio vijesti. S druge, strane u *Danasu* najveći udio imaju komentari/osvrti/kolumne, zbog čega će dakako u *Danasu* biti češće izraženi stavovi novinara. Kuriozitet je što je intervju najčešća novinska vrsta u *ST*-u. Također, može se izdvojiti

¹⁸ Izvor svih preostalih tablica i grafikona, u nastavku rada, također je vlastito istraživanje

iznenađujuće visok udio feljtona u *Vjesniku*. Razlog je tome feljton u 48 nastavaka o procesu demokratizacije i strankama koje su sudjelovale na izborima, a koje je izlazio u *Vjesniku* od 27. veljače do 15. travnja.

Stranka/koalicija u fokusu objave ¹⁹	Vrsta objave								Ukupno
	Vijest	Proširena vijest	Izveštaj	Intervju	Komentar/osvrt/kolumna	feljton	Recenzija	Reportaža	
HDZ	19, 1 %	20, 8 %	22, 1 %	18, 5 %	24, 2 %	12, 5 %	0 %	66, 7 %	20, 6 %
SKH-SDP	21, 6 %	28, 0 %	23, 4 %	20, 0 %	14, 3 %	0 %	0 %	11, 1 %	21, 3 %
KNS	26, 8 %	22, 9 %	20, 8 %	23, 1 %	9, 3 %	33, 3 %	100 %	0 %	22, 7 %
SSH	7, 5 %	7, 9 %	3, 9 %	3, 1 %	0, 6 %	2, 1 %	0 %	0 %	5, 9 %
Zeleni ²⁰	2, 6 %	1, 1 %	2, 6 %	3, 1 %	1, 9 %	10, 4 %	0 %	0 %	2, 4 %
SDS	1, 3 %	3, 2 %	1, 9 %	3, 1 %	1, 2 %	2, 1 %	0 %	0 %	1, 9 %
JSDS	2, 6 %	1, 8 %	0 %	1, 5 %	0 %	4, 2 %	0 %	11, 1 %	1, 8 %
Ostali	12, 0 %	5, 7 %	5, 8 %	9, 2 %	1, 9 %	20, 1 %	0 %	0 %	8, 4 %
Više stranaka u fokusu objave	6, 4 %	7, 2 %	13, 6 %	6, 2 %	32, 9 %	14, 6 %	0 %	0 %	11, 4 %
Stranke su periferni dio objave	0, 2 %	1, 4 %	3, 9	12, 3 %	13, 7 %	0 %	0 %	11, 1 %	3, 5 %
Ukupno	467 (100 %)	279 (100 %)	154 (100 %)	65 (100 %)	161 (100 %)	48 (100 %)	2 (100 %)	9 (100 %)	1185 (100 %)

Tablica 3. Stranka/koalicija u fokusu članka i vrsta objave (sve novine)

Stranka u fokusu članka je ona stranka kojoj je dan najveći prostor u članku. Ako dvije ili više stranaka u objavi zauzimaju podjednako velik prostor, članak spada pod kategoriju „više stranaka u fokusu“. Ukoliko se pak u članku progovara o određenoj, pojavi, fenomenu, ideologiji ili slično, a stranke/koalicije samo se usputno spominje, tada je on kategoriziran kao „stranke su periferni dio objave“. Koalicija narodnog sporazuma je u fokusu čak 26, 8 % vijesti. To se može pripisati brojnosti stranaka u KNS-u jer su često u vijestima ukratko bilježene aktivnosti stranaka, a članice KNS-a često su samostalno organizirale skupove i konferencije u kampanji, kao i pisale priopćenja koalicije. Što više stranka organizira događaj veća je i šansa da će utjecati na medijsku agendu, a velika količina stranaka unutar jedne opcije tome dakako doprinosi. Vidljivo je da su tri najjače opcije najčešće u fokusu članaka. Iako, ako bi se SKH-SDP-u pribrojio neformalni koalicijski partner SSH, tada bi u 29, 1 % članaka SKH-SDP bio u fokusu. Hrvatska demokratska zajednica je pak najčešće bila u fokusu komentara, osvrtu i/ili kolumni. Vidljivo je kako su ostale stranke, koje nisu pojedinačno navedene u Tablici 3, zastupljenije u vijestima i proširenima

¹⁹ Svi su rezultati, kao što će biti učinjeno i u nastavku rada, zaokruženi na prvu decimalu.

²⁰ Europska zelena lista

vijestima, u kojima su mogle biti predstavljene na jednostavan način, dok su marginaliziranije u složenijim vrstama.

Stranke u fokusu objave	Vrsta objave								Ukupno
	Vijest	Proširena vijest	Izveštaj	Intervju	Komentar/osvrt/kolumna	Feljton	Recenzija	Reportaža	
HDZ	17,8 %	21,7 %	17,2 %	16,7 %	17,5 %	0 %	0 %	50 %	18,7 %
SKH-SDP	20,8 %	25,8 %	23,4 %	16,7 %	8,8 %	0 %	0 %	0 %	20,7 %
KNS	28,8 %	20,8 %	23,4 %	27,8 %	8,8 %	0 %	0 %	0 %	23,7 %
SSH	5,1 %	7,5 %	4,7 %	0 %	1,8 %	0 %	0 %	0 %	5,0 %
Zeleni	3,4 %	0,8 %	3,1 %	5,6 %	1,8 %	0 %	0 %	0 %	2,6 %
SDS	1,7 %	3,3 %	3,1 %	5,6 %	3,5 %	0 %	0 %	0 %	2,6 %
JSDS	2,1 %	1,7 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	1,4 %
Druge stranke	14,0 %	7,5 %	3,1 %	5,6 %	3,5 %	0 %	0 %	0 %	9,5 %
Više stranaka u fokusu	6,4 %	9,2 %	15,6 %	0 %	38,6 %	0 %	0 %	0 %	11,7 %
Stranke su periferni dio objave	0 %	1,7 %	6,3 %	22,2 %	15,8 %	0 %	0 %	50 %	4,0 %
Ukupno	236 (100 %)	120 (100 %)	64 (100 %)	18 (100 %)	57 (100 %)	0 %	0 %	2 (100 %)	497 (100 %)

Tablica 4. Stranka/koalicija u fokusu članka i vrsta objave (*Večernji list*)

Veličina objave		Manje od četvrtine stranice	Do pola stranice	Do stranice	Do stranice i pol
Stranka/koalicija u fokusu	HDZ	19,9 %	12,3 %	17,4 %	0 %
	SKH-SDP	22,4 %	15,8 %	13,0 %	0 %
	KNS	24,0 %	21,1 %	23,9 %	50 %
	SSH	6,1 %	0 %	2,2 %	0 %
	Zeleni	2,3 %	5,3 %	2,2 %	0 %
	SDS	2,8 %	1,8 %	2,2 %	0 %
	JSDS	1,53 %	1,8 %	0 %	0 %
	Druge stranke	11,0 %	5,3 %	2,2 %	0 %
	Više stranaka u fokusu	8,4 %	22,8 %	26,1 %	0 %
	Stranke su periferni dio objave	1,5 %	14,0 %	10,9 %	50 %
Ukupno	392 (100 %)	57 (100 %)	46 (100 %)	2 (100 %)	

Tablica 5. Stranka/koalicija u fokusu članka i veličina objave (*Večernji list*)

U *Večernjem listu*, kao što je već spomenuto prevladavaju vijesti. HDZ, SKH-SDP i KNS su bili u fokusu 63,1 %, članaka, dok su sve ostale stranke zajedno bile u fokusu 21,1 % članaka. Iako postoji velika razlika, *Večernji list* je ipak dao određeni prostor ostalim strankama. Tablica 4.

pokazuje da je, ako bi se SSH „pridodao“ SKH-SDP-u, u 68, 1 % članaka „velika“ stranka/koalicija bila u fokusu, a u 16, 1 % ostale stranke. Evropska zelena lista je skoro duplo rjeđe u fokusu od SSH-a te je, očito, u *Večernjem listu* promatrana kao sporedna stranka uz bok SDS-u. HDZ-u je pak posvećen najveći broj komentara, osvrti i kolumni. U 11, 7 % članaka je više stranaka u fokusu te u preko trećini komentara, osvrti i kolumni. Kao što je vidljivo u tablici 5, manjim je strankama dan još manji prostor u većim člancima (s iznimkom Zelenih). Tako je SSH u fokusu samo jednog članka većeg od četvrtine stranice, a manje stranke koje se ne nalaze pojedinačno u tablici, u fokusu su samo tri članka veća od četvrtine stranice.

Stranka/koalicija u fokusu objave (<i>Vjesnik</i>)	Vrsta objave								Ukupno
	Vijest	Proširena vijest	Izveštaj	Intervju	Komentar/osvrt /kolumna	Feljton	Recenzija	Reportaža	
HDZ	19, 6 %	20, 1 %	24, 4 %	9, 1 %	28, 6 %	13, 3 %	0 %	50 %	20, 5 %
SKH-SDP	22, 2 %	27, 8 %	23, 3 %	22, 7 %	25, 0 %	0 %	0 %	50 %	22, 4 %
KNS	25, 3 %	24, 3 %	18, 6 %	22, 7 %	12, 5 %	33, 3 %	0 %	0 %	23, 3 %
SSH	10, 2 %	9, 0 %	7, 0 %	4, 5 %	0 %	2, 2 %	0 %	0 %	7, 6 %
Zeleni	1, 8 %	1, 4 %	2, 3 %	4, 5 %	3, 6 %	11, 1 %	0 %	0 %	2, 8 %
SDS	0, 9 %	2, 8 %	1, 2 %	4, 5 %	0 %	2, 2 %	0 %	0 %	1, 6 %
JSDS	3, 1 %	2, 1 %	0 %	4, 5 %	0 %	4, 4 %	0 %	0 %	2, 2 %
Druge stranke	9, 8 %	4, 9 %	8, 1 %	18, 2 %	1, 8 %	20, 0 %	0 %	0 %	8, 6 %
Više stranaka u fokusu	6, 7 %	6, 2 %	12, 8 %	9, 1 %	16, 1 %	13, 3 %	0 %	0 %	9, 0 %
Stranke su periferni dio objave	0, 4 %	1, 4 %	2, 3 %	0 %	12, 5 %	0 %	0 %	0 %	2, 1 %
Ukupno	225 (100 %)	144 (100 %)	86 (100 %)	22 (100 %)	56 (100 %)	45 (100 %)	0 (0 %)	2 (100 %)	580 (100 %)

Tablica 6. Stranka/koalicija u fokusu članka i vrsta objave (*Vjesnik*)

Veličina objave		Manje od pola stranice	Do pola stranice	Do stranice
Stranka u fokusu objave	HDZ	21, 5 %	15 %	20 %
	SKH-SDP	24, 3 %	15 %	13, 3 %
	KNS	22, 6 %	25 %	30 %
	SSH	8, 5 %	5 %	0 %
	Zeleni	2, 1 %	5 %	6, 7 %
	SDS	1, 5 %	1, 2 %	3, 3 %
	JSDS	2, 3 %	2, 5 %	0 %
	Druge stranke	7, 9 %	15 %	3, 3 %
	Više stranaka je u fokusu	8, 1 %	13, 8 %	10 %
	Stranke su periferni dio objave	1, 3 %	2, 5 %	5 %
Ukupno		470 (100 %)	80 (100 %)	30 (30 %)

Tablica 7. Stranka/koalicija u fokusu članka i veličina objave (*Vjesnik*)

U *Vjesniku* nailazimo na sličnu raspodjelu kao u *Večernjem listu*, s osjetno povećanim udjelom SS-SSH-a, tako da možemo ustvrditi, pribrajanjem SSH-a SKH-SDP-u da je SKH-SDP u fokusu značajno više članaka od KNS-a i HDZ-a. Velik broj feljtona u kojima je KNS u fokusu lako se pripisuje činjenici da se u feljtonima pisalo o pojedinim strankama, a KNS je činilo čak 9 stranaka, vidljivo je iz Tablice 6. Ostale su stranke, isključujući SSH, u fokusu 15, 2 % članaka. Tri glavna „pretendenta“ na izbornu pobjedu, kao i u *Večernjem listu*, zauzimaju najveći dio prostora. HDZ je, kao i u *Večernjem listu*, najčešće u fokusu komentara, ali neznatno češće od SKH-SDP-a. S druge strane, KNS je duplo rjeđe od SKH-SDP-a u fokusu komentara pa se iz toga može iščitati da su *Vjesnikovi* komentatori ipak smatrali HDZ i SKH-SDP glavnim favoritima izbora 1990., dok je KNS u drugom planu. U *Vjesniku* je rjeđe nego u *Večernjem listu* više stranaka u fokusu, a komentari, osvrti i kolumne koncentriraniji su na jednu stranku te je u toj kategoriji preko 20 postotnih bodova manje članaka, nego u *Vjesniku*. Tablica 7 pokazuje da je u *Vjesniku*, za razliku od *Večernjeg lista*, se čak povećava udio drugih stranaka u člancima do pola stranice, a KNS je češće u fokusu većih članaka od HDZ-a i SKH-SDP-a.

Stranka/koalicija u fokusu objave (<i>Danas</i>)	Vrsta objave								Ukupno
	Vijest	Proširena vijest	Izvještaj	Intervju	Komentar/osvrt/kolumna	Feljton	Recenzija	Reportaža	
HDZ	50 %	14, 3 %	0 %	0 %	24, 4 %	0 %	0 %	50 %	22, 5 %
SKH-SDP	33, 3 %	50 %	0 %	33, 3 %	7, 3 %	0 %	0 %	0 %	19, 7 %
KNS	0 %	28, 6 %	0 %	16, 7 %	4, 9 %	0 %	0 %	0 %	9, 9 %
SSH	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %
Zeleni	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %
SDS	0 %	7, 1 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	1, 4 %
JSDS	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	50 %	1, 4 %
Druge stranke	16, 7 %	0 %	0 %	0 %	0 %	50 %	0 %	0 %	2, 8 %
Više stranaka je u fokusu	0 %	0 %	0 %	16, 7 %	51, 2 %	50 %	0 %	0 %	32, 4 %
Stranke su periferni dio objave	0 %	0 %	0 %	33, 3 %	12, 2 %	0 %	0 %	0 %	9, 9 %
Ukupno	6 (100 %)	14 (100 %)	0 (100 %)	6 (100 %)	41 (100 %)	2 (100 %)	0 (0 %)	2 (100 %)	71 (100 %)

Tablica 8. Stranka/koalicija u fokusu članka i vrsta objave (*Danas*)

Veličina članka		Manje od četvrtine	Do pola stranice	Do stranice	Do stranice i pol	Do dvije stranice	Više od dvije stranice
Stranka/koalicija u fokusu članka	HDZ	25 %	0 %	23, 1 %	0 %	36, 8 %	6, 2 %
	SKH-SDP	45 %	33, 3 %	23, 1 %	0 %	0 %	6, 2 %
	KNS	20 %	0 %	7, 7 %	0 %	5, 3 %	6, 2 %
	SSH	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %
	Zeleni	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %
	SDS	5 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %
	JSDS	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	6, 2 %
	Druge stranke	5 %	0 %	0 %	0 %	0 %	6, 2 %
	Više stranaka je u fokusu	0 %	66, 7 %	46, 2 %	0 %	36, 8 %	50 %
	Stranke su periferni dio objave	0 %	0 %	0 %	0 %	21, 1 %	18, 8 %
Ukupno	20 (100 %)	3 (100 %)	13 (100 %)	0 (0 %)	19 (19 %)	16 (100 %)	

Tablica 9. Stranka/koalicija u fokusu članka i veličina objave (*Danas*)

Danas ima drugačiju strukturu stranaka u fokusu članka od *Večernjeg lista* i *Vjesnika*. U

čak 32, 4 % članaka, dakle skoro trećini, je više stranaka u fokusu, što je povezano s velikim brojem komentara, osvrti i kolumni koje su u više od 50 posto slučajeva imali više stranaka u fokusu. Zanimljivo je da manje stranke gotovo nikada nisu u fokusu članka, s izuzetkom jedne proširene vijesti u kojoj je SDS u fokusu i jedne reportaže u kojoj je JSDS u fokusu. Druge su stranke u fokusu samo dva članka. Važno je primijetiti da je u *Vjesniku* i *Večernjem listu* značajno zastupljen SSH, dok u *Danasu* gotovo uopće nije zastupljen, što bi se moglo objasniti percepcijom uredništva i novinara *Danasa* da je SSH stranka koja nije dovoljno neovisna od SKH-SDP-a. Ostale su stranke puno marginaliziranije nego u *Večernjem listu* i *Vjesniku*. U preko polovici komentara, osvrti i kolumni više je stranaka u fokusu. Glavnina članaka u kojima je SKH-SDP bio u fokusu manji su od četvrtine stranice, dok je HDZ većinom u fokusu većih članaka.

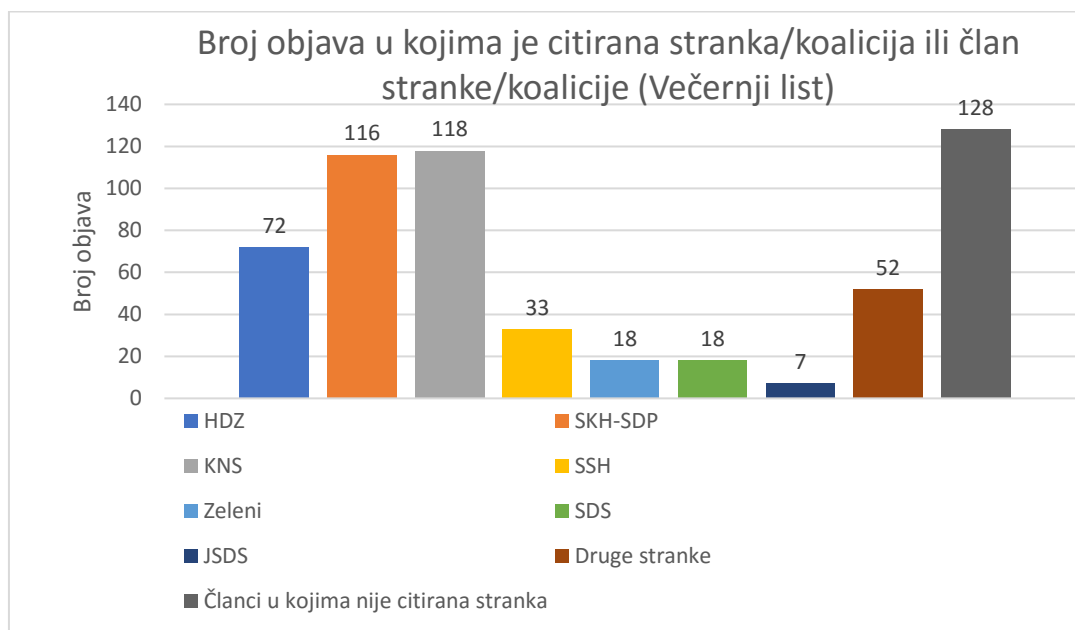
Stranka/koalicija u fokusu objave (ST)	Vrsta objave								Ukupno
	Vijest	Proširena vijest	Izvještaj	Intervju	Komentar/osvrt/kolumna	Feljton	Recenzija	Reportaža	
HDZ	0 %	100 %	50 %	36, 8 %	42, 9 %	0 %	0 %	100 %	43, 2 %
SKH-SDP	0 %	0 %	25 %	15, 8 %	14, 3 %	0 %	0 %	0 %	13, 5 %
KNS	0 %	0 %	25 %	44, 4 %	14, 3 %	100 %	100 %	0 %	24,3 %
SSH	0 %	0 %	0 %	5, 3 %	0 %	0 %	0 %	0 %	2, 7 %
Zeleni	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %
SDS	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %
JSDS	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %
Druge stranke	0 %	0 %	0 %	5, 3 %	0 %	0 %	0 %	0 %	2, 7 %
Više je stranaka u fokusu	0 %	0 %	0 %	5, 3 %	14, 3 %	0 %	0 %	0 %	5, 4 %
Stranke su periferni dio objave	0 %	0 %	0 %	10, 5 %	14, 3 %	0 %	0 %	0 %	8, 1 %
Ukupno	0 (0 %)	1 (100 %)	4 (100 %)	19 (100 %)	7 (100 %)	1 (100 %)	2 (100%)	3 (100 %)	37 (100 %)

Tablica 10. Stranka/koalicija u fokusu članka i vrsta objave (ST)

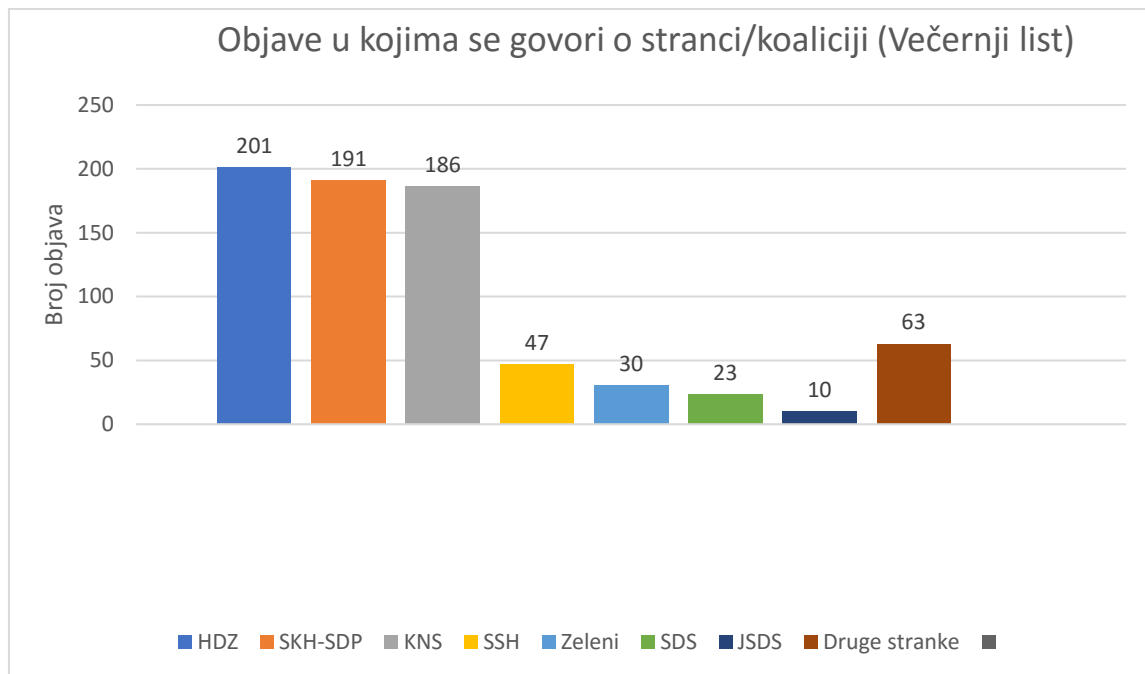
Veličina članka		Manje od pola stranice	Do stranice	Do stranice i pol	Do dvije stranice	Više od dvije stranice	Ukupno
Stranka/koalicija u fokusu članka	HDZ	50 %	33,3 %	0 %	50 %	66,7 %	43,2 %
	SKH-	50 %	13,3 %	0 %	0 %	33,3 %	13,5 %
	KNS	0 %	33,3 %	100 %	21,4 %	0 %	24,3 %
	SSH	0 %	0 %	0 %	7,1 %	0 %	2,7 %
	Zeleni	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %
	SDS	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %
	JSDS	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %
	Druge stranke	0 %	6,7 %	0 %	0 %	0 %	2,7 %
	Više stranaka je u fokusu	0 %	6,7 %	0 %	7,1 %	0 %	5,4 %
	Stranke su periferni dio objave	0 %	6,7 %	0 %	14,3 %	0 %	8,1 %
Ukupno	4 (100 %)	15 (100 %)	1 (100 %)	14 (100 %)	3 (100 %)	37 (100 %)	

Tablica 11. Stranka/koalicija u fokusu članka i veličina objave (ST)

Tjednik *ST* je drugačiji od ostalih medija po tome što je HDZ u fokusu 43,2 % članaka, iz čega proizlazi kako je daleko najveća važnost posvećena toj stranci. Postoji očita marginalizacija SKH-SDP-a koji je u fokusu samo 13,5 % objava. Druge stranke su, pak, u fokusu samo 5,4 % članaka. Zanimljivo je kako, iako je *ST* tjednik, bilježi rjeđe članke s više stranaka u fokusu čak i od *Večernjeg lista* i *Vjesnika*.

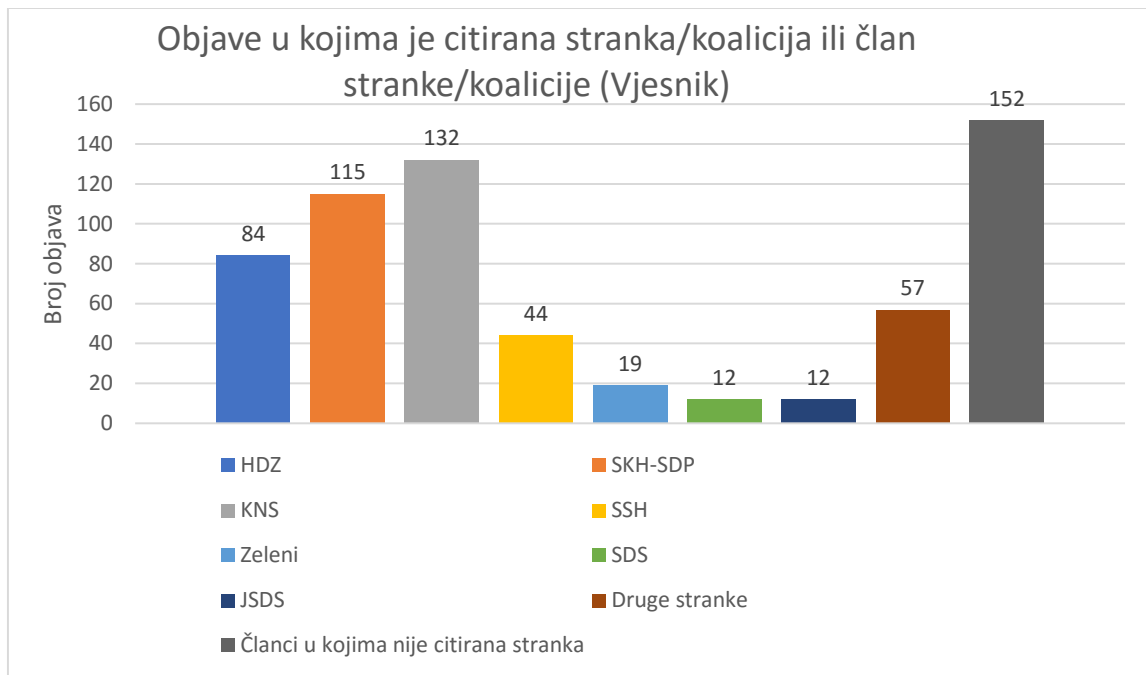

Grafikon 2. Objave u kojima je citirana stranka/koalicija ili član stranke/koalicije (*Večernji list*)

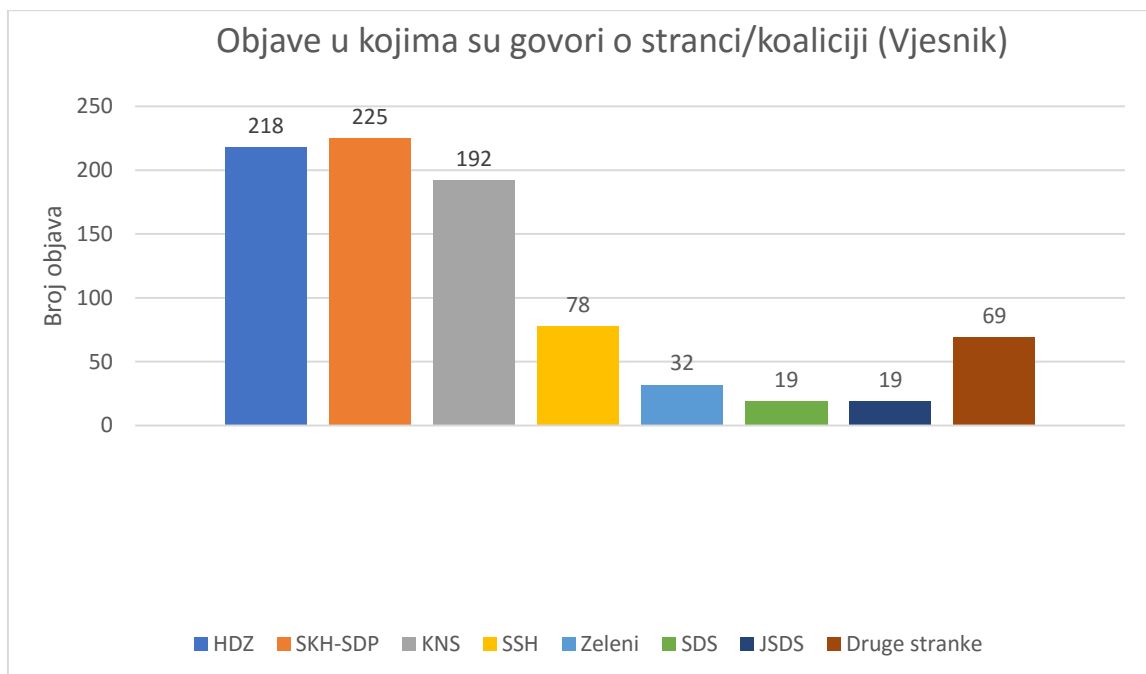

Grafikon 3. Objave u kojima se govori o stranci/koaliciji (*Večernji list*)

Citiranost stranke/koalicije u priložima dobar je pokazatelj zastupljenosti pogleda te stranke u novinama. Naime, stranka može biti predmet članka i ako drugi o njoj govore ili ako je se kritizira. Upravo izravnim iznošenjem svojih stavova stranka dopire do publike. Za razliku od frekvencije citiranosti stranke, iznošenje tvrdnji o stranci nije povezano s izravnim predstavljanjem stranke tako da upravo u diskrepanciji između tih dvaju rezultata možemo detektirati sadržajnu pristranost. Kao što je vidljivo iz Grafikona 3 HDZ je stranka o kojoj se u člancima najčešće govorilo u *Večernjem listu*, ali postoji značajna razlika u broju objava, u kojima je navedena izjava članova HDZ-a ili same stranke (priopćenje i slično). Ponovno su rijetko navedene izjave članova manjih stranaka. Zbog toga možemo ustvrditi kako u *Večernjem listu* postoji sadržajna pristranost jer HDZ-u nije posvećen prostor za predstavljanje svojih stavova, približan drugim izbornim favoritima, iako je HDZ stranka u kojoj se govorilo jednako često kao i o druga dva favorita.

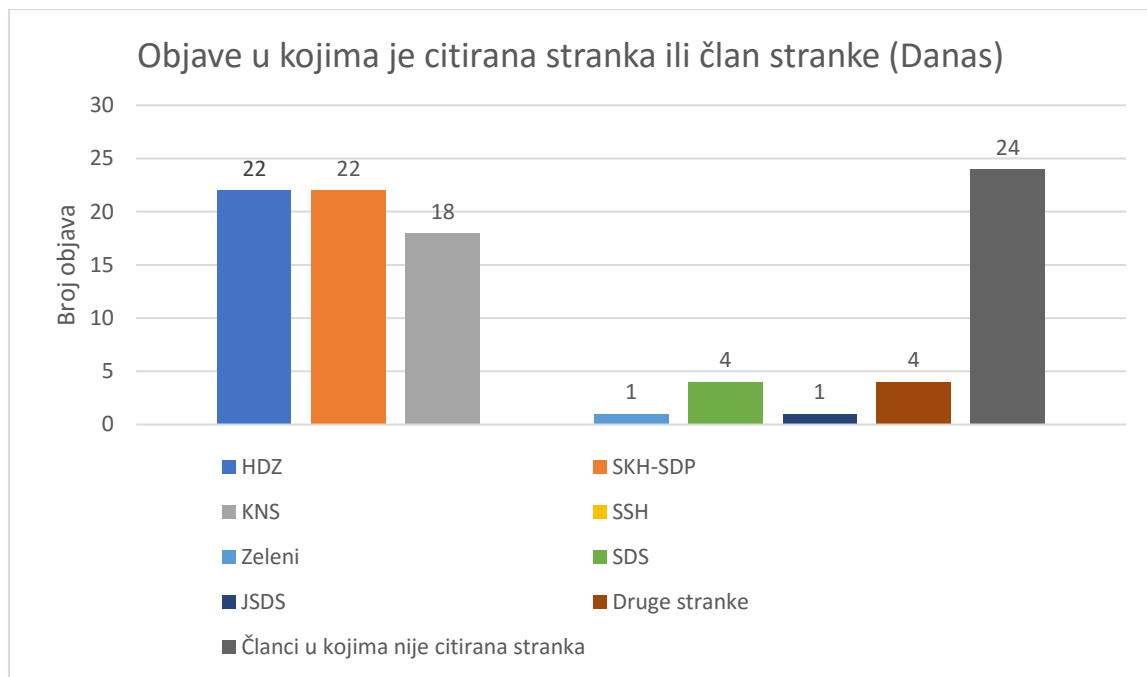
Grafikon 4. Objave u kojima je citirana stranka/koalicija ili član stranke/koalicije (*Vjesnik*)

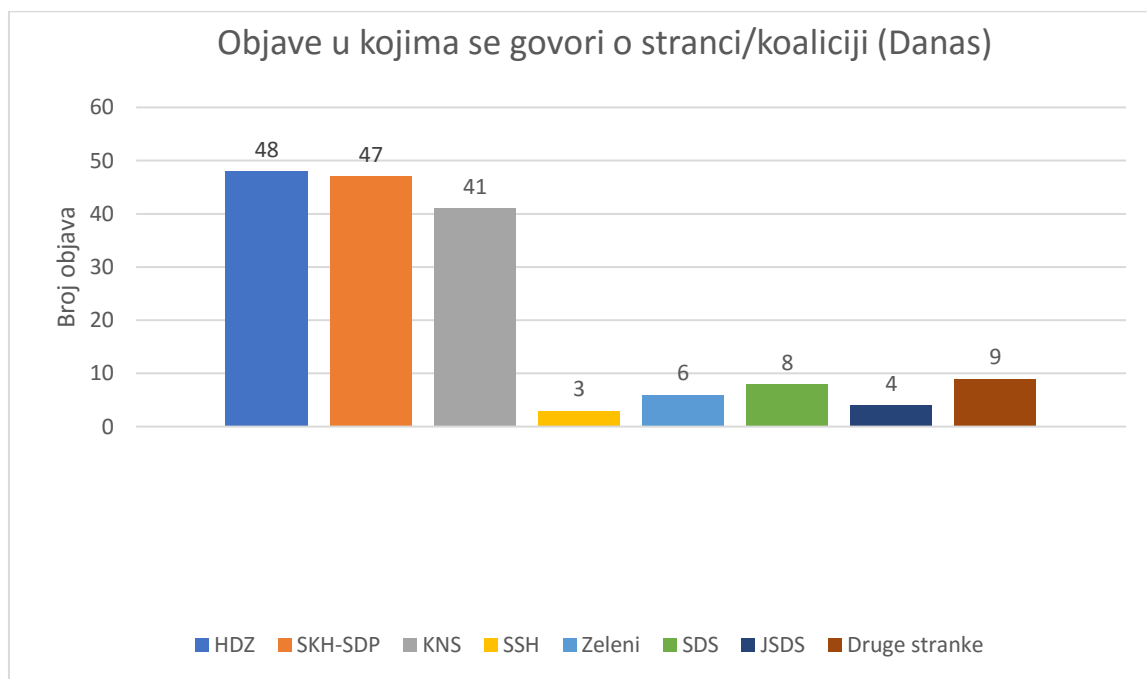
Grafikon 5. Objave u kojima se govori o stranci/koaliciji (*Vjesnik*)

I u ovom se slučaju pokazalo da *Vjesnik* i *Večernji list* slijede slične obrasce u prikazu stranaka (grafikoni 2.-5.), ponovno s razlikom što *Vjesnik* daje veći prostor SSH-u. Tako je HDZ bio citiran u 47 članaka manje od KNS-a, a SSH u 41 članku manje od HDZ-a. Ta razlika pokazuje da postoji pristranost u prikazivanju ili sadržajna pristranost jer je citiranost HDZ-a značajno manja

od najjačih suparnika, što je razvidno iz Grafikona 2 i 4.

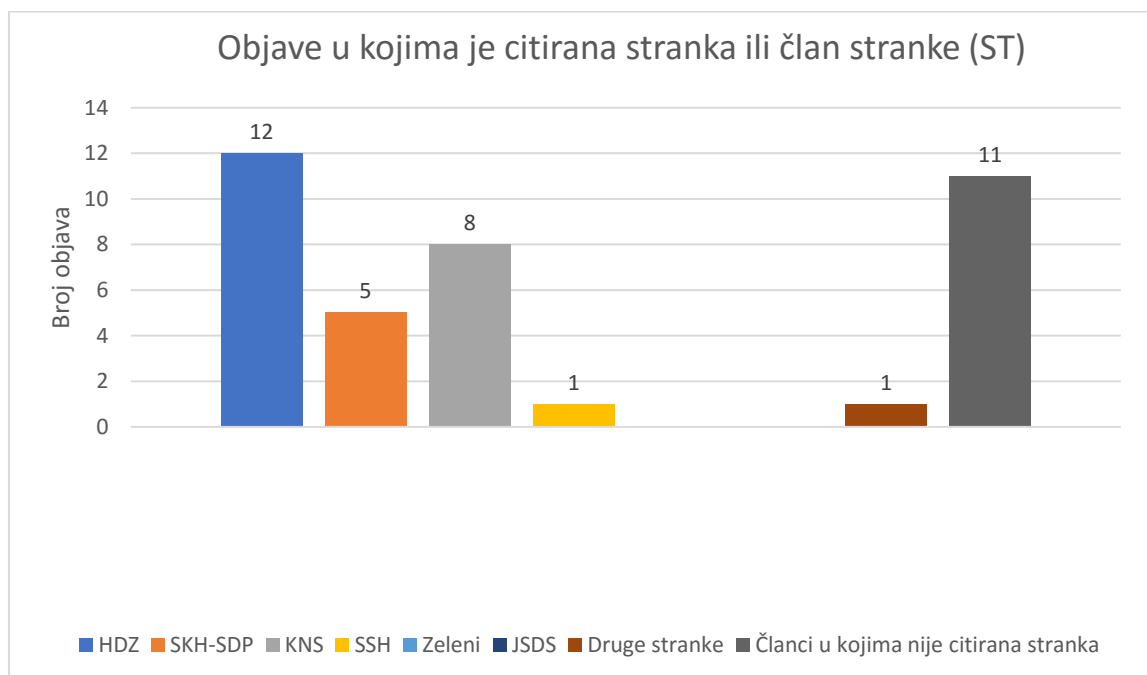
Grafikon 6. Objave u kojima je citirana stranka/koalicija ili član stranke/koalicije (*Danas*)

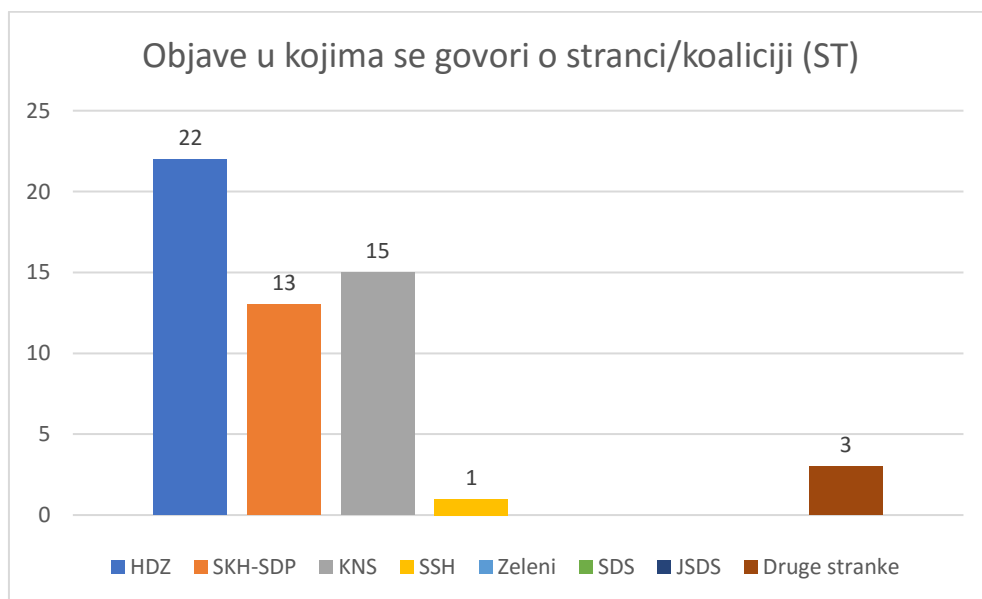
Grafikon 7. Objave u kojima se govori o stranci/koaliciji (*Danas*)

Danas ponovno pokazuje izraženiju „vratarsku pristranost“ od dnevnih novina, a četvrta najjača stranka SSH nije čak niti jednom citirana, a samo se u tri članka o njoj govorilo. S druge strane, o KNS-u se govorilo u 10 članaka manje nego o HDZ-u. Međutim, veći broj članaka u

kojima se govori o nekoj stranci ne mora nužno značiti „korist“ za nju jer može biti riječ o pretežito negativno usmjerenim objavama.

Grafikon 8. Objave u kojima je citirana stranka/koalicija ili član stranke/koalicije (ST)

Grafikon 9. Objave u kojima se govori o stranci/koaliciji (ST)

ST pak marginalizira SKH-SDP, a najveći je prostor dan HDZ-u. Ostale su stranke potpuno marginalizirane, pa tako i u *Vjesniku* i *Večernjem* listu dosta zastupljeni SSH. O SDS-u i Evropskoj zelenoj listi se ne govori.

Prikaz HDZ-a	Svi listovi N=498	Večernji list N=205	Vjesnik N=219	Danas N=51	ST N=23
Pozitivno	3 %	1, 5 %	0, 9 %	2 %	39, 1 %
Negativno	35, 9 %	32, 7 %	35, 2 %	50, 1 %	39, 1 %
Neutralno	57, 4 %	63, 4 %	59, 4 %	41, 2 %	21, 7 %
Mješovito	3, 6 %	2, 4 %	4, 6 %	5, 9 %	0 %
Objave u kojima se ne govori o HDZ-u.	58 %	58, 8 %	62, 2 %	39, 2 %	37, 8 %

Tablica 12. Odnos novina prema HDZ-u

Prikaz SKH-SDP-a	Svi listovi N=475	Večernji list N=189	Vjesnik N=226	Danas N=46	ST N=14
Pozitivno	8 %	4, 8 %	8, 4 %	13 %	28, 6 %
Negativno	11, 7 %	16, 4 %	14, 6 %	32, 6 %	35, 7 %
Neutralno	72, 2 %	76, 7 %	74, 8 %	54, 3 %	28, 6 %
Mješovito	2, 1 %	2, 1 %	2, 2 %	0 %	7, 1 %
Objave u kojima se ne govori o SKH-SDP-u	59, 9 %	62 %	61 %	54, 3 %	62, 2 %

Tablica 13. Odnos novina prema SKH-SDP-u

Prikaz KNS-a	Svi listovi N=441	Večernji list N=186	Vjesnik N=198	Danas N=41	ST N=16
Pozitivno	7, 7 %	4, 8 %	5, 1 %	14, 6 %	56, 3 %
Negativno	12, 9 %	13, 4 %	11, 1 %	14, 6 %	25 %
Neutralno	78, 2 %	80, 6 %	83, 8 %	63, 4 %	18, 8 %
Mješovito	1, 1 %	1, 1 %	0 %	7, 3 %	0 %
Objave u kojima se ne govori o KNS-u	62, 8 %	62, 6 %	65, 9 %	42, 3 %	56, 8 %

Tablica 14. Odnos novina prema KNS-u

Kod prikaza stranaka/koalicija korištena su četiri moguća odgovora, pritom se neutralnima smatraju članci u kojima novinar ili izvor ne iznose vrijednosne sudove o stranci/koaliciji. Pozitivnim prikazom smatraju se oni članci u kojima novinar i/ili izvor iznose isključivo pozitivne vrijednosne sudove o, a negativnim prikazom članci u kojima su iznesene isključivo negativne tvrdnje o stranci/koaliciji. Mješovitim se prikazom smatraju oni članci u kojima su zastupljeni i negativni i pozitivni sudovi o stranci/koaliciji. HDZ je samo petnaest puta prikazan pozitivno u 498 članaka, u kojima se govorilo o HDZ-u. Od tih 15, čak 9 puta u ST-u. U *Večernjem listu* evidentno postoji pristranost medijskih stavova koja se očituje u, preko dvostruko češćem, negativnom prikazu HDZ-a od KNS-a i SKH-SDP-a. U *Vjesniku* je taj trend još izraženiji. SKH-SDP je nešto češće od KNS-a negativno prikazivan u *Vjesniku* i *Večernjem listu*, ali je SKH-SDP nešto češće pozitivno prikazivan u *Vjesniku*. *Danas* pokazuje najveću „naklonjenost“ KNS-u koja se ogleda u

značajno manjem broju negativnih članaka, u odnosu na SKH-SDP-u, dok se daleko najnegativnije prikazivao HDZ - u 50, 1 % objava. U ST-u je pak HDZ prikazivan najčešće pozitivno (39, 1 %), ali i najčešće negativno (39, 1 %). Najmanje je puta negativno prikazan KNS.

Analizirajući njemačke predizborne kampanje od 1990. do 2002. Semetko i Schoenbach (2003: 54-69) pokazali su da su komentari bili negativniji, a izvještavanje usmjereno prema konfliktu, prilikom praćenja kampanja koje su bile kompetitivne, što ukazuje na korelaciju između negativnosti prikaza aktera i kompetitivnosti kampanje. U promatranom su slučaju izbori svakako bili kompetitivni te su označavali svojevrsnu prekretnicu. Pozitivnih je komentara bilo manje, nego negativnih i neutralnih, a najveći udio pozitivnih komentara zabilježen je u ST-u kao i najmanji broj neutralnih.

Logično je da je to izraženo kod ST-a koji je tabloid. Božidar Novak (2005: 964) smatra kako pojava ST-a označava „početak ekstremnog žutog tiska“ u Hrvatskoj. Obilježja tabloida su senzacionalizam i personalizacija pri čemu se personalizacija odnosi na fokusiranost tabloida na privatne živote pojedinaca. Pritom tabloidi često pojednostavljaju, iskrivljuju stvarnost kako bi ona dobila senzacionalistički prizvuk i kako bi se stvorio skandal. Oni ne poštuju tradicionalnu novinarsku etiku i vrijednosti vijesti. Zbog toga je tabloidno novinarstvo često optuživano za srozavanje novinarskih kriterija i standarda rasprave u javnom diskursu. (Skovsgaard, 2014: 200-206) (Örnebring, Jönsson, 2000: 283) (Esser, 1999: 291-294). *ST* je često iznosio oštre i grube uvrede, kao i klevete. Primjerice, Antu Jurjevića Bajju nazvali su „sitnim i ameboidnim stvorenjem“ u tekstu koji potpisuju *Mafijaši ST* (*ST*, 14. travnja, str. 4). Također su objavili intervju s visokim dužnosnikom u NDH, Ivom Omrčaninom, pod nazivom „Amerika financira Goldsteina“, u kojemu intervjuirani tvrdi da je Jasenovac „bajka“ koju su stvorili Židovi u Hollywoodu te iznosi mnoštvo drugih antisemitskih ocjena. Uz to je Omrčanin ustvrdio da Slavko Goldstein, tada čelnik HSLS-a, prima od „američkih Židova“ 120 tisuća dolara godišnje (Luburović, 1990b: 6-7).

Novine		<i>Večernji list</i>	<i>Vjesnik</i>	<i>Danas</i>	<i>ST</i>	Ukupno
Naslov i tekst	Naslov odgovara tekstu	79, 9 %	80, 2 %	52, 1 %	43, 2 %	77, 2 %
	Naslov izvučen iz konteksta, ali odgovara tekstu	17, 9 %	19, 0 %	36, 6 %	32, 4 %	20 %
	Naslov ne odgovara tekstu	2, 2 %	0, 9 %	11, 3 %	24, 3 %	2, 8 %
Ukupno		497 (100 %)	580 (100 %)	71 (100 %)	37 (100 %)	1185 (100 %)

Tablica 15. Veza naslova i teksta

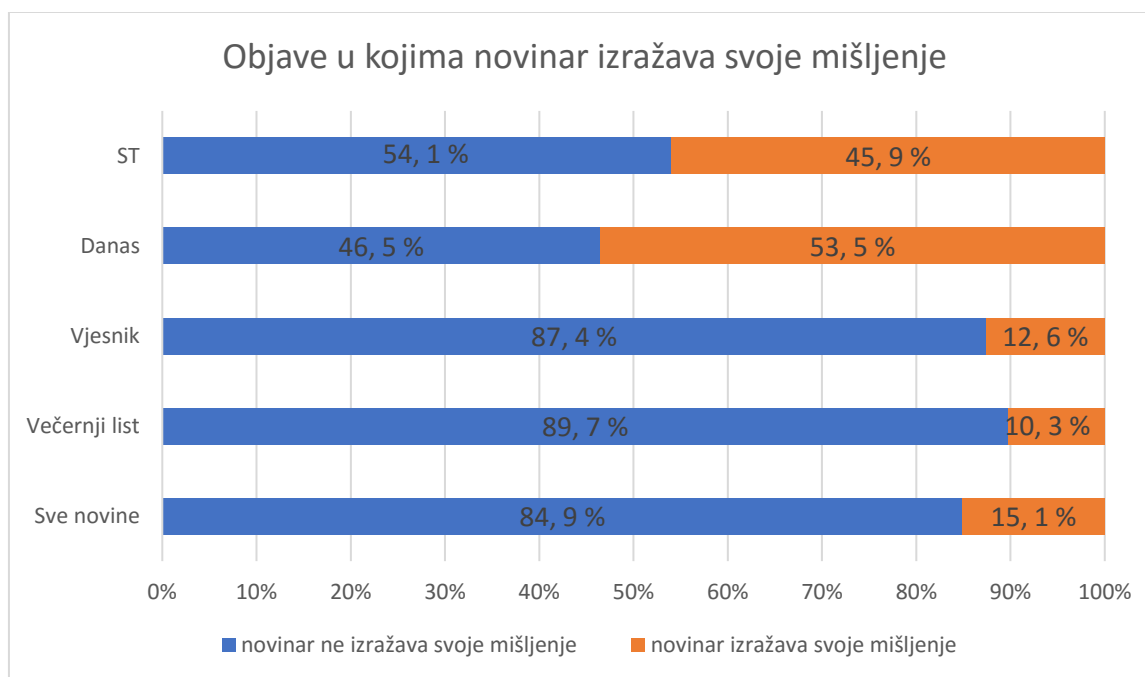
Novine		<i>Večernji list</i>	<i>Vjesnik</i>	<i>Danas</i>	<i>ST</i>	Ukupno
Vrsta naslova	Informativan	80, 1 %	79, 8 %	35, 2 %	40, 5 %	76, 0 %
	senzacionalistički	14, 3 %	15, 3 %	42, 3 %	54, 1 %	17, 7 %
	ne može se odrediti	5, 6 %	28 (4, 8 %)	22, 6 %	50, 4 %	6, 2 %
Ukupno		497 (100 %)	580 (100 %)	71 (100 %)	37 (100 %)	1185 (100 %)

Tablica 16. Senzacionalizam naslova

Novine		<i>Večernji list</i>	<i>Vjesnik</i>	<i>Danas</i>	<i>ST</i>	Ukupno
Funkcija objave	Informirati	87 %	83, 8 %	54, 9 %	35, 1 %	81, 9 %
	Promovirati	1, 2 %	1, 7 %	8, 5 %	43, 2 %	3, 2 %
	Kritizirati	7, 4 %	5, 9 %	29, 6 %	13, 5 %	8, 2 %
	Educirati	1, 2 %	5, 0 %	4, 2 %	2, 7 %	3, 3 %
	ostalo	3, 2 %	3, 6 %	2, 8 %	5, 4 %	3, 5 %
Ukupno		497 (100 %)	580 (100 %)	71 (100 %)	37 (100 %)	1185 (100 %)

Tablica 17. Funkcija objave

Tablica 15. i tablica 16. pokazuju da u ST-u daleko najčešće naslov nije odgovarao tekstu te da su nešto češće imali senzacionalističke naslove od *Danasa*, iako je i *Danas* imao popriličan broj istih. S druge strane *Vjesnik* i *Večernji list* i po ovom pitanju slijede iste obrasce te je 80 % naslova informativno te naslov odgovara tekstu. A propos funkcije objave, u ST-u je čak 43, 2 % članaka imalo promotivnu ulogu, a samo je u 35, 1 % objava uloga bila informirati. Udio kritičkih tekstova najveći je bio u *Danasu*, a *Večernji list* i *Vjesnik* ponovno slijede slične obrasce, a veći udio edukativnih članaka u *Vjesniku*, objašnjiv je velikim brojem feljtona.

Grafikon 10. Izraženost novinarskog stajališta

Kod prikaza stranaka bitno je proizlazi li negativan/pozitivan/neutralan/mješovit prikaz stranke iz autorskog stava ili iz izbora izvora. Vijesti, izvještaji, proširene vijesti ne bi trebale izražavati osobna stajališta, dok je kod komentara i osvrtu to nužnost (Malović, 2005: 243-244). Međutim, nije u svim vijestima, izvještajima i proširenim vijestima, poštovan navedeni kriterij, dok su neki komentari pretežito analitički usmjereni, a mišljenje i stav su im odvojeni. Očekivano, u *Vjesniku* i *Večernjem listu* puno je manji broj članaka u kojima autor teksta izražava svoje mišljenje.

Prikaz HDZ-a kada novinar ne izražava svoj stav	Svi listovi N=381	<i>Večernji list</i> N=170	<i>Vjesnik</i> N=179	<i>Danas</i> N=21	<i>ST</i> N=11
Pozitivno	1,3 %	0,6 %	0,6 %	0 %	27,3 %
Negativno	40,0 %	30,6 %	31,3 %	28,6 %	36,4 %
Neutralno	64,3 %	67,6 %	63,1 %	61,9 %	36,4 %
Mješovito	3,4 %	1,2 %	5,0 %	9,5 %	0 %

Tablica 18. Prikaz HDZ-a u objavama bez stajališta novinara

Vrijednosni prikaz HDZ-a kada novinar izražava svoje stajalište	Svi listovi N=117	<i>Večernji list</i> N=35	<i>Vjesnik</i> N=40	<i>Danas</i> N=30	<i>ST</i> N=12
Pozitivno	8,5 %	5,7 %	2,5 %	3,3 %	50,0 %
Negativno	52,1 %	42,9 %	52,5 %	66,7 %	41,7 %
Neutralno	35,0 %	42,9 %	42,5 %	26,7 %	8,3 %
Mješovito	4,3 %	1,1 %	1 (2,5 %)	3,3 %	0 %

Tablica 19. Prikaz HDZ-a u objavama sa stajalištem novinara

Iz Tablice 20 jasno se vidi korelacija između negativnog prikaza HDZ-a i članaka u kojima autor teksta izražava stajalište u svim novinama, osim u *ST*-u, u kojemu postoji korelacija između pozitivnog prikaza HDZ-a i izražavanja autorskog stava. Utvrđeno je da je u *Danasu*, u člancima u kojima novinar iznosi svoje mišljenje, HDZ negativno prikazan čak u 66, 7 % slučajeva.

Prikaz SKH-SDP-a kada novinar ne izražava svoje stajalište	Svi listovi N=378	<i>Večernji list</i> N=164	<i>Vjesnik</i> N=190	<i>Danas</i> N=19	<i>ST</i> N=5
Pozitivno	5, 8 %	3, 0 %	5, 8 %	15, 8 %	60, 0 %
Negativno	14, 6 %	15, 9 %	12, 1 %	26, 3 %	20 %
Neutralno	77, 5 %	78, 7 %	80, 0 %	57, 9 %	20 %
Mješovito	2, 1 %	2, 4 %	2, 1 %	0 %	0 %

Tablica 20. Prikaz SKH-SDP-a u objavama bez stajališta novinara

Vrijednosni prikaz SKH-SDP-a kada novinar izražava svoje stajalište	Svi listovi N=97	<i>Večernji list</i> N=25	<i>Vjesnik</i> N=36	<i>Danas</i> N=27	<i>ST</i> N=9
Pozitivno	16, 5 %	16, 0 %	22, 2 %	11, 1 %	11, 1 %
Negativno	29, 9 %	20, 0 %	27, 8 %	37, 0 %	44, 4 %
Neutralno	51, 5 %	64, 0 %	47, 2 %	51, 9 %	33, 3 %
Mješovito	2, 1 %	0 %	2, 8 %	0 %	11, 1 %

Tablica 21. Prikaz SKH-SDP-a u objavama sa stajalištem novinara

U prikazu SKH-SDP-a također postoji korelacija između negativnijeg prikaza i objava u kojima autor izražava svoje mišljenje, pogotovo u tjedniku *Danas* i u *Vjesniku*. Također, veći je udio pozitivnog prikaza u *Večernjem listu* i u *Vjesniku* kada novinari iznose svoje mišljenje, a logično je da pada udio neutralnih prikaza.

Vrijednosni prikaz KNS-a kada su informacija i stav jasno odvojeni	Svi listovi N=358	<i>Večernji list</i> N=160	<i>Vjesnik</i> N=174	<i>Danas</i> N=15	<i>ST</i> N=9
Pozitivno	4, 5 %	3, 1 %	2, 9 %	6, 7 %	55, 6 %
Negativno	9, 8 %	10 %	9, 2 %	6, 7 %	22, 2 %
Neutralno	84, 9 %	85, 6 %	87, 9 %	80, 0 %	22, 2 %
Mješovito	0, 8 %	1, 3 %	0 %	6, 7 %	0 %

Tablica 22. Prikaz KNS-a u objavama bez stajališta novinara

Vrijednosni prikaz KNS-a kada informacija i stav nisu jasno odvojeni	Svi listovi N=83	Večernji list N=26	Vjesnik N=24	Danas N=26	ST N=7
pozitivno	21,7 %	15,4 %	20,8 %	9,2 %	57,1 %
negativno	26,5 %	34,6 %	25,0 %	19,2 %	28,6 %
neutralno	49,4 %	50,0 %	54,2 %	53,8 %	14,3 %
mješovito	2,4 %	0 %	0 %	7,7 %	0 %

Tablica 23. Prikaz KNS-a u objavama sa stajalištem novinara

KNS je također češće negativno, nego pozitivno, prikazivan u člancima u kojima autori članka iznose mišljenje, osim u ST-u, dok je u *Danasu* zabilježen jednak broj pozitivnih i negativnih komentara. Općenito je u takvim člancima uvjerljivo najnegativnije prikazivan HDZ, dok je KNS prikazan najpozitivnije.

Najava objava na naslovnici	Sve novine	Večernji list	Vjesnik	Danas	ST
Ne	88,5 %	86,7 %	91,9 %	87,3 %	62,2 %
Da	11,5 %	13,3 %	8,1 %	12,7 %	37,8 %

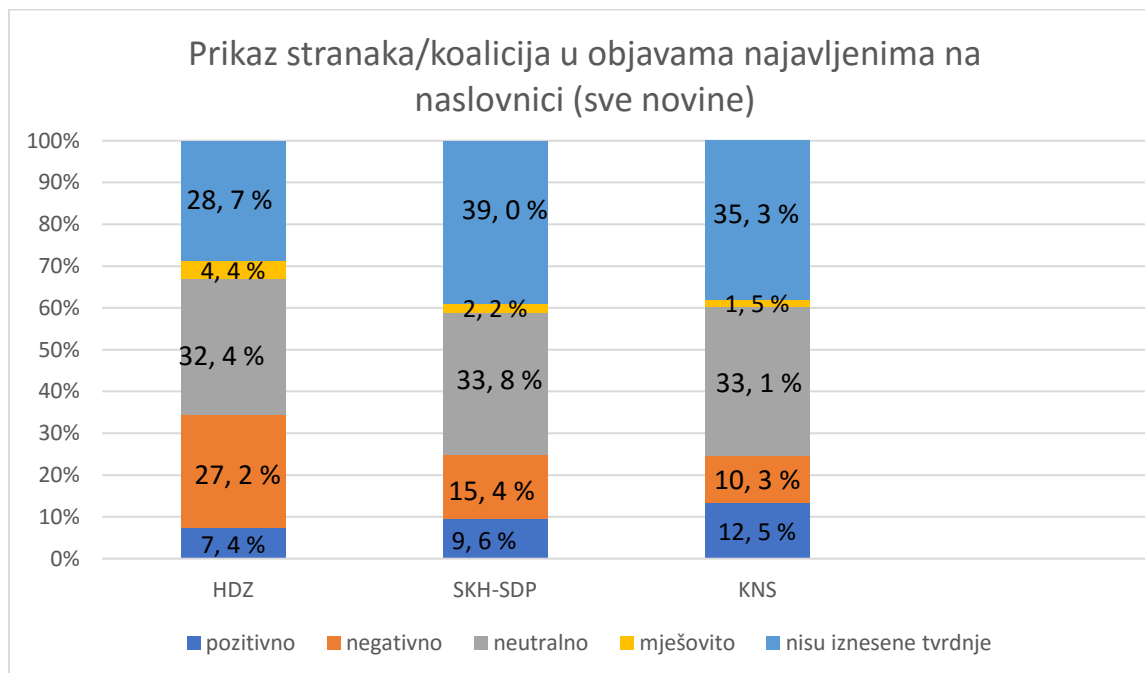
Tablica 24. Najavljenost objava na naslovnici

Stranka u fokusu objava najavljenih na naslovnici	Novine				
	Sve novine N=136	Večernji list N=66	Vjesnik N=47	Danas N=9	ST N=14
HDZ	25,0 %	19,7 %	23,4 %	33,3 %	50,0 %
SKH-SDP	19,1 %	21,2 %	21,3 %	11,1 %	7,1 %
KNS	18,4 %	15,2 %	21,3 %	11,1 %	28,6 %
SSH	1,5 %	1,5 %	2,1 %	0 %	0 %
Zeleni	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %
SDS	1,5 %	1,5 %	2,1 %	0 %	0 %
JSDS	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %
Druge stranke	2,2 %	3,0 %	2,1 %	0 %	0 %
Više stranaka je u fokusu	18,4 %	9,7 %	19,1 %	33,3 %	0 %
Stranke su periferni dio objave	14,0 %	18,2 %	8,5 %	11,1 %	14,3 %

Tablica 25. Stranka u fokusu objava najavljenih na naslovnici (N=136)

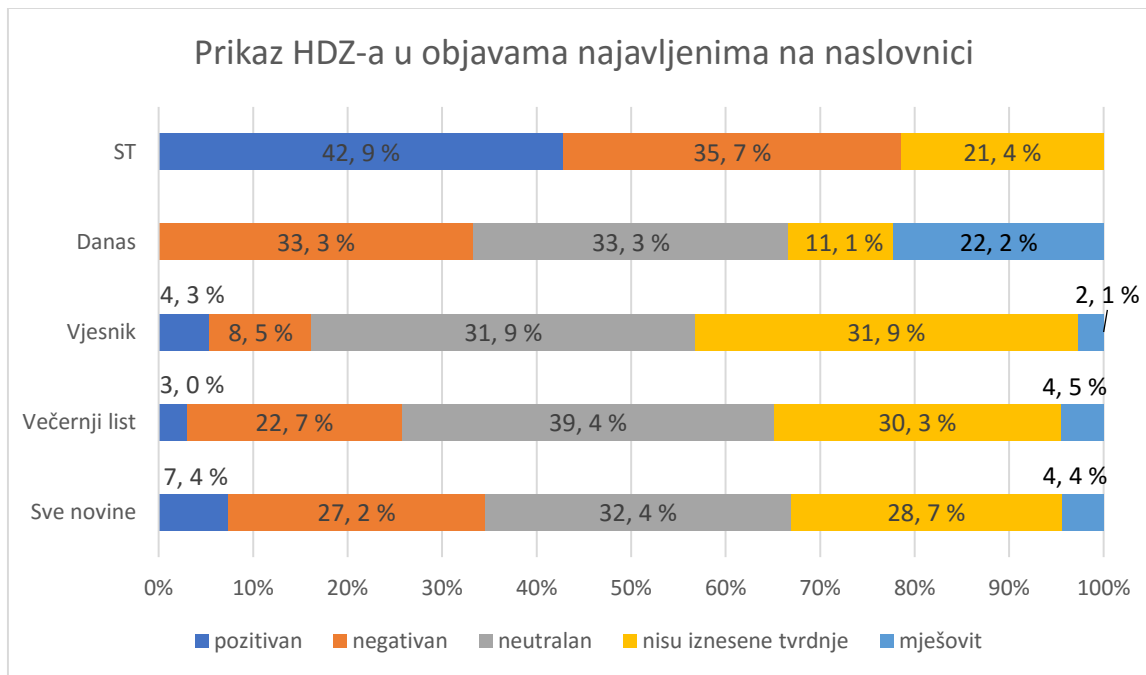
Članci najavljeni na naslovnici signaliziraju da je riječ o najvažnijim temama u navedenom broju novina, a „odabrani naslovi, sažimlju i vrednuju događaj, što uvelike utječe na način na koji

čitatelj percipira vijesti“ (Raguž, Beluhan, Kovačić, 2015: 83). „Značaj“ drugih stranaka izuzev, HDZ, SKH-SDP-a i KNS-a, za medije dobro prikazuju Tablica 25 i Tablica 26, jer su sve ostale stranke zajedno u fokusu samo sedam članaka objavljenih na naslovnici, dok su tri najveće stranke u fokusu u 87 članaka, najavljenih na naslovnici. U *Večernjem listu*, je SKH-SDP najčešće u fokusu članaka najavljenih na naslovnici, a KNS najmanje od izbornih favorita. U *Vjesniku*, pak, postoji skoro pa ravnoteža između tri izborna favorita, dok su u *Danasu*, HDZ najčešće u fokusu članaka najavljenih na naslovnici, iako takvih članaka u *Danasu* nije bilo mnogo. U *ST-u* je pak HDZ-u pridano najveći značaj, a SKH-SDP je izrazito marginaliziran

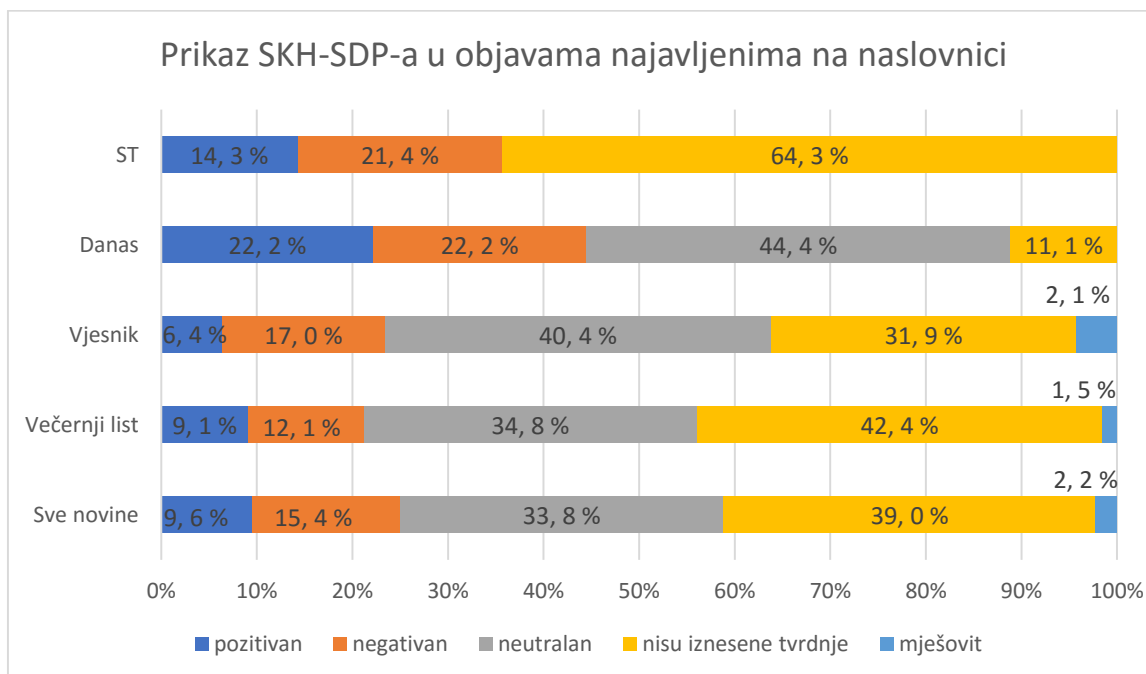

Grafikon 11. Prikaz stranaka/koalicija u objavama najavljenima na naslovnici (sve novine) (N=136)

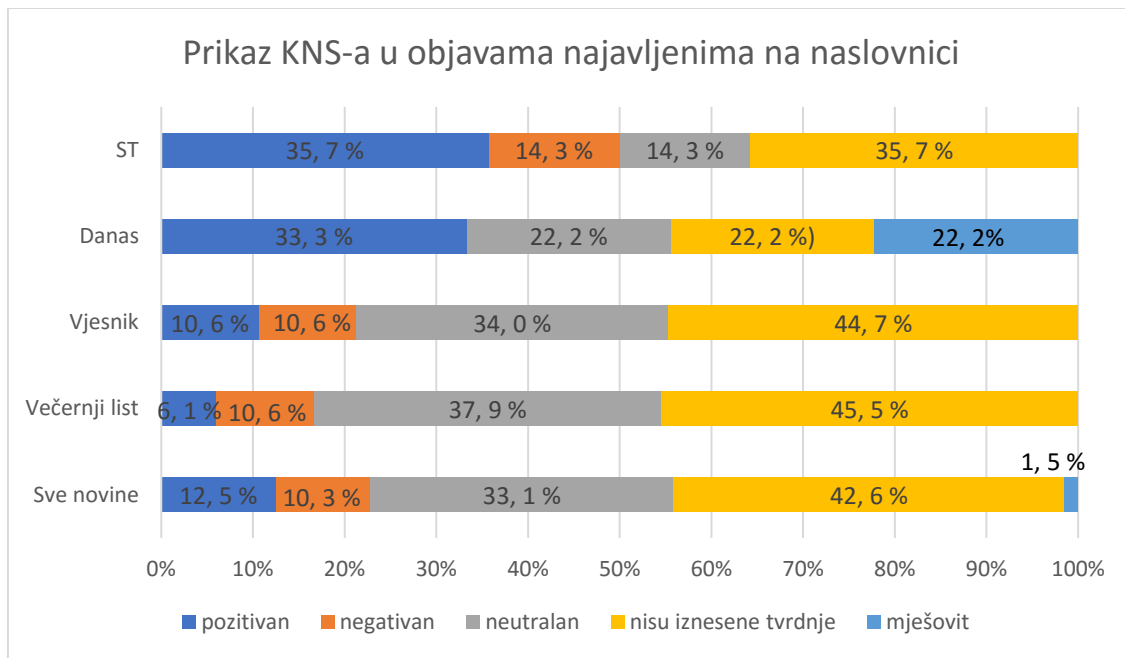
Iz Grafikona 10 vidimo da u člancima najavljenim na naslovnici također ima malo pozitivnih komentara. HDZ je najnegativnije prikazan od izbornih favorita te se jedino, kod te stranke, broj negativnih prikaza „približava“ broju neutralnih prikaza. Budući da postoje velike razlike u količini analizirane građe, ovisno o analiziranim novinama, podatke je potrebno predstaviti odvojeno. U nastavku će biti prikazani rezultati pojedinačno, za svaku stranku, po analiziranim novinama.

Grafikon 12. Prikaz HDZ-a u objavama najavljenima na naslovnici

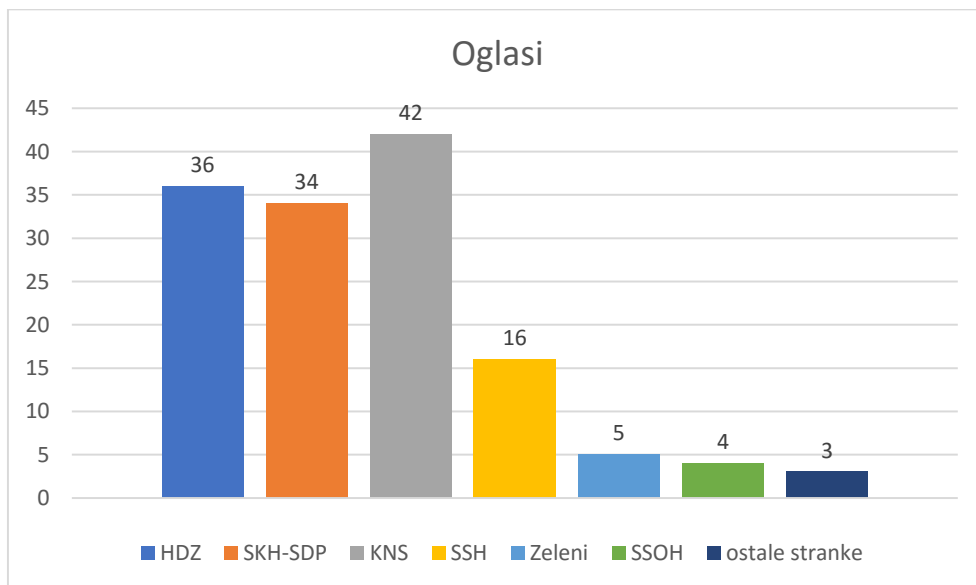

Grafikon 13. Prikaz SKH-SDP-a u objavama najavljenima na naslovnici

Grafikon 14. Prikaz KNS-a u objavama najavljenima na naslovnici

HDZ je uvjerljivo najnegativnije prikazan u „najbitnijim“ člancima, odnosno onima koji su najavljeni na naslovnici, a KNS najpozitivnije. Međutim, kad se podaci ne promatraju kumulativno dolazimo do drugih rezultata. Zanimljiva je razlika između *Večernjeg lista* i *Vjesnika* koji su inače slično prikazivali stranke. Tako je u člancima najavljenima na naslovnici *Vjesnika* najnegativnije prikazan SKH-SDP, a ne HDZ. Zanimljivo je primijetiti kako se od svih stranaka najčešće govori o HDZ-u. Ta je stranka, ukupno, u *ST*-u pozitivno prikazana u devet članaka od kojih je šest najavljeno na naslovnici, ali je samo pet puta prikazana negativno.

Grafikon 15. Zastupljenost oglasa stranaka (*Večernji list* i *Vjesnik*) (N=142)

Stranke										
Veličina oglasa	HDZ	SKH-SDP	KNS	SSH	Zeleni	SDS	JSDS	SSOH	Ostale stranke	Ukupno
Do četvrtine stranice	24	13	25	14	3	0	0	3	1	83
Do pola stranice	5	14	11	0	0	0	0	0	2	34
Između pola stranice i stranice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Cijela stranica	7	7	6	2	2	0	0	1	0	25
Ukupno	36	34	42	16	5	0	0	4	3	142

Tablica 26. Veličina stranačkih oglasa (*Večernji list* i *Vjesnik*)

U *Danasu* nije objavljen niti jedan oglas HDZ-a, dok je u ST-u objavljen samo jedan manji, pored kojega je objavljen članak o toj stranci. Oglasi u Tablici 27 su iz *Vjesnika* i *Večernjeg lista*. U oglasima preko cijele stranice vidimo ravnotežu između tri najveće stranke, dok HDZ ima značajno manje oglasa veličine do pola stranice, a SKH-SDP do pola stranice, što „nadoknađuje” oglasima SSH-a i SSOH-a. SSH je imao značajan broj oglasa, a zanimljivo je kako je i društvena organizacija SSOH također imala svoje oglase. Druge stranke zanemarivo sudjeluju, a nije objavljen niti jedan oglas SDS-a i JSDS-a u analiziranim tiskovinama. Pored dva SDP-ova i HDZ-ova oglasa veličine do četvrtine stranice u *Večernjem listu* nalaze se članci o svakoj stranci. U *Vjesniku* je objavljen članak pored dva oglasa SKH-SDP-a veličine do pola stranice. Pored preostalih oglasa nije objavljen članak o stranci koja se oglašava. Broj oglasa opet pokazuje dominaciju tri najveće stranke koje su očigledno imale i najveća financijska sredstva na raspolaganju, uz koje se ovdje iskazao i SSH.

Intervjuirana osoba	Stranka/koalicija	Novine	Veličina članka	Najava članka na naslovnici
Hrvoje Šošić (3, 3)	Hrvatska stranka (HS)	<i>Večernji list</i>	Do stranice	Da
Jure Šonje (4, 3)	KNS (HSS)	<i>Večernji list</i>	Do stranice	Ne
Dag Strpić (6, 3)	SKH-SDP	<i>Večernji list</i>	Do stranice	Da
Jovan Rašković (24, 3)	SDS	<i>Večernji list</i>	Do stranice	Da
Ivica Vrkić (25, 3)	KNS	<i>Večernji list</i>	Do stranice	Ne

Nikola Visković (1, 4)	Zelena akcija Split	<i>Večernji list</i>	Do pola stranice	Da
Ante Todorčić (5, 4)	KNS	<i>Večernji list</i>	Do stranice	Ne
Ivan Supek (7, 4)	KNS	<i>Večernji list</i>	Do stranice i pol	Da
Branko Caratan (14, 4)	SKH-SDP	<i>Večernji list</i>	Do stranice	Da
Vladimir Šeks (14, 4)	HDZ	<i>Večernji list</i>	Do stranice	Da
Dražen Budiša (14, 4)	KNS (HSLs)	<i>Večernji list</i>	Do stranice	Da
Dražen Nikolić (15, 4)	EZL	<i>Večernji list</i>	Do pola stranice	Ne
Jadranko Crnić (25, 2)	SKH-SDP	<i>Vjesnik</i>	Do pola stranice	Ne
Franjo Tuđman (25, 2)	HDZ	<i>Vjesnik</i>	Do stranice	Da
Dag Strpić (11, 3)	SKH-SDP	<i>Vjesnik</i>	Do pola stranice	Ne
Nikola Lapov (18, 3)	SKH-SDP	<i>Vjesnik</i>	Do pola stranice	Da
Slavko Goldstein (18, 3)	KNS (HSLs)	<i>Vjesnik</i>	Do stranice	Da
Jovan Rašković (25, 3)	SDS	<i>Vjesnik</i>	Do stranice	Da
Inge Perko Šeparović (25, 3)	EZL	<i>Vjesnik</i>	Do pola stranice	Ne
Bruno Langer (25, 3)	Nezavisni kandidat	<i>Vjesnik</i>	Do stranice	Ne
Miroslav Puž (30, 3)	SSOH	<i>Vjesnik</i>	Do pola stranice	Ne
Antun Vujić (1, 4)	KNS (SDSH)	<i>Vjesnik</i>	Do stranice	Ne
Milorad Pupovac (1, 4)	SDSH/J	<i>Vjesnik</i>	Do pola stranice	Ne
Vladimir Podrebarac (6, 4)	Savez sindikata Hrvatske	<i>Vjesnik</i>	Do četvrtine stranice	Ne
Ivica Račan (8, 4)	SKH-SDP	<i>Vjesnik</i>	Do stranice	Da
Ante Mika Tripalo (8, 4)	KNS	<i>Vjesnik</i>	Do stranice	Da
Vladimir Veselica (15, 4)	KNS (HDS)	<i>Vjesnik</i>	Do stranice	Da
Krešimir Džeba (15, 4)	KNS	<i>Vjesnik</i>	Do pola stranice	Da
Željko Mažar (15, 4)	SS-SSH	<i>Vjesnik</i>	Do pola stranice	Ne
Mile Dakić (16, 4)	JSDS	<i>Vjesnik</i>	Do četvrtine stranice	Ne
Ante Miko Tripalo (13, 3)	KNS	<i>Danas</i>	Više od dvije stranice	Da
Ivan Šiber (27, 3)	SKH-SDP	<i>Danas</i>	Do stranice	Ne
Božo Marenić (3, 4)	SKH-SDP	<i>Danas</i>	Više od dvije stranice	Da
Ante Miko Tripalo (28, 2)	KNS	<i>ST</i>	Do dvije stranice	Da
Vladimir Veselica (7, 3)	KNS	<i>ST</i>	Do stranice	Da
Tomislav Đorđević (7, 3)	SKH-SDP	<i>ST</i>	Do stranice	Ne
Petar Šale (21, 3)	HDZ	<i>ST</i>	Do dvije stranice	Da
Petar Šale (28, 3)	HDZ	<i>ST</i>	Do stranice	Da
Aleksandar Broz (28, 3)	SKH-SDP	<i>ST</i>	Više od dvije stranice	Ne

Davorin Rudolf (11, 4)	KNS	<i>ST</i>	Do stranice i pol	Ne
Franjo Tuđman (18, 4)	HDZ	<i>ST</i>	Više od dvije stranice	Da
Ante Baković (18, 4)	HDZ	<i>ST</i>	Više od dvije stranice	Da
Ivica Račan (18, 4)	SDP	<i>ST</i>	Do stranice	Ne
Ante Miko Tripalo (18, 4)	KNS	<i>ST</i>	Do dvije stranice	Ne
Silvije Degen (18, 4)	SS-SSH	<i>ST</i>	Do dvije stranice	Ne
Ratimir Veronese (18, 4)	HDZ	<i>ST</i>	Do stranice	Da
Rikard Gumzej (18, 4)	HDZ	<i>ST</i>	Do stranice	Ne
Boris Buzančić (18, 4)	HDZ	<i>ST</i>	Do dvije stranice	Ne

Tablica 27. Intervjui s političarima

Politički intervju svakako predstavlja veliku priliku za stranke da predstavljaju svoj program na izravan način. Stoga je njihova raspoređenost također bitan faktor u utvrđivanju medijske pristranosti. Od 12 političkih intervjuova u *Večernjem listu* čak pet ih je bilo s članovima KNS-a. Međutim, samo su dva bila najavljena na naslovnoj stranici. A objavljena su tek dva intervjuova sa SDP-ovim stranačkim prvacima, koja su oba najavljena na naslovnoj stranici i samo jedan s članom HDZ-a. Navedeno predstavlja očigledno privilegiranje KNS-a, u odnosu na SKH-SDP i HDZ. Intervjui s vođama manjih stranaka bili su manji (do pola stranice), s izuzetkom intervjuova s Jovanom Raškovićem.

Vjesnik je, pak, objavio 18 političkih intervjuova, najviše, pet s članovima KNS-a, od kojih su čak četiri najavljena na naslovnici i zauzimala između pola i cijele stranice. Četiri intervjuova objavljena su s članovima SKH-SDP-a, ali samo je jedan od njih bio veličine do stranice, dok su dva najavljena na naslovnoj stranici. HDZ je pak, kao u *Večernjem listu*, marginaliziran jer je objavljen samo intervju s Franjom Tuđmanom i to na samom početku kampanje, koji je bio najavljen na naslovnoj stranici. Drugim je strankama dan povećani prostor jer je čak 8 od 18 intervjuova (44, 4 %) posvećeno strankama koje nisu bili „izborni favoriti“. Među intervjuiranim je ponovno Jovan Rašković, predsjednik SDS-a, jedan nezavisni kandidat (Bruno Langer) te predstavnici EZL-a, SSOH-a i SDSH/J i Saveza sindikata Hrvatske, SSH-a i JSDS-a. Međutim, ovi intervjui, s izuzetkom onoga s Jovanom Raškovićem, nisu bili najavljene na naslovnici te su većinom manji od pola stranice, s izuzetkom intervjuova s Brunom Langerom i Jovanom Raškovićem. Kada bi se SKH-SDP-u pridodale bivše društveno-političke (SS-SSH, SSOH, Savez sindikata Hrvatske) organizacije te na neki način također „vladajuće stranke“, dobivamo brojku od 7 intervjuova s

pripadnicima vladajućih.

Danas je objavio samo tri intervjua i to dva s članovima SKH-SDP-a i jedan s čelnikom KNS-a, ali je bitno istaknuti kako je Božo Marendić, iako član SKH-SDP, intervjuiran u svojstvu ministra savezne vlade.

ST je objavio čak 15 političkih intervjua, od kojih 8 u posljednjem broju. Potpuno su marginalizirane manje stranke, izuzev SSH s obzirom da je objavljen razgovor sa Silvijem Degenom, kandidatom SSH-a. Do zadnjeg broja su tri intervjua napravljena s pripadnicima KNS-a, dva s pripadnicima HDZ-a i dva s pripadnicima SKH-SDP-a. Ovi intervjui u čestu su imali panegirički prizvuk. Primjerice, u prvom intervjuu s Mikom Tripalom, objavljenom u prvom broju *ST*-a, novinar Jurica Kerbler (1990b: 12), navodi kako Miko Tripalo „u 19 dugih godina potpune političke izolacije nije nagomilao mržnju, bijes, osvetoljubivost, nego više od toga viziju da Jugoslavija mora zajedno“. Sugestivni naslov članka glasio je „Miko Tripalo, čovjek za ovo vrijeme?“. U istom je broju također objavljena recenzija njegovih memoara, s krajnje pozitivnim prikazom Tripala, pod nazivom „Veteran nepomućenih ideala“ (Husić, 1990: 14).

Upravo do zadnjeg broja *ST*-a HDZ je prikazivan pretežito negativno. Primjerice, Jurica Kerbler je napisao kako je Tuđman rekao da su „Židovi bili ustaški cinkaroši u Jasenovcu“, da je Šeks poručio kako će HDZ, „milom ili silom skloniti svakoga tko im se nađe na putu“ itd. (Kerbler, 1990a: 5). Željko Luburović (1990a: 12-13) u članku „(Ne)djelo izašlo na vidjelo“, optužio je Tuđmana kako je plagijator i boljševik te ga je usporedio s Miloševićem. „A koliko su bliski Milošević i Tuđman, točno se ne zna, no ulica priča da su i u dosluhu. I ne samo da su im političke opcije slične već i obiteljske tragedije (Tuđmanov je otac ubio suprugu, pa sebe, a nešto slično dogodilo se i u obitelji Milošević). Franjo nije bio na sahrani oca“, napisao je Luburović (Ibid, 13).

Međutim, u zadnjem je broju objavljeno čak pet intervjua s članovima HDZ-a (tri najavljena na naslovnici), a neki su imali uistinu agitacijsko-promotivna obilježja. Intervju s Franjom Tuđmanom objavljen je na tri stranice, kao i s članom predsjedništva don Antom Bakovićem, a novinar Ivan Ostoja (1990: 3-5) obraćao se Tuđmanu u intervjuu s „doktorom“:

Doktore, Vaša aktivnost opčinjava, jer je vidljivo da ste u svakom trenutku prisutni tamo gdje to želite biti. Veliki ste borac i to je odlika koja nedostaje mnogim postavljenim vođama koji inače prijete tenkovima, jer oni nemaju što drugo reći.

Ispod jedne fotografije u članku pisalo je: „Ovdje u baraci HDZ-a u Savskoj 16 (sjedište HDZ-a, op.a.) kroji se bolja Hrvatska, a i jugoslavenska, budućnost“ (Ibid, 4). Ostoja na kraju intervjua, nakon Tuđmanove tvrdnje da će HDZ pobijediti u prvom krugu u barem 60 posto izbornih jedinica te da je pobjeda zagantirana, odgovara: „Odlično, 25. travnja u Splitu će se

održati pobjedničko slavlje s gostima Ćirom Blaževićem, Prljavim kazalištem i Vama koji se pojavljujete na samom finalu u helikopteru“, na što Tuđman odgovara „pristajem“, a Ostoja završava intervju riječima: „Doktore, do 25. travnja u Splitu“ (Ibid, 5). Ovaj kratki kvalitativni ekskurs bio je nužan kako bi se pokazalo da je postojala stranačka pristranost u korist HDZ-a u *ST*-u. Naime, iako je KNS jednako puta pozitivno prikazan kao HDZ, a manje puta negativno, *ST* je upravo u posljednjem, ključnom broju pred izbore dao otvorenu podršku HDZ-u i promovirao tu stranku.²¹

5. 4 Rasprava

Istraživanjem se nastojalo ustvrditi, je li postojala medijska pristranost, u praćenju predizborne kampanje parlamentarnih izbora 1990. u Hrvatskoj. Budući da su predstavljeni rezultati istraživanja, preostaje sumiranje zaključaka istraživanja sukladno postavljenim hipotezama, što će biti učinjeno u nastavku.

H2: Promatrani će mediji marginalizirati stranke za koje se predviđalo da neće postići značajniji uspjeh, a ogromna većina članaka bit će posvećena izbornim „favoritima“ – SKH-SDP-u, KNS-u i HDZ-u („vratarska“ pristranost)

Svi promatrani mediji, a pogotovo tjednici *Danas* i *ST*, najviše su pisali o izbornim favoritima – HDZ-u, SKH-SDP-u i KNS-u. Poštujući kriterij relevantnosti stranke, predstavljen u prethodnom poglavlju, zaključeno je da je i SSH relevantna stranka jer ima koalicijski potencijal. Uistinu, ta stranka je dobivala puno veći prostor, od ostalih manjih stranaka u *Večernjem listu* i *Vjesniku*, ali gotovo da i nije dobivala prostor u *ST*-u i *Danasu*. U pisanju ta dva tjednika gotovo „ne postoje“ druge stranke, osim tri izborna favorita. Izraženija vratarska pristranost kod tjednika, vjerojatno proizlazi iz činjenice da su u promatranim tjednicima, najčešće forme bile komentar/osvrt/kolumna i intervju. Dnevnici su u tim formama također još manji prostor, nego u npr. vijestima i proširenima vijestima, davali nerelevantnim strankama. U najznačajnijim člancima, odnosno objavama koje su najavljene na naslovnici, manje su stranke još manje zastupljene u svim novinama, a intervjui s nerelevantnim strankama bili su raritet. Stoga, možemo zaključiti da je hipoteza potvrđena istraživanjem.

²¹ Britanski je tisak poznat po otvorenom stranačkom opredjeljivanju, a 1997. je do tada tradicionalno torijevski tabloid *Sun* otvoreno podržao laburista Tony Blaira (Curtice, 1997: 9-26).

H3: Postoji sadržajna pristranost, ali se „privilegirane“ stranke/koalicije razlikuju ovisno o mediju.

Vjesnik i *Večernji list* podjednako su često pisali o tri najveće stranke, ali su dosta rjeđe navođene izjave HDZ, dok je radikalno manje političkih intervjua s članovima HDZ-a objavljeno u tim novinama. Stoga možemo reći kako je postojala sadržajna pristranost, na štetu HDZ-a, u ta dva tjednika. Također, zbog, u usporedbi s *Danasom* i *ST*-om, izrazito velikog broja članaka posvećenih SSH-u, možemo ustvrditi kako je neformalni vladajući blok bio privilegirani. SSH je ipak bio sve do 10. ožujka vlasnik *Vjesnika* pa ta činjenica nije iznenađujuća. U tjedniku *Danas* nije postojala sadržajna pristranost jer se o tri najjače stranke pisalo u podjednako članaka te su u sličnom broju članaka citirani članovi izbornih favorita. Višak vijesti posvećenih HDZ-u, u kojima je HDZ bio u fokusu članka, u ovom slučaju može biti objašnjen vrijednošću konflikta jer je upravo HDZ najnegativnije prikazivana opcija u *Danasu* (Van Dalen, 2012: 35-36). Kako navodi Malović (2005: 39) medijima je „sukob zanimljiviji od slaganja“. U *ST*-u je pak potpuno marginaliziran SKH-SDP, a sadržajna pristranost postoji u korist HDZ-a. Pokazalo se da se obrasci sadržajne pristranosti razlikuju, ovisno o promatranim novinama. Međutim, treća je hipoteza djelomično potvrđena, budući da sadržajna pristranost nije postojala u tjedniku *Danas*.

H4: Postoji pristranost medijskih stavova, ali se „privilegirane“ stranke/koalicije razlikuju ovisno o mediju.

Pristranost medijskih stavova postoji u *Večernjem listu* i *Vjesniku*, a ta dva dnevnika na sličan način održavaju tu vrstu medijske pristranosti. Dok su KNS i SKH-SDP na sličan način prikazivani, HDZ je puno negativnije prikazivan, zbog čega postoji pristranost medijskih stavova nauštrb HDZ-a. *Danas* je pak pisao izrazito negativno o HDZ-u, manje negativno o SKH-SDP-u, dok je najnaklonjeniji bio KNS-u. Sveukupno gledano HDZ je daleko najnegativnije prikazivan u *Večernjem listu*, *Vjesniku* i *Danasu*, dok je SKH-SDP najnegativnije prikazan u *ST*-u. Pokazalo se dakle da je u kampanji postojao medijski pluralizam te da su promatrani mediji različito prikazivali aktere kampanje.

Zanimljivo je primijetiti vrlo slične obrasce praćenja kampanje kod *Večernjeg lista* i *Vjesnika*, najznačajnijih dnevnih novina u Hrvatskoj, što se očituje kroz davanje najvećeg većeg prostora vladajućem neformalnom bloku. Dokazano je, u više zemalja, da stranke na vlasti dobivaju više medijskog prostora od izazivača (Hopman et al., 2012: 176). No, u ovom slučaju se najveće dnevne novine nisu usmjerile na promociju vladajućih te se prikaz SKH-SDP-a nije mnogo razlikovao od prikaza KNS-a, iako je u usporedbi s prikazom HDZ-a, prikaz vladajućih drastično

bolji.

Danas je krajem 80-ih, riječima Božidara Novaka (2005: 805), bio „zastava liberalne Hrvatske koja je težila demokraciji i višestranačju“ te je „odigrao važnu ulogu u pripremanju Hrvatske za višestranačje i prve slobodne demokratske izbore“. Stoga nije začuđujuća *Danasova* podrška centrističkoj koaliciji.

ST je, kako je pokazano, u zadnjem broju napravio kopernikanski zaokret, i otvoreno promovao HDZ. *ST* je prvi privatni medij u SRH te je, dakako, funkcionirao na tržišnim osnovama. Ta je činjenica povezana sa spomenutim zaokretom. Naime, medijska pristranost može biti strategija medija koji žele maksimizirati svoj profit jer time odgovaraju na preferencije korisnika. Kako bi zadovoljili svoje korisnike mediji postaju pristrani i ne prenose informacije o drugoj strani koje ne odgovaraju njihovim čitateljima (Bernhardt, Krasa, Polborn, 2008: 1092-1104). Ako postoji konkurencija za neke će medije „pristrani“ sadržaji biti izrazito profitabilni (Ibid, 1093). Preostala tri promatrana medija kritički su prikazivala HDZ, a postojao je velik broj pristaša HDZ-a, koji su, zasigurno, „tražili“ alternativni pogled. Potvrdilo se da se, kako ističu Örnebring i Jönsson (2004: 283-295), tabloidi pozicioniraju kao alternativa mainstreamu i tako postaju alternativna javna sfera.

Pristranost medijskih stavova postoji u svim promatranim tjednicima te se manifestirala na drugačiji način, zbog čega je ova H4 potvrđena.

H1: U medijskom praćenju prvog kruga parlamentarnih izbora 1990. postoji pristranost.

„Vratarska“ pristranost, sadržajna pristranost i pristranost medijskih stavova, vrste su medijske pristranosti koje su definirane u prethodnom poglavlju, Budući da je potvrđeno postojanje svih triju istraživanih medijskih pristranosti, u svim analiziranim medijima, uz iznimku nepostojanja sadržajne pristranosti u *Danasu*, zaključuje se kako je postojala i medijska pristranost *per se* te je prva hipoteza potvrđena.

Nastavno na najnegativniji prikaz HDZ-a u tri promatrana medija, postavlja se pitanje, koliko su ulogu mediji imali na odluku birača, o čemu ne postoje empirijska istraživanja. Kako navodi Voltmer (2004: 13), za vrijeme prvih izbora većina građana, s mogućom iznimkom pristalica vladajuće stranke i onih koji su aktivno sudjelovali kao opozicija režimu, odlučuje bez oslanjanja na „dugogodišnja uvjerenja i političko opredjeljenje“. Stoga, Voltmer tvrdi da je uloga medija u takvim slučajevima uključuje u određenoj mjeri i „oblikovanje i promjenu građanske orijentacije i ponašanja“. Ako su Hrvatski mediji i imali takvu ulogu, očito je da su na ishod izbora utjecali ponajviše tradicionalni načini komunikacije i prenošenja poruke. Za opširniju sliku o

medijskom pisanju trebalo bi još analizirati *Slobodnu Dalmaciju*, *Novi list*, *Start* i naravno TV Zagreb. Izbore je, riječima Ivana Grdešića (1991: 79) obilježilo „negativno opredjeljenje”, a opozicijske su stranke bile „antisistemske i delegitimacijske usmjerene”. Što su veće podjele u društvu i izbornom tijelu, odnosno što su veći konflikti općenito, manja je mogućnost medija da utječu na izborne rezultate. Takva je situacija postojala u Hrvatskoj za vrijeme izbora 1990. (Jakubowicz, 1996: 135). Također, ukoliko birači smatraju ishod izbora važnim, što u promatranim izborima svakako jest slučaj, jer je riječ o prekretnici, bit će više politički aktivirani, pa će se shodno tome manje oslanjati na medije pri donošenju odluke. Mediji su pak važniji faktor u stabilnim, konsolidiranim demokracijama u kojima ne postoje društvene tenzije i u kojima je razina političke aktiviranosti mala, između ostalog zato što život pojedinca nije izravno pogođen ishodom izbora (Ibid).

Općenito je za vrijeme izbora velik broj hrvatskih građana bio učlanjen u političke stranke. Prema procjeni Slavena Letice (1990: 18), 15 posto biračkog tijela bilo je učlanjeno u stranke, odnosno pola milijuna stanovnika Hrvatske. Članovi HDZ-a su pak često „ponosno“ iznosili podatke o brojnom članstvu. Vođa HDZ-ove kampanje Rikard Gumzej izjavio je da HDZ ima preko 500 000 članova (Tardelli, 1990: 17). Čini se vjerojatnim da se građani, nakon gotovo polustoljetne partijske kontrole medija, nisu se uzdali u „kompromitirane“ medije, a pobjeda HDZ-a u prvom krugu izbora, usprkos najnegativnijem prikazu, s izuzetkom *ST*-a, to i pokazuje.

Ipak HDZ je dobio značajan prostor, a negativni komentari mogli su imati i kontraproduktivan učinak. Pozitivni učinak negativnog publiciteta za onoga koga se kritizira zabilježen je primjerice za vrijeme kampanje u prosincu 1993. za ruske parlamentarne izbore. Tada je državna televizija u udarnom terminu na prvom programu emitirala dokumentarni film *Jastreb*, o Vladimiru Žirinovskom, u kojemu je on negativno prikazan, ali su ujedno predstavljeni njegovi stavovi. Dokumentarac je emitiran na dan predizborne šutnje, što je bilo evidentno kršenje iste. Dokumentarni je film emitiran u udarnom terminu nakon igranog filma *Staljinovo naslijeđe* s jasnom implikacijom, da su Staljin i Žirinovski slične ličnosti. Liberalno demokratska stranka Rusije Vladimira Žirinovskog je na tim izborima bila relativni pobjednik te je dobila preko 7 postotnih bodova više glasova od stranke Demokratski izbor Rusije, koju je podupirao predsjednik Boris Jeljcin (Mickiewicz, Richte, 1996: 121). Jakubowicz (1996) pokazuje da je poljska televizija davala puno veći prostor vladajućoj stranci ispred *Solidarnosti*. Međutim „kvaliteta izborne propagande bila je od drugorazrednog značaja, u najbolju ruku, pa se tako i njen utjecaj na izborne rezultate ne čini pretjerano značajnim” (Ibid, 141).

U vrijeme kampanje održao se i miting na Petrovoj gori, koji je bio evidentna manifestacija

agresivnog srpskog nacionalizma Hrvatskoj, a organizirali su ga Skupštine općina (SO) Vojnić i Vrginmost i JSDS. Također, 18. ožujka je na osnivačkoj skupštini HDZ-a u Benkovcu došlo do sukoba s mjesnim Srbima koji su ometali skup, a Boško Čubrilović je krenuo prema Tuđmanu i izvadio plinski pištolj, što je dio medija tada osudio kao pokušaj atentata na Tuđmana. U vrijeme kada je bio potreban otpor srpskom nacionalizmu, birači su očito u HDZ-u prepoznali stranku koja se tome najodlučnije odupire (Pauković, 2018: 159). Zato Pauković zaključuje kako su „napadi na HDZ sve većem broju građana u Hrvatskoj pokazivali da upravo ta stranka najjasnije i najodlučnije brani hrvatske interese” (Ibid).

6. ZAKLJUČAK

Cilj istraživanja bio je ustvrditi postoji li medijska pristranost u praćenju predizborne kampanje te postoje li razlike u praćenju kampanje kod promatranih medija. Pokazalo se da medijska pristranost postoji te da su promatrani mediji različito prikazivali stranke/koalicije u predizbornoj kampanji prvog kruga hrvatskih parlamentarnih izbora 1990.

Pokazano je na koji se način početak tranzicije u Hrvatskoj razlikuje od iskustava drugih socijalističkih zemalja te koji su procesi prethodili višestranačju i demokraciji. Nakon toga su predstavljene stranke i koalicije koje su se natjecale na izborima u travnju 1990., kao i izborni zakon prema kojem su održani izbori. Mediji imaju vrlo važnu ulogu u tranziciji i začetcima novog demokratskog sustava kao pružatelj informacija građanima o nepoznatim procesima, ali i u predstavljanju kandidata, stranaka i stranačkih programa. Pritom je važna činjenica da su promatrani mediji, s izuzetkom *ST*-a, „izrasli“ u socijalističkom sustavu te su novinari u njemu formirani i u njemu su djelovali, kao poluga vlasti režima, dobrim dijelom njegova postojanja. Kako je apostrofirano, mediji imaju bitnu ulogu u predstavljanju kandidata i stranaka. Selekcijom i „puštanjem“ određenih stranaka kroz „vrata“, a onemogućavanjem „ulaza“ drugim strankama, svakako mogu utjecati na percepciju i informiranost birača, iako se pokazalo da medijski utjecaj na biračke odluke nije bio presudan. U radu je definirano što je medijska pristranost te je testirano postoje li vratarska pristranost, sadržajna pristranost i pristranost medijskih stavova, u praćenju predizborne kampanje prvi slobodnih izbora u Hrvatskoj 1990., točnije prvog kruga izbora.

Provedenom kvantitativnom analizom sadržaja 1.185 članaka, u razdoblju predizborne kampanje, potvrđene su prva, druga i četvrta hipoteza, dok je treća hipoteza djelomično potvrđena. Utvrđeno je kako je vratarska pristranost svojstvena svim analiziranim medijima, iako je u tjednicima (*Danas* i *ST*) izraženija nego u dnevnim novinama (*Večernji list* i *Vjesnik*). Sadržajna pristranost razlikovala se, ovisno o promatranom mediju. Tako je u *Vjesniku* i *Večernjem listu* marginaliziran HDZ, dok je SKH-SDP, kada mu se pribroji neformalni koalicijski partner SS-SSH dobio najveći prostor. S druge strane u tjedniku *Danas* nije postojala sadržajna pristranost, dok je u *ST*-u marginaliziran SKH-SDP, a najveći je prostor dan HDZ-u. *Večernji list*, *Vjesnik* i *Danas* su najnegativnije izvještavali o HDZ, dok je *ST* najnegativnije izvještavao o SKH-SDP-u, a najpozitivnije o HDZ-u. *Danas* je najpozitivnije pisao o KNS-u, a u *Vjesniku* i *Večernjem listu* su KNS i SKH-SDP prikazani na sličan način.

Sadržajna pristranost u korist vladajućih, u *Vjesniku* i *Večernjem listu*, objašnjiva je dugogodišnjom vezanošću tih listova za komunistički režim, dok je *Danasova* naklonost KNS-u

objašnjiva liberalnom orijentacijom tog tjednika. S druge strane, tabloid *ST* „mijenjao“ je strane tijekom kampanje te je za njegovo podržavanje HDZ-a ponuđeno ekonomsko pojašnjenje, odnosno pretpostavlja se da su, kao prva privatna tiskovina, podržavali HDZ jer su od toga imali najveću financijsku korist.

Kako navode Riffe, Lacy i Fico (2014: 29-30) kvantitativna analiza sadržaja zadržava se na analizi manifestnog sadržaja, a ne proučava latentni sadržaj medijske poruke. Odnosno, proučavaju se denotativna, a ne konotativna značenja. Izostanak afirmativnih komentara o HDZ-u, u *Vjesniku*, *Večernjem listu* i *Danasu* može se objasniti pritiskom redakcije, prevladavajućim društvenim normama, novinarskom kulturom i konformizmom. Konotativna značenja komentara trebalo bi obraditi kvalitativnim istraživanjem. Naime, primijećeno je da su neki komentatori, u promatranim novinama, „branili“ HDZ od ocjena o krajnje desnoj ili čak fašističkoj stranci. Međutim, oni najčešće nisu o HDZ-u pisali pozitivno, već su govorili o „pretjerivanjima“ takvih navoda. Iskustvo novinara u socijalizmu, u kojemu je država bila vlasnik medija te je čvrsto kontrolirala pisanje medija, dok je SSH bio vlasnik *Vjesnika* čak i na početku kampanje, zasigurno je utjecalo na takve tendencije.

Također, potrebno je objasniti zašto su dva najveća dnevna lista i *Danas* upravo o HDZ-u pisali uvjerljivo najnegativnije. Kao *prima facie* objašnjenje čini se mogućim da su HDZ smatrali prevelikom prijetnjom postojećem poretku. Nadalje, potrebno je istražiti kako su druge tiskovine, prije svega *Slobodna Dalmacija*, *Novi list* i *Start*, ali i TV Zagreb pratili predizbornu kampanju, kako bi se dobivala sveobuhvatnija slika o ulozi medija u prvim slobodnim izborima u Hrvatskoj.

7. POPIS KORIŠTENIH IZVORA

7. 1 Literatura

1. Barrera, C., Zugasti, R. (2004) „The Role of the Press in Times of Transition: the Building of the Spanish democracy (1975–78)“, u: (ur.) K. Voltmer, *Mass Media and Political Communication in New Democracies*, str. 18-34.
2. Baron, D. P. (2006) „Persistent Media Bias, *Journal of Public Economics*, 90(1-2), 1-36.
- Bernhardt, D., Krasa, S., Polborn, M. (2008). „Political Polarization and the Electoral Effects of Media Bias, *Journal of Public Economics*, 92(5-6), 1092-1104.
3. Budimir, D. (2010) „Hrvatska politička elita na početku demokratske tranzicije“, *Analitičko društvo Hrvatskog politološkog društva*, 7 (1), 73-97.
4. Budimir, D. (2017) *Politička elita u Hrvatskoj 1990.-2000.*, Zagreb: Vlastita naklada
5. Budimir, D. (2018) *Politička elita u Hrvatskoj 1986.-1990.*, Zagreb: Vlastita naklada
6. Crampton, R.J. (1990) „The Bulgarian Elections of 1990“, *Representation* 29 (108), 33-35.
7. Curtice, J. (1997) „Is the Sun Shining on Tony Blair? The Electoral Influence of British Newspapers“, *Harvard International Journal of Press/Politics*, 2(2), 9-26.
8. D'Alessio, D., Allen, M. (2000) „Media Bias in Presidential Elections: A Meta-Analysis“, *Journal of Communication*, 50(4), str. 133-156.
9. Deletant, D. (1990) „The Romanian Elections of May 1990“, *Representation* 29(108), 23-26.
10. Dunatov, Š. (2010) „Začetci višestranačja u Hrvatskoj 1989. godine“, *Radovi zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, (52), 381-397.
11. Entman, R. M. (2007) „Framing Bias: Media in the Distribution of Power“, *Journal of Communication*, 57(1), 163-173.
12. Esser, F. (1999). „Tabloidization of News: A Comparative Analysis of Anglo-American and German Press Journalism“, *European Journal of Communication*, 14(3), 291-324.
13. Goldstein I. (2008) *Hrvatska : 1918.-2008.*, Zagreb: Europapress holding i Novi Liber
14. Grdešić, I. (1991) „Izbori u Hrvatskoj: birači, vrednovanja, preferencije“, u: *Hrvatska u izborima 90'*, ur. Ivan Grdešić, Mirjana Kasapović, Ivan Šiber, Nenad Zakošek, Zagreb: Naprijed, 49-97.
15. Groeling, T. (2013). „Media Bias by the Numbers: Challenges and Opportunities in the Empirical Study of Partisan News“, *Annual Review of Political Science*, 16, 129-151.
16. Groseclose, T., Milyo, J. (2005) „A Measure of Media Bias“, *The Quarterly Journal of*

Economics, 120(4), 1191-1237.

17. Gross, P. (2004) „Between Reality and Dream: Eastern European Media Transition, Transformation, Consolidation, and Integration“, *East European Politics and Societies*, 18(1), 110-131.

18. Gulati, G. J., Just, M.R., Crigle, A.N (2004) „News Coverage of Political Campaigns“, u: (ur.) L. L. Kaid, *Handbook of Political Communication Research*, str. 237-256.

19. Hopmann, D. N. et al. (2012). „Party Media Agenda-Setting: How Parties Influence Election News Coverage“, *Party Politics*, 18(2), 173-191.

20. Hudelist, D. (1999) *Banket u Hrvatskoj : prilozi povijesti hrvatskog višestranačja : 1989 - 1990.*, 2. izdanje, Zagreb: Globus international

21. Huntington, S. P. (2004) *Treći talas : demokratizacija na izmaku dvadesetog veka*, prev. Branimir Gligorić, Zagreb: Politička kultura

22. Lalić, D. (1995) „Analiza sadržaja poruka predizbornih kampanja stranaka u Hrvatskoj 1990., 1992. i 1993. godine“, u. S. Vrcan (ur.) *Pohod na glasače. Izbori u Hrvatskoj 1990.-1993.*, Split

23. Lučić, I. (2010) „Od agitpropa do Bijele knjige“ (uvod), u: S. Šuvar, *Bijela knjiga Stipe Šuvara : originalni dokument centra CK SKH za informiranje i propagandu od 21. ožujka 1984.*, Zagreb : Večernji posebni proizvodi

24. Loveless, M. (2008) „Media Dependency: Mass Media as Sources of Information in the Democratizing Countries of Central and Eastern Europe“, *Democratisation*, 15(1), 162-183.

25. Jakubowicz, K. (1995) „Media Within and Without the State: Press Freedom in Eastern Europe“, *Journal of Communication*, 45(4), 125-139.

26. Jakubowicz, K. (1996) „Television and Elections in Post-1989 Poland: How Powerful Is the Medium?“, u: D. L. Swanson i P. Mancini (ur.) *Politics, Media and Modern Democracy*, Praeger: Westport, str. 129-154.

27. Jakubowicz, K., Sükösd, M. (2008). „Twelve Concepts Regarding Media System Evolution and Democratization in Post-Communist Societies“, u: K. Jakubowicz i M. Sükösd (ur.) *Finding the Right Place on the Map Central and Eastern European Media Change in a Global Perspective*, Bristol: Intellect Ltd, str- 9-41

28. Jukić, M. (2014) „Socijalistički savez radnog naroda Hrvatske - najmasovnija društveno-politička organizacija u socijalističkoj Hrvatskoj“, *Arhivski vjesnik*, 57 (1), 293-306.

29. Kasapović, M. (1991) „Strukturna i dinamička obilježja političkog prostora i izbori“, u: Hrvatska u izborima 90', ur. Ivan Grdešić, Mirjana Kasapović, Ivan Šiber, Nenad Zakošek, Zagreb:

Naprijed, 15-48.

30. Klemenčić, M. (1991) „Izbori u Hrvatskoj 1990 – elektoralno geografska analiza odabranih primjera“, *Hrvatski geografski glasnik*, 53 (1), 95-108

31. Knežević, D. (2015) *Hrvatska demokratska zajednica od osnivanja do raskida s Jugoslavijom*, Zagreb: Hrvatski studiji (doktorska disertacija)

32. Kotkin, S., Gross, J. T. (2012) *Necivilno društvo : 1989. i pad komunističkog poretka*, prev. Petra Petrač, Zagreb: Alfa

33. Kunczik, M., Zipfel, A. (2006) *Uvod u znanost o medijima i komunikologiju*, Zagreb: Zaklada Friedrich Ebert

34. Malović, S. (2005) *Osnove novinarstva*, Zagreb: Golden Marketing

35. Mancini, P., Swanson, D.L. (1996) „Television, Campaigning, and Elections in the Soviet Union and Post-Soviet Russia“, u: D. L. Swanson i P. Mancini (ur.) *Politics, Media and Modern Democracy*, Praeger: Westport, str. 107-129.

36. Marijan, D. (2017) *Hrvatska 1989.-1992.: rađanje države*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest

37. McQuail, D. (2010) *McQuail's Mass Communication Theory*, 6. izdanje, London: Sage

38. Mickiewicz, E., Richte, A. (1996) „Politics, Media, and Modern Democracy: Introduction“, u: D. L. Swanson i P. Mancini (ur.) *Politics, Media and Modern Democracy*, Praeger: Westport, str. 1-25.

39. Mihaljević, J. (2015) „Liberalizacija i razvoj medija u komunističkoj Hrvatskoj 1960-ih i na početku 1970-ih“. *Društvena istraživanja*, 24 (2), 239-258.

40. Milas, G. (2005) *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*, Jastrebarsko: Naklada Slap

41. Novak, B. (2005) *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, Zagreb: Golden Marketing

42. O'donnell, G., & Schmitter, P. C. (2013) *Transitions From Authoritarian Rule: Tentative Conclusions About Uncertain Democracies*, Baltimore: Johns Hopkins University Press.

43. Örnebring, H., Jönsson, A. M. (2004) „Tabloid Journalism and the Public Sphere: A Historical Perspective on Tabloid Journalism“, *Journalism Studies*, 5(3), 283-295.

44. Skovsgaard, M. (2014) „A Tabloid Mind? Professional Values and Organizational Pressures as Explanations of Tabloid Journalism“, *Media, Culture & Society*, 36(2), 200-218.

45. Pauković, D. (2018) *Usred oluje: politička tranzicija u Hrvatskoj 1989./90.*, Zagreb: Srednja Europa

46. Pauković, D. (2008) „Predizborna kampanja u Hrvatskoj 1990. u svjetlu hrvatskog i srpskog novinstva“, *Časopis za suvremenu povijest*, 40(1), str. 13-30.

47. Peruško, Z. (2006) „Mediji i civilne vrijednosti“, u: S. P. Ramet i D. Matić (ur.), *Demokratska tranzicija u Hrvatskoj*, Zagreb: Alineja, 35-64.
48. Peruško, Z. (2008) „(Ne)pristranost u predizbornoj kampanji na hrvatskim televizijama: ravnoteža i raznolikost“, *Medijska istraživanja*, 14(2), str. 5-34.
49. Podolnjak, R. (2008) „Hrvatsko izborno zakonodavstvo: moguće i nužne promjene“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 45(2), 305-343.
50. Raguž, A., Beluhan, M. i Kovačić, S. (2015) „Izvještavanje hrvatskih dnevnih novina o predsjedničkim kandidatima tijekom predizborne kampanje 2014./2015.“, *Medijska istraživanja*, 21 (2), 79-107
51. Riffe, D., Lacy, S., Fico, F. (2014) *Analyzing Media Messages: Using Quantitative Content Analysis in Research*, 3. izdanje, New York; London: Routledge
52. Sartori, G. (1976) *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*, Cambridge: Cambridge University Press.
53. Semetko, H. A., Schoenbach, K. (2003) „News and Elections: German Bundestag Campaigns in the Bild, 1990-2002“, *Harvard International Journal of Press/Politics*, 8(3), 54-69.
54. Smaele, H. D. (2004) „‘In the Name of Democracy’: the Paradox of Democracy and Press Freedom in post-Communist Russia“, u: (ur.) K. Voltmer, *Mass Media and Political Communication in New Democracies*, str. 35-48.
55. Solberg, M. (2006) „Hrvatska nakon 1989. godine: HDZ i politika tranzicije“, u: S. P. Ramet i D. Matić (ur.), *Demokratska tranzicija u Hrvatskoj*, Zagreb: Alineja, 35-64.
56. Snyder Jr, J. M., Strömberg, D. (2010) „Press Coverage and Political Accountability“, *Journal of Political Economy*, 118(2), 355-408.
57. Stevenson, R.L. et al. (1973) „Untwisting the News Twisters: A Replication of Efron's Study“, *Journalism Quarterly*, 50 (2), 211-219.
58. Šiber, I. (1991) „Nacionalna, vrijednosna i ideologijska uvjetovanost stranačkog izbora“, u: *Hrvatska u izborima 90'*, ur. Ivan Grdešić, Mirjana Kasapović, Ivan Šiber, Nenad Zakošek, Zagreb: Naprijed, 98-130.
59. Tankard, J. (2001). „The Empirical Approach to the Study of Framing“, u: S. D. Reese, O. H. Gandy, & A. E. Grant (ur.), *Framing Public Life: Perspectives on Media and Our Understanding of the Social World*, Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, str. 95-106.
60. Thompson, M. (1995) *Kovanje rata : mediji u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini* , prev. M. Pavić, Zagreb: Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava i Građanska inicijativa za slobodu javne riječi

61. Van Dalen, A. (2012) „Structural Bias in Cross-National Perspective: How Political Systems and Journalism Cultures Influence Government Dominance in the News“, *The International Journal of Press/Politics*, 17(1), 32-55.
62. Voltmer, K. (2004) „The Mass Media and the Dynamics of Political Communication in Processes of Democratization: an Introduction“, u: (ur.) K. Voltmer, *Mass Media and Political Communication in New Democracies*, str. 1-16.
63. Weaver, D., McCombs, M., Shaw, D.L. (2004) „Agenda-Setting Research: Issues, Attributes, and Influences“, u: (ur.) L. L. Kaid, *Handbook of Political Communication Research*, str. 257-283.
64. Wu, H. D., Sylvester, J., Hamilton, J. M. (2002) „Newspaper Provides Balance in Palestinian/Israeli Reports“, *Newspaper Research Journal*, 23(2-3), 6-17.
65. Zakošek, N. (1991) „Izborna geografija Hrvatskih izbora 1990.“, u: Hrvatska u izborima 90', ur. Ivan Grdešić, Mirjana Kasapović, Ivan Šiber, Nenad Zakošek, Zagreb: Naprijed, 217-219.

7. 2 Novinski članci:

1. Bukša, Ž. (1990a) „Nuklearku – pod ključ“, *Vjesnik*, 31. ožujka, str. 4.
2. Bukša, Ž. (1990b) „Groznica predizborne večeri“, *Vjesnik*, 19. travnja, str. 3.
3. Bukša, Ž., Pavičić, D. (1990.) „Kakva politika takav hakl“, *Vjesnik*, 17. 4., str. 12.
4. Daskalović, Z., Kraljević, N. Pleše, M. (1990.) „Sačuvati dobro, iskorijeniti zlo“, *Vjesnik*, 1. travnja, str. 1 i 3.
5. Duka, Z. (1990a) „Osnovan SDS Hrvatske“, *Večernji list*, 27. veljače, str. 5
6. Duka, Z. (1990b) „Potpuno ravnopravan tretman“, *Večernji list*, 2. ožujka, str. 5
7. Đurić, D. (1990) „Utrka“, *Vjesnik*, 24. veljače, str. 1.
8. Husić, Dž. (1990) „Veteran nepomućenih ideala“, *ST*, 28. veljače, 14
9. Ivanković, D. (1990a) „Nova koalicija“, *Večernji list*, 16. ožujka 1990., str. 5
10. Ivanković, D. (1990b) „Volja hrvatskog naroda“, *Večernji list*, 6. travnja 1990., str. 6
11. Letica, S. (1990) „Crven, zelen, plav“, *Danas*, 20. ožujka 1990., str. 18-19.
11. Litvan, G. (1990) „Šaka novih demokrata“, *Večernji list*, 19. travnja 1990., str. 5
12. Luburović, Ž. (1990a) „(Ne)djelo izašlo na vidjelo“, *ST*, 7. ožujka 1990., str. 13-15.
13. Luburović, Ž. (1990b) „Amerika financira Goldsteina“, *ST*, 14. ožujka 1990., str. 6-7.
14. Luburović, Ž. (1990c) „Šerbedžija nije u pravu“, *ST*, 18. travnja 1990., str. 20.
15. Kasapović, M. (1990) „Tuđmanizacija Hrvatske“, *Večernji list*, 10. ožujka 1990., str. 5.
16. Kerbler, J. (1990.a) „Tuđmanove karte na stolu“, *ST*, 28. veljače, 4-5.

17. Kerbler, J. (1990b) „Miko Tripalo, čovjek za ovo vrijeme?“, *ST*, 28. veljače, 12-13.
18. Kuzmanović, J. (1990) „A sada demokracija“, *Danas*, 6.ožujka 1990., str. 66-68
19. Mafijaši ST. (1990) „Trakavica zvana 'baja dinastija', *ST*, 4. travnja 1990., str. 14.
20. Maloča, M. (1990) „Iskušenja novog izleta“, *ST*, 13 ožujka 1990., str. 10-12.
21. Mance, R. (1990) „Mi smo vruća desnica“, *Večernji list*, 3. ožujka 1990., str. 11.
22. Pleše, M., Daskalović, Z. (1990) „Protiv smo svakog totalitarizma“, *Vjesnik*, 8. travnja, str. 9.
23. Podgornik, B. (1990) „Vjesnik“, *Vjesnik* 10. ožujka, str 1 i 5.
24. Redakcijski tekst (1990) „Objektivno i ravnopravno“, u: *Večernji list*, 3. ožujka, str. 3.
25. Redakcijski tekst (1990) „Važne su samo činjenice“, u: *Večernji list*, 18. travnja, str. 5.
26. Sinković, J. (1990a) „Znat će se uskoro“, u: *Vjesnik*, 24. veljače, str. 1.
27. Sinković, J. (1990b) „Dr Franjo Tuđman: imamo najhrvatskiji program“, u: *Vjesnik*, 25. veljače, str. 9 -10
28. Tardelli, T. (1990) „Stvaram osmijeh oca domovine“, u: *ST*, 18. travnja 1990., str 17.
29. Uredništvo Vjesnika (1990) „Čitaocima“, u: *Vjesnik*, 10. ožujka, str. 1.
30. Vondraček, F. (1990) „Novinarski sindikat“, u: *Vjesnik*, 28. veljače, str. 1 i 6.

8. PRILOZI

8. 1 Popis tablica

- Tablica 1. Rezultati prvog kruga izbora 1990. za Vijeće općina i Društveno-političko vijeće, str. 27
- Tablica 2. Vrsta objava u promatranim novinama, str. 31
- Tablica 3. Stranka/koalicija u fokusu članka i vrsta objave (sve novine), str. 32
- Tablica 4. Stranka/koalicija u fokusu članka i vrsta objave (*Večernji list*), str. 33
- Tablica 5. Stranka/koalicija u fokusu članka i veličina objave (*Večernji list*), str. 33
- Tablica 6. Stranka/koalicija u fokusu članka i vrsta objave (*Vjesnik*), str. 34
- Tablica 7. Stranka/koalicija u fokusu članka i veličina objave (*Vjesnik*), str. 35
- Tablica 8. Stranka/koalicija u fokusu članka i vrsta objave (*Danas*), str. 36
- Tablica 9. Stranka/koalicija u fokusu članka i veličina objave (*Danas*), str. 36
- Tablica 10. Stranka/koalicija u fokusu članka i vrsta objave (*ST*), str. 37
- Tablica 11. Stranka/koalicija u fokusu članka i veličina objave (*ST*), str. 38
- Tablica 12: Odnos novina prema HDZ-u, str. 43
- Tablica 13. Odnos novina prema SKH-SDP-u, str. 43
- Tablica 14. Odnos novina prema KNS-u, str. 43
- Tablica 15. Veza naslova i teksta, str. 44
- Tablica 16. Senzacionalizam naslova, str. 45
- Tablica 17. Funkcija objave, str. 45
- Tablica 18. Prikaz HDZ-a u objavama bez stajališta novinara, str. 46
- Tablica 19. Prikaz HDZ-a u objavama sa stajalištem novinara, str. 46
- Tablica 20. Prikaz SKH-SDP-a u objavama bez stajališta novinara, str. 47
- Tablica 21. Prikaz SKH-SDP-a u objavama sa stajalištem novinara, str. 47
- Tablica 22. Prikaz KNS-a u objavama bez stajališta novinara, str. 47
- Tablica 23. Prikaz KNS-a u objavama sa stajalištem novinara, str. 48
- Tablica 24: Najavljenost objava na naslovnici, str. 48
- Tablica 25. Stranka u fokusu objava najavljenih na naslovnici, str. 48
- Tablica 26. Veličina stranačkih oglasa (*Večernji list* i *Vjesnik*), str. 52
- Tablica 27. Intervjui s političarima, str. 52-54

8. 2 Popis grafikona

Grafikon 1. Broj objava u analiziranim novinama, str. 30

Grafikon 2. Objave u kojima je citirana stranka/koalicija ili član stranke/koalicije (*Večernji list*), str. 38

Grafikon 3. Objave u kojima se govori o stranci/koaliciji (*Večernji list*), str. 39

Grafikon 4. Objave u kojima je citirana stranka/koalicija ili član stranke/koalicije (*Vjesnik*), str. 40

Grafikon 5. Objave u kojima se govori o stranci/koaliciji (*Vjesnik*), str. 40

Grafikon 6. Objave u kojima je citirana stranka/koalicija ili član stranke/koalicije (*Danas*), str. 40

Grafikon 7. Objave u kojima se govori o stranci/koaliciji (*Danas*), str. 41

Grafikon 8. Objave u kojima je citirana stranka/koalicija ili član stranke/koalicije (*ST*), str. 42

Grafikon 9. Objave u kojima se govori o stranci/koaliciji (*ST*), str. 42

Grafikon 10. Izraženost novinarskog stajališta, str. 46

Grafikon 11. Prikaz stranaka/koalicija u objavama najavljenima na naslovnici (sve novine), str. 49

Grafikon 12. Prikaz HDZ-a u objavama najavljenima na naslovnici, str. 50

Grafikon 13. Prikaz SKH-SDP-a u objavama najavljenima na naslovnici, str. 50

Grafikon 14. Prikaz KNS-a u objavama najavljenima na naslovnici, str. 50

Grafikon 15. Zastupljenost oglasa stranaka (*Večernji list* i *Vjesnik*), str. 51

8. 3 Analitička matrica

1. Dnevni list/tjednik:

1. Večernji list
2. Vjesnik
3. Danas
4. Slobodni tjednik

2. Datum objave članka:

3. Broj stranice na kojoj je članak objavljen:

4. Vrsta objave:

1. vijest
2. proširena vijest
3. izvještaj
4. intervju

5. komentar/osvrt/kolumna

6. feljton

7. recenzija

5. Autor članka:

1. potpisani novinar

2. nepotpisani novinar

3. redakcijski tekst ob

4. stručnjak,

5. kolumnist

6. političar

6. Veličina analiziranog članka:

1. Do četvrtine stranice

2. Manje od pola stranice

3. Do stranice

4. Do stranice i pol

5. Do dvije stranice

6. Više od dvije stranice

7. Stranka/koalicija kojoj je posvećen najveći prostor u članku:

1. HDZ

2. SKH-SDP

3. KNS

4. SSH

5. Zeleni

6. SDS

7. JSDS

8. Ostali

9. Ne može se odrediti, više je stranaka je u fokusu

10. Stranke su periferni dio članka

8. U članku su navedene izjave članova:

1. HDZ-a

2. SKH-SDP-a

3. KNS-a

4. SSH-a

5. Zelenih
6. SDS-a
7. JSDS-a
8. Ostalih
9. nisu navedene izjave političara

9. U članku se govori o:

1. HDZ-u
2. SKH-SDP-u
3. KNS-u
4. SSH-u
5. Zelenima
6. SDS-u
7. JSDS-u
8. Ostalima
9. Nije iznesena tvrdnja o strankama

10. Veza naslova i teksta:

1. Naslov odgovara tekstu
2. Naslov izvučen iz konteksta, ali odgovara tekstu
3. Naslov ne odgovara tekstu

11. Najava članka na naslovnici:

1. Da
2. Ne

12. Vrsta naslova:

1. Informativan
2. Senzacionalistički
3. Ne može se odrediti

13. Autorski stav:

1. Autor članka iznosi svoje stajalište
2. Autor članka ne iznosi svoje stajalište

14. Funkcija objave:

1. Informirati
2. Promovirati
3. Kritizirati

4. Educirati

5. Ostalo

15. HDZ je u članku prikazan:

1. Pozitivno

2. Negativno

3. Neutralno

4. Nisu iznesene tvrdnje o HDZ-u

5. Ne može se odrediti

16. SKH-SDP je u članku prikazan:

1. Pozitivno

2. Negativno

3. Neutralno

4. Nisu iznesene tvrdnje o SKH-SDP-u

5. Ne može se odrediti

17. KNS je u članku prikazan:

1. Pozitivno

2. Negativno

3. Neutralno

4. Nisu iznesene tvrdnje o KNS-u

5. Ne može se odrediti

18. Oglasom se reklamira:

1. HDZ

2. SKH-SDP

3. KNS

4. SSH

5. Zeleni

6. SDS

7. JSDS

8. HDS

9. Ostali

19. Veličina oglasa

1. do četvrtine stranice

2. do pola stranice

3. između pola stranice i stranice

4. cijela stranica

20. Je li pored oglasa objavljen članak o stranci/koaliciji koja je reklamirana

1. da

2. ne